

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника**

Наталія Іванишин

Вступ до мовознавства

Практикум

Івано-Франківськ – 2012

УДК 81.1
ББК 81.0 – 93

Іванишин Н. Я. Вступ до мовознавства : практикум / Наталія Іванишин. — Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2012. — 122 с.

У практикумі подано плани практичних занять, основну та додаткову літературу, вправи і завдання, що передбачають закріплення теоретичних знань зі вступу до мовознавства, зразки підсумкової контрольної роботи та програмові вимоги до іспиту.

Для студентів спеціальності «Українська мова та література», вчителів-словесників.

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту філології
(протокол № 9 від 3 травня 2012р.)*

Рецензенти:

- кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Стефурак Р. І.
- кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Венгринюк М. І.

Наталія Іванишин
Вступ до мовознавства
Практикум

В авторській редакції

Підписано до друку
 Формат

Віддруковано: підприємець Голіней О.М.
 Адреса: м.Івано-Франківськ,
 вул. Галицька, 128,
 тел. (0342) 58 04 32

Зміст

Вступ.....	4
<i>Практичне заняття № 1. Мовознавство як наукова дисципліна. Мова, її природа та суспільні функції. Система й структура мови.....</i>	5
<i>Практичне заняття № 2. Походження і розвиток мови.....</i>	12
<i>Практичне заняття № 3. Фонетика як наука про звуки мови. Взаємодія звуків у потоці мовлення.....</i>	21
<i>Практичне заняття № 4. Фонетичне членування потоку мовлення.....</i>	32
<i>Практичне заняття № 5. Фонологія. Лінгвістичний аспект вивчення звуків.....</i>	38
<i>Практичне заняття № 6. Основні етапи розвитку письма.....</i>	42
<i>Практичне заняття № 7. Лексикологія. Слово як номінативна одиниця мови.....</i>	47
<i>Практичне заняття № 8. Словниковий склад мови.....</i>	59
<i>Практичне заняття № 9. Фразеологія. Лексикографія.....</i>	68
<i>Практичне заняття № 10. Морфеміка. Морфема і словоформа.....</i>	76
<i>Практичне заняття № 11. Дериватологія.....</i>	83
<i>Практичне заняття № 12. Граматика як розділ мовознавчої науки.....</i>	88
<i>Практичне заняття № 13. Частини мови і принципи їх класифікації.....</i>	97
<i>Практичне заняття № 14. Словосполучення та речення.....</i>	106
Варіанти підсумкової контрольної роботи.....	114
Програмові вимоги з курсу «Вступ до мовознавства».....	120

Вступ

Вступ до мовознавства – початковий, пропедевтичний курс загального мовознавства. Він знайомить студентів із мовознавством як наукою, з основами теорії мови, інформує про виникнення, походження, сутність мови як явища людської культури, дає уявлення про мову як структуру, дозволяє усвідомити систему мови, засвоїти основні поняття та терміни. Також ця дисципліна покликана ознайомити студентів із основними лінгвістичними термінами, з науковими методами дослідження мовних явищ, готує першокурсників до сприймання мови як суспільного явища, як системи систем, до свідомого сприймання теоретичної бази предметів мовознавчого циклу. Це добре підґрунтя для усіх інших мовознавчих дисциплін, оскільки ознайомлює з основами теорії мови, розвиває вміння осмислено підходити до мовних явищ і дає лінгвістичні поняття, необхідні для вивчення будь-якого мовознавчого курсу.

У запропонованому практикумі подано плани практичних занять із даної дисципліни, список рекомендованої літератури до кожної теми, завдання для самостійної і аудиторної роботи, теми рефератів та повідомлень.

У результаті виконання вправ студенти повинні вміти класифікувати звуки мови, визначати закономірності їх поєднання, усвідомлювати фонетичні процеси, природу і структуру складу, а також наголосу та інтонації; пояснювати певні правописні явища, керуючись принципами орфографії; визначати типи відношень слів у лексичній системі мови; з'ясовувати природу фразеологізмів та їх ознаки; визначати типи словників та їх порівняльні характеристики; окреслювати наукові критерії класифікації мов; пояснювати граматичні значення, категорії, граматичну форму слова, способи вираження граматичних значень; формулювати ознаки та визначати структуру найменшої комунікативної одиниці — речення; застосовувати різні класифікації мов світу для визначення мовних сімей і груп; користуватись здобутими знаннями, вивчаючи лінгвістичні дисципліни.

Методичні рекомендації вміщують також зразки підсумкової контрольної роботи та програмові вимоги до іспиту.

Практикум написаний відповідно до чинної програми зі вступу до мовознавства для вищих навчальних закладів.

35. Полісемія.
36. Омонімія.
37. Синонімія.
38. Антонімія.
39. Поняття лексико-семантичної системи.
40. Активна і пасивна лексика.
41. Лексика з історичного погляду: архаїзми, історизми й неологізми.
42. Запозичення як основний спосіб збагачення лексики.
43. Поняття фразеології. Фразеологізм. Ознаки фразеологізмів.
44. Основні класифікації фразеологізмів.
45. Лексикографія. Типи словників.
46. Дериwатологія. Основні способи словотворення.
47. Граматика та її складові частини.
48. Граматичне значення, його співвідношення з лексичним значенням слова.
49. Способи та мовні засоби вираження граматичних значень в українській мові.
50. Граматична категорія.
51. Граматична форма слова.
52. Поняття морфеми. Види морфем. Морфеміка.
53. Історичні зміни в морфемній будові слова.
54. Поняття частин мови. Критерії виділення частин мови.
55. Характеристика основних частин мови.
56. поняття словосполучення. Типи словосполучень.
57. Синтаксичні зв'язки слів.
58. Речення та його ознаки.
59. Актуальне членування речення.
60. Типологічна класифікація мов.

Програмові вимоги з курсу «Вступ до мовознавства»

1. Мовознавство — наука про мову. Його предмет та основні завдання.
2. Основні методи дослідження мови.
3. Зв'язок мовознавства з іншими науками.
4. Мова як суспільне явище. Основні функції мови
5. Мова та мислення.
6. Мова і мовлення.
7. Мова як знакова система.
8. Поняття системи та структури мови.
9. Синхронія і діахронія.
10. Гіпотези про походження мови.
11. Причини змін у мові.
12. Стан і розвиток мови у різних суспільно-економічних формаціях.
13. Виникнення національних мов. Поняття про літературну мову.
14. Генеалогічна класифікація мов. Мовні сім'ї світу.
15. Індоевропейська мовна сім'я. Її групи і підгрупи.
16. Фонетика, її предмет та основні одиниці.
17. Фізичний та фізіологічний аспекти вивчення звуків.
18. Класифікація звуків мови.
19. Комбінаторні звукові зміни у потоці мовлення.
20. Позиційні звукові зміни у мовленнєвому потоці.
21. Фонетичні закони. Спонтанні зміни звуків.
22. Фонетичне членування потоку мовлення. Сегментні та суперсегментні одиниці.
23. Склад і його види.
24. Наголос і його типи.
25. Інтонація та її складові.
26. Фонологія. Фонема та її основні властивості.
27. Функції фонем. Варіанти фонем.
28. Значення письма в історії суспільства. Передумови виникнення письма.
29. Етапи і форми розвитку графічного письма.
30. Графіка та орфографія. Принципи орфографії.
31. Лексикологія. Розділи лексикології.
32. Слово як одиниця мови. Ознаки слова. Слово і лексема.
33. Слово і поняття. Концепт.
34. Лексичне значення слова. Типи лексичного значення.

Практичне заняття № 1

**Мовознавство як наукова дисципліна.
Мова, її природа та суспільні функції. Система й структура
мови**

1. Предмет та основні розділи мовознавства. Зв'язок мовознавства з іншими науковими дисциплінами.
2. Методи проведення лінгвістичних досліджень.
3. Суспільний характер мови, її функції.
4. Мова і мислення.
5. Мова і мовлення.
6. Знаковий характер мови.
7. Поняття системи та структури мови.
8. Основні одиниці мови та їх функції.
9. Поняття синхронії та діахронії.

Теми повідомлень:

1. Загальне поняття про функціональну лінгвістику.
2. Психолінгвістика як розділ мовознавчої науки.
3. Соціолінгвістика та її основні завдання.
4. Загальне поняття про когнітивну лінгвістику.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 5—21.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 8—67.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 7—37.
4. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 15—50.

Додаткова література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посіб. / А. О. Білецький. — К. : АртЕк, 1996. — С. —18, 125—130, 171—172.

2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Ганич Д. І., Олійник І. С. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
3. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура / В. А. Глущенко // Мовознавство. — 2010. — № 6. — С. 32—45.
4. Іванишин В. Мова і нація: Тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Виницький. — Дрогобич : Відродження, 1994. — С. 5—19.
5. Кисленко Ю. І. Архітектура мови / Юрій Кисленко. — К. : Віпол, 1998. — С. 23—45.
6. Кисленко Ю. І. Системна організація мови / Ю. І. Кисленко. — К. : Український літопис, 1997. — С. 52—65.
7. Манакін М. Мова і загальна симетрія універсуму / М. Манакін // Мовознавство. — 2011. — № 3. — С. 26—31.
8. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. — К. : Соняшник, 2004. — С. 23—37.
9. Ющук І. П. Лекції зі вступу до мовознавства : навч. посіб. / І. П. Ющук. — К. : Вид. Міжнар. ін-ту лінгвістики і права, 1995. — С. 5—12.

Завдання

1. Розгляньте таблицю. Прокоментуйте параметри, за якими відбувається розрізнення мови і мовлення. Обґрунтуйте теоретичний матеріал прикладами.

Мова	Мовлення
Загальне явище, абстрактне, об'єктивне	Конкретне явище, індивідуальне, суб'єктивне
Статична, довговічна, усталена	Динамічне, випадкове, унікальне
Психічне явище	Психофізичне явище
Нелінійна, має ієрархічну будову	Лінійне, розгортається в часі

2. Розгляньте схеми. Підготуйте вичерпну відповідь стосовно типів мислення, співвідношення мови й мислення. Аргументуйте, що зазначені поняття нетотожні. Наведіть приклади чуттєво-образного, технічного та поняттєвого типів мислення.

Варіант 6

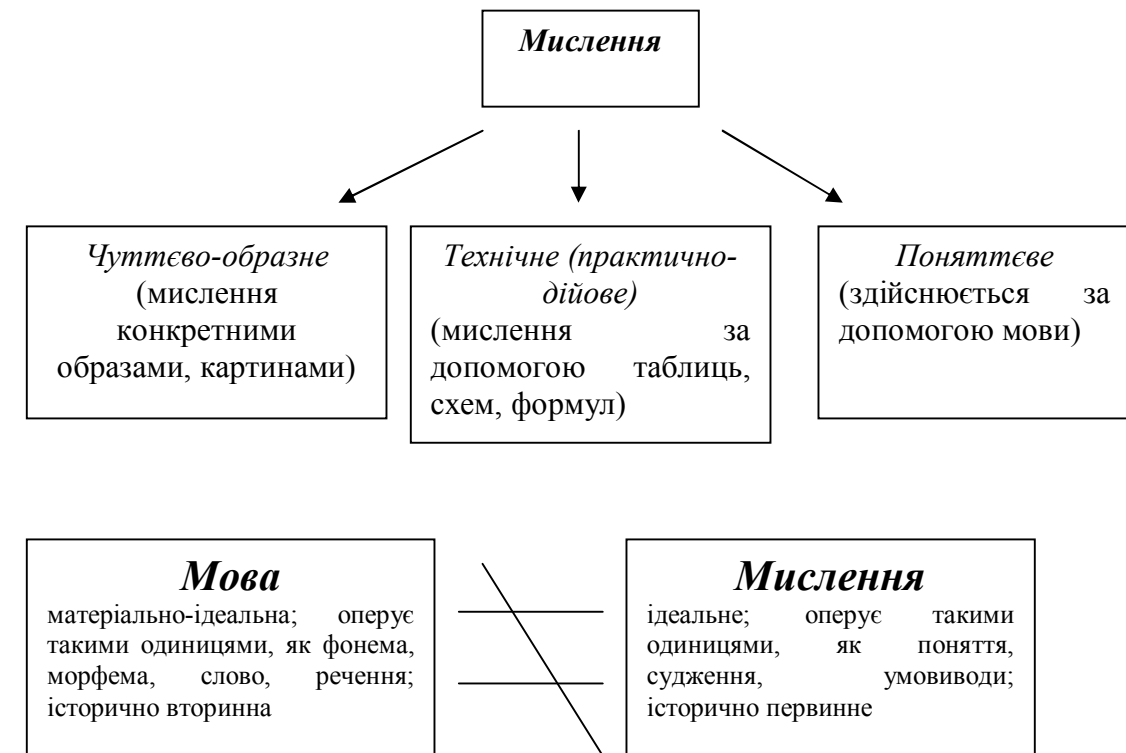
1. Речення та його ознаки.
2. Поняття морфеми . Види морфем. Морфеміка.
3. Зробити морфемний та словотвірний аналіз наведених слів:
Каменяр, землемір, молодість, дивляться, підземний.
4. Визначити принципи орфографії: *левада, братський, зробити, (Н)надія, щастя.*
5. Тестове завдання

1. Структурний метод реалізується у таких методиках: а) дистрибутивний аналіз; б) аналіз за безпосередніми складниками; в) трансформаційний аналіз; г) компонентний аналіз.	6. Зміни звуків, спричинені впливом загальних умов вимови, називають: а) комбінаторними; б) позиційними; в) асимілятивними; г) іменниковими.
2. Загальне мовознавство вивчає: а) застосування мовознавчої теорії на практиці; б) загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов; в) окремі конкретні мови; г) фонетичну систему мови.	7. Етимологія — це ; а) наука про стійкі словосполучення; б) наука, яка вивчає процеси найменування; в) наука, яка досліджує походження слів; г) наука про укладання словників.
3. Існують такі типи мислення: а) чуттєво-образне; б) технічне; в) поняттєве; г) філологічне.	8. Метафора – це: а) перенесення за функцією; б) перенесення за суміжністю; в) перенесення за подібністю; г) перенесення назви з цілого на частину.
4. Фонетика — це наука, яка вивчає: а) Лексичний склад мови; б) Звуки мови; в) Словосполучення і речення; г) Морфеми.	9. Опрощення — це: а) перерозподіл меж між морфемами; б) злиття в одну морфему двох або декількох морфем; в) зміни за аналогією; г) асиміляція.
5. За співвідношенням голосу і шуму приголосні поділяють на: а) свистячі; б) сонорні й шумні; в) губні та язикові; г) шиплячі та сонорні.	10. Ознаками речення є: а) комунікативність; б) предикативність; в) наявність лексичного значення; г) модальність.

Варіант 5

1. Дериватологія. Основні способи словотворення.
2. Графіка та орфографія. Принципи орфографії.
3. Зробити морфемний та словотвірний аналіз наведених слів: *Кобзар, мовознавство, лісовик, білесенький, сміятися.*
4. Визначити типи переносних значень: *ноги моєї тут більше не буде, ходить у шовку, плаче захмарене небо, слухати Моцарта, клас зашумів.*
5. Тестове завдання

1. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про загальне робиться висновок про окреме, називається: а) індукція; б) дедукція, в) зіставний метод; г) структурний метод.	6. Розрізняють такі типи наголосу: а) словесний; б) фразовий; в) логічний; г) емфатичний.
2. Конкретне мовознавство вивчає: а) застосування мовознавчої теорії на практиці; б) загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов; в) окремі конкретні мови; г) фонетичну систему мови.	7. Принципами орфографії є: а) фонетичний; б) морфологічний; в) історико-традиційний; г) ідеографічний.
3. Волонтиативна функція мови — це: а) функція волевиявлення; б) функція позначення світу речей; в) пізнавальна; г) контактоустановлювальна.	8. Лексико-семантичний варіант — це: а) окремі лексичні значення слова; б) наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова; в) метафора; г) частини мови.
4. Синхронія — це: а) історичний розвиток мови; б) стан мови в певний момент її розвитку; в) наука про походження слів; г) проблема походження мови.	9. Граматичні категорії поділяють на: а) морфологічні; б) синтаксичні; в) морфемні; г) стилістичні.
5. За місцем творення розрізняють приголосні: а) губні; б) язикові; в) глоткові; г) гортанні.	10. Валентність — це: а) спосіб словотворення; б) сегментна морфема; в) здатність слова вступати в синтаксичні зв'язки з іншими словами; г) вид словосполучення.

3. Запишіть у таблицю відомі вам функції мови, охарактеризуйте їх. Подумайте, чому мовознавці по-різному підходять до питання виділення функцій (див. п.1,2,3 основного списку літератури та п.1 додаткового). Наведіть фрагменти усного чи писемного мовлення, де ці функції реалізуються.

Приклад:

Функції мови	У чому полягає?
Комунікативна	Мова є основним засобом спілкування

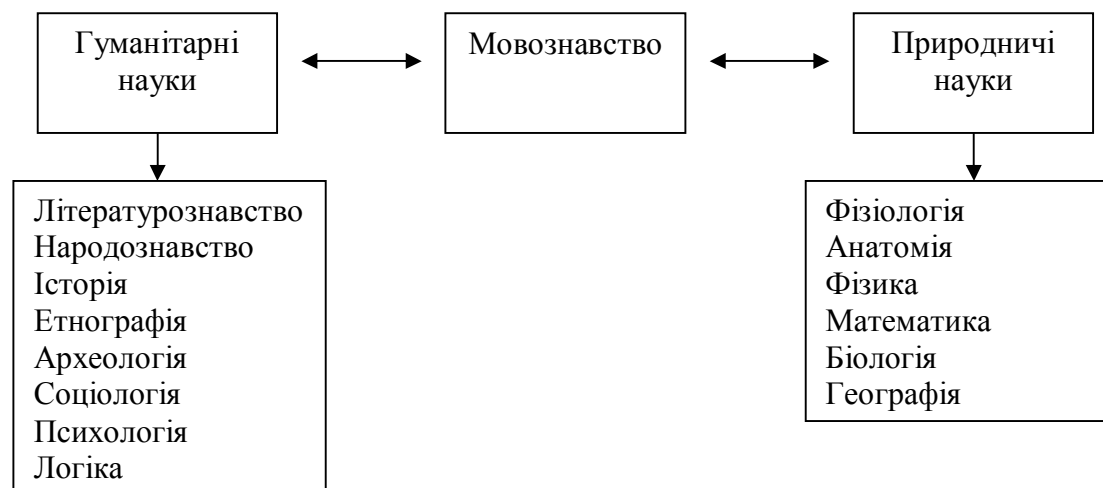
4. Пригадайте відомі вам розділи мовознавства. З'ясуйте, що є предметом їх вивчення. Результати запишіть у вигляді таблиці.

Розділ мовознавства	Що вивчає?
Акцентологія	
Графіка	
Дериватологія	
Етимологія	
Лексикографія	
Лексикологія	
Морфеміка	

Морфологія	
Ономастика	
Орфографія	
Орфоепія	
Синтаксис	
Стилістика	
Фонетика	
Фонологія	
Фразеологія	

5. Доведіть, що мовознавство характеризується тісними зв'язками із суспільними та природничими науками. З'ясуйте, яким чином дані цих наук допомагають у дослідженні мовних явищ. Аргументуйте, що відомості з мовознавства широко використовують як суспільні, так і природничі науки.

Проілюструйте свою відповідь прикладами.

6. Розгляньте текстові сегменти. З'ясуйте, яка функція (функції) мови в них реалізовані.

6.1. Дзвенять у відрах крижані кружальця.

Село в снігах, і стежка ані руш.

Старенька груша дихає на пальці,

їй, певно, сняться повні жмені груш (Л. Костенко).

6.2. Рученьки терпнуть, злипаються віченьки,

Пальці від втоми тремтять,

Біля комп'ютера з ранку до ніченьки, —

Варіант 4

1. Поняття словосполучення. Типи словосполучень.
2. Полісемія.
3. Зробити морфемний та словотвірний аналіз наведених слів: *залізобетон, Долина, пташеня співати, дивлячись.*
4. Визначити типи омонімів: *Любов, сонце-сон це, віз, приклад-приклад, клинок-кленок.*
5. Тестове завдання

1. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне, називається: а) індукція; б) дедукція, в) зіставний метод; г) структурний метод.	6. Існують такі теорії складу: а) еспіраторна теорія; б) теорія мускульної напруги; в) сонорна теорія; г) фонологічна теорія.
2. Прикладне мовознавство вивчає: а) застосування мовознавчої теорії на практиці; б) загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов; в) окремі конкретні мови; г) фонетичну систему мови.	7. Етапами розвитку графічного письма є: а) піктографія; б) ідеографія; в) гаплогія; г) фонографія.
3. Функціями мови є: а) комунікативна; б) мисле творча; в) фонетична; г) фатична.	8. За способом номінації слова поділяють на такі типи: а) повнозначні; б) вказівні; в) службові; г) вигуківі.
4. Семіотика вивчає: а) різні системи знаків; б) лексичне значення слова; в) звукову систему мови; г) словосполучення і речення.	9. Граматичні значення бувають: а) дериваційні; б) реляційні; в) модальні; г) синтаксичні.
5. В артикуляції розрізняють такі фази: а) екскурсія; б) кульмінація; в) сюжет; г) рекурсія.	10. Критеріями виділення частин мови є: а) семантичний; б) формально-граматичний; в) синтаксичний; г) словотвірний.

Варіант 3

1. Історичні зміни в морфемній будові слова.
2. Граматична категорія.
3. Зробити морфемний та словотвірний аналіз наведених слів: *вірність, вроздріб, весною (присл.), чистенький, знатися.*
4. Визначити принципи орфографії: *кишеня, сказати, (в)гору, боротьба, юність.*
5. Тестове завдання

1. Структурний метод реалізується у таких методиках: а) дистрибутивний аналіз; б) аналіз за безпосередніми складниками; в) трансформаційний аналіз; г) компонентний аналіз.	6. Зміни звуків, спричинені впливом загальних умов вимови, називають: а) комбінаторними; б) позиційними; в) асимілятивними; г) іменниковими.
2. Загальне мовознавство вивчає: а) застосування мовознавчої теорії на практиці; б) загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов; в) окремі конкретні мови; г) фонетичну систему мови.	7. Етимологія — це; а) наука про стійкі словосполучення; б) наука, яка вивчає процеси найменування; в) наука, яка досліджує походження слів; г) наука про укладання словників.
3. Існують такі типи мислення: а) чуттєво-образне; б) технічне; в) поняттєве; г) філологічне.	8. Метафора — це: а) перенесення за функцією; б) перенесення за суміжністю; в) перенесення за подібністю; г) перенесення назви з цілого на частину.
4. Фонетика — це наука, яка вивчає: а) лексичний склад мови; б) звуки мови; в) словосполучення і речення; г) морфеми.	9. Опрощення — це: а) перерозподіл меж між морфемами; б) злиття в одну морфему двох або декількох морфем; в) зміни за аналогією; г) асиміляція.
5. За співвідношенням голосу і шуму приголосні поділяють на: а) свистячі; б) сонорні й шумні; в) губні та язикові; г) шиплячі та сонорні.	10. Ознаками речення є: а) комунікативність; б) предикативність; в) наявність лексичного значення; г) модальність.

Цифри в очах миготять! (З журналу).

6.3. Рученьки терпнуть, злипаються віченьки,
Боже, чи довго тягти?
З раннього ранку до пізньої ніченьки
Голкою денно верти (П. Грабовський).

6.4. — Романе Степановичу, слава Україні!

— Героям слава!

— Вибачте, що турбую так рано, але у нас НП.

— Ага-х, — видихнув у трубку Колодюк. — Секунду, я трохи очуняю. Що там у тебе?

— Зник Орест Хома.

— Прошу? Що ти сказав?

— Зник Орест Хома. Нічний охоронник з лабораторії доповідає, що з приміщення фізик не виходив і машину, щоб додому доправити, вони йому не викликали. Я дав розпорядження перевернути в тій лабораторії все догори дригом. Але там приміщення не надто велике, щоб можна було десь заховатись, хоча б для жарту дурного. Хто знає, що цим геніям-вченим знайде в голову... (П. Масляк).

6.5. Небесний Отче, Твоїй невимовній доброті і ласкавості вручаємо діточок, що ними Ти зволив нас поблагословити. Ти, Боже, створив тіла дітей в лоні матері й сотворив безсмертними їхні душі. Твій Син, Господь наш Ісус Христос, відкупив їх Своєю найдорожчою Кров'ю, а Святий Дух освятив їх у святій Тайні Хрещення. Ти, Боже, зажадаєш від нас на страшному суді звіту за душі наших дітей; ми це знаємо й відчуваємо увесь тягар відповідальності за них. Тому молимо Тебе, Предвічний Отче, подай нам світло, силу й терпеливість, щоб ми могли виховати дітей згідно з Твоєю волею. Наділи нас, найліпший Отче, ласкою вмінати оберігати невинність наших дітей, учити їх власним добрим прикладом, дбати за їхнє духовне й тілесне добро. Нарешті, дай нам, Боже, щоб ми разом із нашими дітьми славили Тебе колись у Небесному Царстві. Амінь.

6.6. «Що? Говорить голосніше! Я вас погано чую!» — в саме вухо пульсує психоделічний клік Клави. «Свою думку! Не бачу

сенсу!!!» — верещу я і кидаю слухавку, забуваючи в розгубленні надати голосу переможних інтонацій. «Нема нічого сумнішого, — писав Селінджер, — ніж коли кажеш у слухавку: я тебе кохаю, а по той бік дроту кричать: що—о? що ти сказа—а—ав? я не чу—ую!» (Ю. Іздрик).

6.7. Серед його пацієнтів — не лише сарненчани, а й жителі Донецької, Миколаївської, Київської, Луганської областей. Шукали дім пасічника на околиці поліського міста громадяни США, Канади, Польщі Німеччини... Приїжджають до нього хворі екземою, туберкульозом, із виразками шлунка, гастритами та багатьма іншими недугами. Проте основна його, так би мовити, спеціалізація — опіки. Ті результати, яких досягає сільський пасічник у їх лікуванні, впору визначити як «очевидне—неймовірне» (З газети).

6.8. ФУНКЦІЇ МОВИ (від лат. *functio* — виконання, здійснення) — призначення, роль, завдання, що їх виконує мова в сусп. вжитку. Основна, визначальна Ф. м. — комунікативна. Мова виникла з потреб комунікації, і вся її організація підпорядкована цим потребам. Комунікативна функція є важливим чинником розвитку мови. Напр., фонет. процеси уподібнення і розподібнення відбуваються не безвідносно до будь-яких умов, а тому, що полегшують вимову слова (асиміляція) або його сприйняття (дисиміляція), тобто діють на користь мовця або його слухача — учасників комунікації (Зі словника).

7. Проаналізуйте основні та проміжні рівні структури мови, з'ясуйте, якими одиницями вони представлені та які функції виконують елементи мовної структури. Результати запишіть у вигляді таблиці за зразком:

Рівні мови	Одиниці, що їх представляють	Функції елементів мовної структури
Фонологічний	Фонема	Конститутивна, перцептивна, сигніфікативна

Варіант 2

1. Граматичне значення, його співвідношення з лексичним значенням слова.
2. Поняття фразеології. Фразеологізм. Ознаки фразеологізмів.
3. Зробити морфемний та словотвірний аналіз наведених слів: *щедрість, прмова, перепис, весело, лісник*.
4. Визначити типи переносних значень: *Червона Шапочка, бігати за кожною спідницею, головка капусти, на вулиці вийшла вся Коломия, читати Шевченка*.
5. Тестове завдання

1. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про загальне робиться висновок про окреме, називається: а) індукція; б) дедукція, в) зіставний метод; г) структурний метод.	6. Розрізняють такі типи наголосу: а) словесний; б) фразовий; в) логічний; г) емфатичний.
2. Конкретне мовознавство вивчає: а) застосування мовознавчої теорії на практиці; б) загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов; в) окремі конкретні мови; г) фонетичну систему мови.	7. Принципами орфографії є: а) фонетичний; б) морфологічний; в) історико-традиційний; г) ідеографічний.
3. Волонтеративна функція мови — це: а) функція волевиявлення; б) Функція позначення світу речей; в) пізнавальна; г) контактоустановлювальна.	8. Лексико-семантичний варіант — це: а) окремі лексичні значення слова; б) наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова; в) метафора; г) частини мови.
4. Синхронія — це: а) історичний розвиток мови; б) стан мови в певний момент її розвитку; в) наука про походження слів; г) проблема походження мови.	9. Граматичні категорії поділяють на: а) морфологічні; б) синтаксичні; в) морфемні; г) стилістичні.
5. За місцем творення розрізняють приголосні: а) губні; б) язикові; в) глоткові; г) гортанні.	10. Валентність — це: а) спосіб словотворення; б) сегментна морфема; в) здатність слова вступати в синтаксичні зв'язки з іншими словами; г) вид словосполучення.

Варіанти підсумкової контрольної роботи
Варіант 1

1. Слово як одиниця мови. Ознаки слова. Слово і лексема.
2. Поняття частин мови. Критерії виділення частин мови.
3. Зробити морфемний та словотвірний аналіз наведених слів: *землянка, прегарно, молодість, весною (О.в. ім.), перехід.*
4. Визначити типи омонімів: *гриби-греби, дорога-дорога, замок-замок, три, мати.*
5. Тестове завдання

1. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне, називається: а) індукція; б) дедукція, в) зіставний метод; г) структурний метод.	6. Існують такі теорії складу: а) еспіраторна теорія; б) теорія мускульної напруги; в) сонорна теорія; г) фонологічна теорія.
2. Прикладне мовознавство вивчає: а) застосування мовознавчої теорії на практиці; б) загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов; в) окремі конкретні мови; г) фонетичну систему мови.	7. Етапами розвитку графічного письма є: а) піктографія; б) ідеографія; в) гаплогія; г) фонографія.
3. Функціями мови є: а) комунікативна; б) мислетворча; в) іонетична; г) фатична.	8. За способом номінації слова поділяють на такі типи: а) повнозначні; б) вказівні; в) службові; г) вигуківі.
4. Семіотика вивчає: а) різні системи знаків; б) лексичне значення слова; в) звукову систему мови; г) словосполучення і речення.	9. Граматичні значення бувають: а) дериваційні; б) реляційні; в) модальні; г) синтаксичні.
5. В артикуляції розрізняють такі фази: а) екскурсія; б) кульмінація; в) сюжет; г) рекурсія.	10. Критеріями виділення частин мови є: а) семантичний; б) формально-граматичний; в) синтаксичний; г) словотвірний.

8. Уявіть, що вам дали завдання написати реферат на тему «Неологізми у поетичному мовленні Василя Стуса». З'ясуйте, якими методами дослідження мови ви користуватиметесь. Обґрунтуйте свою думку.

Практичне заняття № 2
Походження і розвиток мови

1. Гіпотези про походження мови:
  - 1) звуконаслідувальна гіпотеза;
  - 2) звукосимволічна гіпотеза;
  - 3) вигукова гіпотеза;
  - 4) гіпотеза соціального договору;
  - 5) гіпотеза трудових вигуків;
  - 6) гіпотеза жестів;
  - 7) гіпотеза походження мови Ф. Енгельса;
  - 8) логосна гіпотеза.
2. Причини змін у мові.
3. Стан і розвиток мови в різних суспільно-економічних формаціях.
4. Виникнення національних мов. Поняття про літературну мову.

Теми повідомлень:

1. Літературна мова і мова художньої літератури. Шляхи становлення національних мов.
2. Літературна мова серед інших форм існування мови.
3. Проблема походження української мови.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 22—32.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 235—262.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 70—86.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 39—58.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 457—518.

переді мною помилково відкривають дверцята чужої шафи, де лежать незнайомі речі в незнайомому порядку (О. Забужко).

7. Перетворіть запропоновані словосполучення в речення, зберігаючи їх лексичну тотожність. Поясніть різницю між словосполученням та реченням.

Її прихід, веселий хлопець, прихід подруги, написання статті, вирішення проблеми, крик дитини, цікаве питання, прибуття поїзда, розкрадання майна, шелест дерев, шепіт трави.

8. Визначте головне та залежне слово в поданих словосполученнях.

8.1. Старанно працювати, їхати на роботу, здатний мислити, читання у голос, іти швидше, дитячий крик, вирішення проблеми, прочитана книга, жінка-інженер, підготовка до практичного, закладений стіл.

8.2. Зів'ялі квіти, вимовлене слово, дуже красивий, сумлінно вчитися, прийшов навчитися, командир загону, бажання вчитися, шанувати матір, моя подруга, розмовляти тихо, бігти підтюпцем.

8.3. Повний сили, вищий від брата, добрий по-своєму, схожий на батька, хизуватися успіхами, дуже весело, мені сумно, шість зошитів, бачу сестру, підбігти під будинок, дім із цегли.

відповім, що так звать мого янгола, мого чарівного птаха, мого найріднішого друга, зрадити якого важче, ніж здійснити самогубство! (І. Роздобудько). Йому конче треба дізнатися, як мене звать... (І. Роздобудько). Про таких жінок частенько кажуть: миша в борошні... (І. Роздобудько). І вважатимуть це за честь (І. Роздобудько). Але ні той, ні той не можуть похвалитися владою над нею (І. Роздобудько). «Бажання видаватися геніальнішим, ніж ти є насправді», — добре сказано (В. Москалець). Якось усе це затягнулося, час провис, наче стоїш у довжелезній черзі і знаєш, що стояти доведеться ще три-чотири години, а від цигарок уже болять горло і легені, журнал і книжку прочитано, прочитано всі вивіски уздовж довжелезного коридору, і перед тобою все та ж сама спина, і позаду те саме обличчя (В. Москалець). Зруйновано живий організм із налагодженою системою суспільної комунікації, знищено довіру одного його члена до іншого (В. Москалець). Скільки тут побачень було призначено, скільки цвіту з каштанів осипалося на нас! (Л. Костенко). Це виявилось сильнішим не тільки за Місяць, але й за нього самого: не всі нитки розірвано (Ю. Андрухович).

6.2. Так що не виключено, що рік Змії може піти під знаком Скаженої Корови (Л. Костенко). Ніби цим чогось досягнеш, окрім батога (В. Дрозд). У дворі натулено гаражів (Л. Костенко). А справді, кому й що доведеш? Тільки собі гірше зробиш (В. Дрозд). До 10-ліття Незалежності тут буде споруджено монумент, хоч завершеного проекту ще немає, в процесі додумують (Л. Костенко). Але мій час втрачено, я не досяг себе (Л. Костенко). Але ж і робота труденна була: глину тачкою везеш — очі на лоба вилазять (В. Дрозд). По телебаченню це виглядало як голка, на яку нашпилено мотиля (Л. Костенко). Приміряй, поки не розпластався спать, то я за сьогодні дошию, а завтра поїдеш у район по довжність (В. Дрозд). Не зачепила й чутка, що ті хлопці з 9-го мартобря оголосили голодування, що їх уже мали судити, але суд відкладено, бо один знепритомнів і вдарився головою об ґрати (Л. Костенко). Те саме й з науковцями, яких купують на Заході, а в себе вдома їхні відкриття академію нітрохи не цікавлять, і з інтелектуалами, які розбрелися по чужоземних грантах, бо своїх українських катма... (О. Забужко). В Україні оголошено траур. Похилено державні прапори (Л. Костенко). Враження таке, ніби

Додаткова література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посіб. / А. О. Білецький. — К. : АртЕк, 1996. — С. 44—48.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Ганич Д. І., Олійник І. С. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
3. Головин Б. Н. Введение в языкознание : учеб. пособие для ун-тов и ин-тов / Б. Н. Головин. — 2-е изд., испр. — М. : Высшая школа, 1973. — С. 151—168.
4. Іванишин В. Мова і нація: Тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Виницький. — Дрогобич : Відродження, 1994. — С. 20—39.
5. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. — К. : Соняшник, 2004. — С. 23—35.
6. Мельничук О. С. Походження мови / Мельничук О. С. — Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/ukrмова/um75.htm>.
7. Николаева Т. М. Теория происхождения языка и его эволюция: новое направление в языкознании / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. — 1996. — №2. — С. 79—89.
8. Півторак Г. П. Деякі методологічні проблеми дослідження етно- і глотогенезу східних слов'ян / Г. П. Півторак // Мовознавство. — 2010. — № 2 – 3. — С. 8—30.
9. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов / Григорій Півторак. — К., 2001. — С. 14—24.
10. Сокіл Б. Проблема походження української мови / Сокіл Богдан // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів, 2004. — Випуск 34. — Частина 2. — С. 46—54. — Режим доступу: <http://www.anthropos.org.ua/jspui/handle/123456789/1316>.
11. Царук О. В. Кілька концептуальних зауважень до проблеми українського глотогенезу: (Проблеми походження мови) / Царук О. В. // Мовознавство. — 1998. — № 4—5. — С. 43—48.
12. Ющук І. Мова наша українська / Іван Ющук – К.: Просвіта, 2003. — С. 12—35.
13. Ющук І. Формування сучасної української літературної мови / Іван Ющук // Дивослово. — 2011. — № 2. — С. 32—37.
14. Ющук І. П. Лекції зі вступу до мовознавства : навч. посіб. / І. П. Ющук – К. : Вид. Міжнар. ін-ту лінгвістики і права, 1995. — С. 24—34.
15. Якушин Б. В. Гипотезы о происхождении языка // Б. В. Якушин — М. : Наука, 1984. — С. 7—20.

Завдання

1. Опрацювати статті:

Николаева Т. М. Теория происхождения языка и его эволюция: новое направление в языкознании / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. — 1996. — № 2. — С. 79—89.

Царук О. В. Кілька концептуальних зауважень до проблеми українського глотогенезу: (Проблеми походження мови) / Царук О. В. // Мовознавство. — 1998. — № 4—5. — С. 43—48.

2. Пригадайте, у яких двох формах існує літературна мова. Назвіть ознаки кожної форми. Результати запишіть у вигляді таблиці.

Усна форма	Писемна форма

3. Прочитайте речення, розмежуйте літературне слововживання та територіальні й соціальні діалекти.

3.1. Я побоююся машин, боліт, мертвих роздушених жаб, а найдужче — людей. Але псам і роверам я довіряю (С. Андрухович). Павільйон, де зазвичай продавали беушні ровери, був настільки порожнім, що здавався зовсім крихітним, покинутим і беззахисним (С. Андрухович). Чорні масивні двері було запопадливо відчинено, і друзі зникли в підземному ході, тьмяно освітленому рідко посіяними електричними жарівками (Ю. Андрухович). Це була піша прогулянка Мюнхеном у надії побачити рештки неприбраного свята: купи сміття, биті пляшки, потоптані хвости і крила, здерті фарбовані мармизи (Ю. Андрухович). А що це нам було й зовсім не до речі, то не дуже-сьмо жалували, коли якимось уночі дідод задихнувся під периною, котрою накрилися з головою. А щоби тая перина не сповзла, і наші дідуно, не дай Боже, не застудилися, ми з матінкою сіли зверху (Ю. Винничук). Те вухо я сховав у сірникове пуделочко, вимостивши його ватою, і Макс уже з ним не розлучався, його вухо набавом стало предметом заздощів усіх вуличних хлопчаків, ба навіть із передмістя приходила дітвора, щоб хоч одним оком глянути (Ю. Винничук). — Ви, Марійо, у кого

чомусь важливого «Стодоля» його переважає (О. Забужко). Зранку сонце прогрівало асфальт і сушило траву, що пробивалась крізь бетонні плити (С. Жадан).

5.2. Самотній, я раптом усвідомлюю просту істину: письмо є різновидом діалогу, з усіма притаманними останньому і зі своїми власними законами (К. Москалець). Я шепотіла за нею слова пісень, і вони (ці слова!) мені категорично не подобалися! (І.Роздобудько). Але музика уривається, і знову інформаційний простір кишить новинами (Л. Костенко). Якщо господар забував підгодувати кактус або говорив компліменти недбало, без почуття, скоромовкою, кактус швидко здихав (М. Ряполова). Зелена вода спалахнула тисячами золотих іскринок в ту мить, коли сонне вийшло в зеніт і над озером враз щезла тінь від докрузних дерев віковичного лісу, що завмер навколо (Ю. Покальчук).

5.3. Саме в такі дні, як сьогодні, набирала весна того розмаху і сили, коли за нею вже відчувалося тепло, а потім і гаряче літо (Ю. Покальчук). А був я з потомствених бідняків, і ніхто в нашому роду оком зизим не глядів на радянську владу, дак мене вписали у війська енкаведе (В. Дрозд). Ліс розступався неохоче, відкриваючи щоразу нові гушавини, ніби це були якісь безконечні декорації, зліплені в кільце (Ю. Іздрик). Кожного року, коли воду Озера врешті починає зігрівати отой найпотужніший промінь, який, розскочившись у глибинах безліччю сонячних зайчиків, засвічує світло весни і на дні Озера, прокидається до життя підводне царство Царівни О (Ю. Покальчук). Всередині грубого плаща Маркуса ще трималося повітря, захоплене у помешканні Северина, плащ переносив повітря з місця на місце, Християн відчув його запахи, коли Маркус розщепив верхні гудзики, витягуючи з кишені дві сигарети (Т. Прохасько). Хтось засміявся, жвавіше застудали ложки об бляшані їдунки (О. Забужко).

6. Проаналізуйте складні речення. Визначте в їх структурі односкладні та двоскладні частини. Охарактеризуйте їх.

6.1. А ще кажуть, що треба про майбутню професію думати, про кар'єру, виховувати в собі ділові якості, мови вивчати. Вчу. Виховую. Думаю. Щоб батьків не засмучувати (І. Роздобудько). А я

Російська: Он почувствовал, что ему не выдержать того всеобщего напора презрения и ожесточения, которые он ясно видел на лице и этого приказчика, и Корнея, и всех без исключения, кого он встречал в эти два дня. Он чувствовал, что не может отворотить от себя ненависти людей, потому что ненависть эта происходила не оттого, что он был дураком (тогда бы он мог стараться быть лучше), но оттого, что он постыдно и отвратительно несчастлив. Он знал, что за это, за то самое, что сердце его истерзано, они будут безжалостны к нему.

Англійська: Many people have forgotten what the world was like before TV. But today it has become an integral part of our lives. No medium can compare with TV as a means of information, entertainment & education. TV now plays such an important role in so many people's lives that it is essential for us to try to decide whether it is bad or good. On the first place TV is not only a convenient source of entertainment, but also a comparatively cheap one.

Німецька: Literatur war mein Lieblingsfach. Mein Literaturlehrer war ein gebildeter Mann. Er lehrte uns, russische Klassiker verstehen, die Sprache und den Stil schätzen. Er machte uns mit modernen Autoren bekannt, half die Geschichte und das moderne Leben besser zu verstehen. Er ermunterte mich Literaturlehrerin zu werden. In diesem Jahr habe ich die Schule absolviert und mich an der philologischen Fakultät der Hochschule beworben. Ich hoffe sehr, dass mein Traum in Erfüllung geht und ich studieren kann.

5. Визначіть типи складних речень, з'ясуйте їх будову та передайте її графічно.

5.1. Побачивши, що він прокидається, вони одноставно зникають — кланяючись, пританцьовуючи і щось таке сороміцьке сором'язливо приспівуючи (Ю. Андрухович). Найперше моє дитяче самоусвідомлення, яке можу згадати, полягало у відчутті, ніби я потрапив у якусь гру, правил якої не знаю, натомість всі довкола поведуться за цими правилами (Ю. Іздрик). Крізь шибки вікна у краплях недавнього дощу бачу: дід Данило до мене дибає (В. Дрозд). Прозовість була його сутністю, а прозу він вважав ознакою живості (Т. Прохасько). Тоді він уперше подумав, що в

георгіни брали, що такі дуже веселі та пишні? — питає Васюта почерез паркан сусідку. — Я свої як не пильнувала, а таки якась бола їх скосила (М. Матіос). Коли Дарусю болить голова, вона мусить іти до ріки і лізти до пояса у воду. Інакше біль розшматує її на дрібні кавалки (М. Матіос). Стрілка годинника — шлагбаум, за який вам нізащо не перейти, якщо ви вирішили, ніби прожити — це як перебути, тупо перечекати, заки обіцяна вічність знову не поглине кожного своїми перманентно родовими водами (Ю. Іздрик). Вона вродилася з місяцем на лобі. Так їй потім розказувала мати, як запам'ятала собі з першої хвили, з першого крику викинутої над собою аж під сволок чиймись потужними руками дитини, на яку дивилася знизу вгору, нездужаючи скліпувати сліз, — на трохи зависокому як для дівчинки, опукло-буцатенькому лобику виразно темнів збоку невеличкий багрянний серпик, наче місяць-недобір (О. Забужко).

3.2. — Чого тобі? — спитала. — Я ж тобі сказала своє слово. — А я за уговором і действую, — сказав Шурка. — Притарабанив тобі двері... (В. Шевчук). Коли опівночі я повернувся з корчми додому, мене чогось відразу потягнуло до дзеркала (Б. Бойчук). — Влодзю, я тут вирішив організувати невеличку концертну програму. Покажемо фінальний акт «Вотелло», танець маленьких лебедів і кілька пісень. Вотеллом буду я, на Диздимону вмовив Гафійку, жи на кухні бульбу чистит. Але, видиш, слів я не пам'ятаю, а тут нема тої книжки. Може, ти пригадаєш, що там той Вотелло Диздимоні казав? (Ю. Винничук). Стрийко зосереджено лякав поліцію своєю дубельтівкою, важко сопучи при цьому бараболястим носом (Ю. Винничук). Заки дівчина почистила та підстелила коровці, аби та в Різдвяні свята не скаржилася Господеві за поганий догляд, то неня відходила з гніву, лиш фоскотіла у запічку (М. Влад). Я не люблю книжок, де є посилання на відомі анекдоти. Не люблю тому, що здебільшого ці анекдоти так і залишаються для мене загадкою, а відтак втрачається весь перчений контекст. Тому перш ніж посилатися на якусь хохму, я розповідаю її повністю (Л. Дереш). Японський будик в узголів'ї ліжка дрібно заверещав. Так і є — 7:49. Сімка й сімка у квадраті. Забобонний ти чоловік, Шлоймо (О. Ірванець). «І не почувеш, — думаю я. — Беспантовий разговор, падруга. Ти не спрашивала, я не атвечал» (Ю. Іздрик). Чесно кажучи, типаж — попсовий в драбадан, але ж треба чимось

розважатися в ранковому трамваї (І. Карпа). Старенькою шуфлею та іржавою сапкою вручну місила розчин бетону, старанно відмірюючи на кожні три відра піску відро цементу та поступово підливаючи в суміш воду (Г. Вдовиченко).

4. Пригадайте, що вам відомо про штучні мови. З якою метою, на вашу думку, вони створюються? Коротко охарактеризуйте одну зі штучних мов (абетка, граматичні правила, періодичні видання, поширення у світі).

5. Проаналізувавши та систематизувавши ознаки штучних мов, з'ясуйте, якими мовами написані наведені уривки. Обґрунтуйте свою думку.

5.1. LA TESTAMENTO

Post la mort' min enterigu
 en patrujo kara,
 meze de la stepo vasta
 sur tumult' miljara.
 Tiam Dnipron krutabordan,
 la kampojn fekundajn
 povus vidi mi kaj aŭdi
 ondojn dum inundoj.
 Kiam pelos el Ukraino
 for en bluan maron
 Dnipro sangon malamikan,—
 kampojn kaj montaron —
 ĉion-ĉion mi forlasos
 kaj flugos al dio
 arde preĝi ... Sed ĝis tiam
 mi ne konas dion.
 Enterigu, vin kunligu,
 la ĉenojn disŝiru,
 bonvenigu la liberon —
 al bataloj iru.
 Kaj en granda familio,
 nova kaj libera,
 ne forgesu rememori
 min per vort sincera.

Божої, анатомічно-акупунктурної магії та чорно-білого варіанту загальновідомого логотипу PEPSI — Ін-і-ян, пепсі-і-кола. Ін-пепсі, кола-ян. Мати Божа, врятуй нас! (Ю. Іздрик).

3. Прочитайте словосполучення. Визначте типи підрядного зв'язку в них.

3.1. Літній ранок, радість душі, світло дня, гарна дівчина, завершити вчасно, виконати негайно, підготовка до іспитів, дорога додому, вишивати хрестиком, з'їхати з гори, зроблено на совість, максимум уваги.

3.2. Кожен з нас, святковий день, щасливий дітьми, комфорт для вас, високі стебла, малюю картину, розмова про дітей, сподіваюсь на винагороду, крик немовляти, порада батька, батькова порада.

3.3. Вчитель в окулярах, гарна погода, ясний день, несправний принтер, підготовка до заняття, кущі барвінку, вирішення проблеми, розв'язання завдання, прочитана книга, читання книги.

4. Прочитайте тексти тією іноземною мовою, яку вивчали. Випишіть з них усі можливі словосполучення. Обґрунтуйте свою думку.

Польська: Rada Europejska wskazuje Unii Europejskiej ogólny kierunek działań politycznych i wytycza jej ogólne priorytety. Wraz z wejściem w życie traktatu z Lizbony 1 grudnia 2009 r. zyskała status instytucji.

Іспанська: Julia estudia el inglés y el español. Ella estudia bien. Ella habla bien el inglés y habla poco el español. Ahora Julia toma el bolígrafo y escribe un ejercicio. Carmen, amiga de Julia, también escribe. Ella escribe una carta. Elena lee un libro de versos de García Lorca. Rafael no lee ni escribe. Rafael mira una revista española.

En el aula entra la profesora y saluda a los estudiantes. La profesora pone la cartera en la silla, saca los libros, un lápiz, un bolígrafo y una libreta y pone sobre la mesa.

суботній вечір, роботу скінчили раніше, і він насолоджувався спокоєм та тишив себе надією на завтрашній відпочинок. Звісно, якщо вранці не поженуть до міста. Але він сподівається на Степанову добрість. З конюхом у нього особливі стосунки. Інші коні це відчують, тому й недолюблюють Шептала (В. Дрозд).

1.4. Зрідка траплялися пожежні гідранти, більше схожі на комори кунсткамери. За їх тьмавими шибамися вгадувалися муміфіковані шкури змій, містичні тіла рур, завмерла перистальтика. Ці монстри, мабуть, лише чекають свого часу — великої води, котра б наповнила їхні нутроші, кишки і жили струмуючим життям, і тоді вони, звиваючись і вилискуючи вологою, поповзуть коридорами, заповонять сходи, вириватимуться назовні, де їх уже чекатимуть, жируючи, усі потвори світу, дбайливо збережені для нас алхіміками ночі завдяки спирту, формаліну та іншим чудам консервації (Ю. Іздрік).

2. Прочитайте речення. Охарактеризуйте їх залежно від мети повідомлення.

— То ми — де?.. — тремтячим голосом спитала Євка, — Ми що, там, де всі... грішники? — (Вона не наважувалась вимовити «пекло») (І. Карпа). Раціоналізмові достатньо простих труб — щоб випускати дим, але не так ще давно намагалися думати про довершеність коминів. Можливо, хтось навіть мусів проектувати цілий будинок заради коминаїдеї (коминової ідеї)? (Т. Прохасько). Незабаром форкання коней, Степанова лайка, тягуче рипіння журавля і плескіт води в кориті розтанули, згинули у вечоровій безвісті, ніби їх ніколи і не було (В. Дрозд). І скільки тих амулетів-імен або амулетів-назв філософських, чи релігійних, чи мистецьких течій перейшло через наші руки та шиї за ці одинадцять-дванадцять років! (К. Москалець). Якийсь час Карл-Йозеф тримався поруч із кельнським, при цьому встиг зазирнути з ілюмінатора до напівпорожнього салону з великою групою індусів у помаранчевих тюрбанах (якого біса їм треба у Відні в таку рань?!), але з огляду на все відчутніше світлішання східної частини неба в нього за спиною, випірнув убік з-під боїнгового крила і продовжив свій незалежний від будь-яких авіаліній курс (Ю. Андрухович). — Та час до часу ходжу, — брешу я, споглядаючи ризиковане сусідство Матінки

5.2. Agreste

In le campania il haveva un vetere ferma, e in illo il haveva un vetere castellano, qui haveva duo filios, qui esseva si facetiose, que le medietate esserea assatis; illes voleva demander le mano del filia del rege, e isto illes osava, proque illa haveva lassate proclamar, que illa voleva prender como sposo ille que illa trovava poteva parlar pro se le melio. Le duo se preparava ora durante octo dies, esseva le plus longe tempore, que illes haveva pro illo, ma illo anque esseva assatis, proque illes haveva cognoscentias preliminar e tales es utile. Le uno sapeva per memoria tote le lexico latin e le jornal del citate pro tres annos, e isto e in avante e a retro; le altere haveva apprendite de memoria omne le articulos de corporation e lo que cata syndico debeva saper; alora ille poteva conversar super le stato, pensava ille, pois ille anque comprendeva brodar suspensores, nam ille esseva artistic e bon con le manos.

5.3. La kreivala idej uzita por konstruktar elektronikala platformo, en qua centi de yuni dil tota lando partoprenas, igis la fratuli Victor Hugo e Ricardo Celaya Martinez ganar mondonivela premio por helpar diminutar la sociala problemi, inter sisacent e triadek konkursinti. Hermosillana fratuli kreis la retsituo JOIN —Jovenes Informados—, ide Informata Yuni, per qua li ganis la premio World Youth Summit Award 2010 (two towns ten), ide Somita Premio dil Mondala Yunaro duamil e dek dil kategorio Serchado dil Vereso, premio qua livresas dal Generala Asemblo dil Unionanta Nacioni, e qua agnoskas la kontenajo e kreiveso teknogiala di retpagini dil mondo.

Для довідки:

Есперанто

Есперанто (есп. esperanto — той, що сподівається) – міжнародна мова, створена польським лікарем і поліглотом Людовиком Лазарем Заменгофом у 1887 році на основі найпоширеніших європейських мов, інтернаціональної лексики; проста, суворо нормалізована граматика; багато прихильників у всьому світі. Абетка складається з 28 літер.

Ознаки:

– Артикль існує тільки означений, для усіх родів, чисел та відмінків – la, неозначеного артикля немає;

- іменники створюються за допомогою закінчення – о, у множині додається закінчення –j, відмінки створюються за допомогою прийменників: родовий — de , давальний — al, орудний — per, місцевий — sur та багато інших, для знахідного додається закінчення — n;
- прикметники створюються за допомогою закінчення а. Множина та відмінки утворюються так само, як у іменників. Ступені порівняння: plі — більш (ol — ніж), plej — найбільш (el — з);
- числівники: 1 – unu, 2 – du, 3 – tri, 4 – kvar, 5 – kvin, 6 – ses, 7 – sep, 8 – ok, 9 – naŭ, 10 – dek, 18 – dekok, 20 – dudek, 100 – cent, 1000 – mil. Для порядкових числівників додається закінчення а;
- займенники: mi — я, vi – ти (ви), li — він, ŝi — вона, ĝi – він, вона, воно (для предметів), ni — ми , ili — вони. Для присвійних додається а;
- дієслова створюються за допомогою закінчень: неозначені – i, теперішній час — as, минулий час — is, майбутній час — os, умовний спосіб — us, наказова форма — u;
- прислівники (похідні) створюються за допомогою закінчення e. Ступені порівняння так само, як у прикметників;
- усі прийменники вживаються з називним відмінком;
- кожне слово читається так, як воно написано;
- наголос завжди падає на передостанній склад;
- складні слова утворюються злиттям простих слів;
- у реченні може бути лише одне заперечення;
- для зазначення напрямку у місцевому відмінку додається закінчення n;
- якщо жоден прийменник не передає необхідний смисл, вживається неозначений прийменник je;
- міжнародні слова вживаються без змін, приймаючи орфографію есперанто;
- закінчення іменника та артикля можуть замінятися на апостроф (головним чином у поезії).

Інтерлінгва

Інтерлінгва — натуралістична штучна міжнародна мова, оприлюднена у 1951 році Міжнародною асоціацією допоміжної мови під керівництвом А. Гоуда. Попередня 27-річна праця великого колективу європейських та американських лінгвістів

3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 260—294.
4. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. — К. : Вища школа, 2004. — С. 90—149.
5. Речення // Українська мова: Енциклопедія. — К. : Вид-во Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 548—549.
6. Словосполучення // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 617—618.
7. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 2005. — С. 311—419.

Завдання

1. Випишіть усі можливі словосполучення з наведених речень. Обґрунтуйте, що перед нами — саме словосполучення.

1.1. Це був найпростіший спосіб пожаліти себе, помочити слізьми паплюжу долю. Даня просто УЯВЛЯВ собі, що його покинуто. Звісно ж, Євка повернеться за якийсь місяць, бо кому вона ТАМ потрібна? Коли вирішуєш стати невдахою, треба витримувати цей притор до кінця (І. Карпа).

1.2. Його несло тунелем — кудись подалі від танучої оболонки світу, від повсюдного стугоніння талих вод, від нестерпно-млосної гірської весни, він опинився в якихось широких повстяних рукавах, так що зіткнення тіла з м'якими стінами йому зовсім не боліли, аж урешті невідомі пневматичні системи вистрелили ним, ніби з повітряної гармати, й він вилетів кудись назовні - в інші коридори, з іншим світлом, де товклося безліч якихось прохачів під зачиненими кабінетними дверима, всі вони про щось ненастанно перемовлялись, але Пепа не міг розрізнити жодного слова за винятком того, що всі прагнули потрапити до Ілька Ільковича (Ю. Андрухович).

1.3. Шептало нашорошив вуха. Неприємна, знайома млявість — провісниця всіляких прикростей — закрадалася в груди. Сьогодні

Практичне заняття № 14
Словосполучення та речення

1. Поняття словосполучення. Типи синтаксичних зв'язків у словосполученні.
2. Речення як основна комунікативна одиниця мови. Речення та судження.
3. Структурно-граматичний поділ речення: члени речення.
4. Актуальне членування речення.
5. Текст та дискурс.

Теми повідомлень:

1. Прагматика речення.
2. Поняття про синтагму.
3. Взаємодія різних структурних рівнів мови.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 126—136.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 218—235.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 173—187.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 307—321.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 172—184.

Додаткова література

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Булаховський Л. А. — К. : Знання, 1959. — С. 251—289.
2. Камчатнов А. М. Введение в языкознание / А. М. Камчатнов, Н. А. Николина. — М. : Языки русской культуры, 1999. — С. 138—157.

закінчилася виданням Інтерлінгва-англійського словника та Граматики інтерлінгви Гоуда і Блера. У лютому 1954 р. було утворено Всесвітній союз розповсюдження інтерлінгви.

Абетка складається з 26 літер.

Ознаки:

- с читається як [ц] перед голосними переднього ряду і [к] в інших позиціях;
- sh звичайно вимовляється як [к], в інтернаціоналізмах французького походження може читатися [ш];
- g в сполученнях —age, —agi— вимовляється як [дж], в інших позиціях — як [г];
- n пом'якшується перед g та k;
- s одзвінчується між голосними;
- t читається як [ц] в закінченнях —antia, —entia, —tion, —tie;
- у читається як [й] перед голосним, [i] — в інших позиціях;
- наголос ненормований, але найчастіше припадає на голосний перед останнім приголосним;
- частини мови не мають спеціальних закінчень. Множина іменників утворюється за допомогою кінцевого -(e)s, значення непрямих відмінків виражаються прийменниками;
- прикметники та артиклі (неозначений un, означений le) не узгоджуються з іменниками;
- особові займенники зберігають форми непрямих відмінків, як в романських мовах: io—я, me—мене, nos—ми, nos—нас, tu—ти, te—тебе, vos—ви, vos—вас, ille—він, le—його, illes—вони, les—їх, illa—вона, la—її, illas—вони, las—їх, illo—воно, lo—його, illos—вони, los—їх.

Ідо

Ідо (есперанто ido — дитина, нащадок) — штучна мова, створена, як друга після есперанто універсальна міжнародна мова, яка була б дуже легкою у вивченні для носіїв усіх національних мов. Створена на основі есперанто.

Абетка складається з 26 літер.

Ознаки:

- ідо — аглютинативна мова, що дозволяє утворювати слова, поєднуючи різні корені, і таким чином змінювати значення, наприклад: chambro — кімната, dormo-chambro — спальня;

- іменники закінчуються на –o: kato — кіт; komputoro — комп'ютер; domo — дім;
- прикметники мають закінчення –a: bela — гарний; neta — чистий; alta — високий;
- прислівники закінчуються на –e: perfekte — досконало; rapide — швидко;
- для інфінітива характерне закінчення –ar: skribar — писати; esar — бути; ludar — грати;
- значення слів можна змінити за допомогою префіксів та суфіксів. Наприклад : des— вказує на протилежне значення: deskonoscari — не знати; desfacila — важкий (не легкий); desapparar — зникати (не з'являтися);- ist— вказує на професію, рід занять, — arte — artisto — артист; butiko — крамниця— butikisto — продавець; -ar — вказує на сукупність чогось: vorto — слово — vortaro — словник; direktisto — директор — direktistaro — дирекція;
- відмінювання дієслів: закінчення –as — вказує на теперішній час: me opinias — я думаю; elu lektas — вона читає; - is минулий: ni skribis — ми написали; tu parolis — ти сказав; -os —майбутній: vu drinkos — ви питимете; me pensos — я подумаю;
- утворення множини: закінчення іменника -o змінюється на -i: foresto — ліс; foresti — ліси;
- особові займенники: Me — я, Elu — вона, Ni — ми, Ili — вони, Tu — ти, Iu — він, Vi — ви, Oli — вони (речі чи тварини), Vu — Ви (ввічливо до 1 особи), 'Olu — воно, Eli — вони (жіночого роду).

арабський супутниковий канал трансливав голос, такий схоже, його. Оплакує смерть Удая і Кусая. Загрожує Америці. Кажуть, зголив свої сталінські вуса, відпустив бороду і тепер невпізнаний. Весь час у русі, ніде надовго не зупиняється. То його бачили в арабській одежі на задньому сидінні машини «Ніссан» (Л. Костенко).

8.2. Я закінчив школу, досить легко вступив на кінофакультет на сценарне відділення (мій екзаменаційний сценарій виявився кращим, ніж опуси вже досвідчених і набагато старших за мене абітурієнтів, його потім ще довго зберігали на кафедри як вдалий приклад). Довідавшись про результат, поїхав трохи відпочити в гори, на туристичну базу біля підніжжя Карпат. Власне, це була «кінематографічна» турбаза, до якої поїхали всі мої майбутні однокурсники — оголошення про невикористанні студентські путівки висіло в холі інституту. Ми ще не були добре знайомі між собою. Нас об'єднував загальний дух нещодавніх іспитів, під час яких усі ми дружно штовхалися біля дверей аудиторій та галасливо вітали кожного щасливчика (І. Роздобудько).

8.3. Вдосвіта, коли прокинулись, Волина не було в хаті. Шукали його по всьому Лісі й на березі Озера, де він любив сидіти, дивлячись у воду, та не знайшли жодного сліду. Того дня не поїхали, шукали його весь наступний день, гукали, як могли. Жодних відголосів. Таємничо зникла водночас із Волином і риба, яку він приніс звечора і яку родина мала забрати з собою в дорогу. Цебрик з водою стояв як і стояв, але рибини в ньому жодної не було. На третій день, однак, старша сестра Волина побачила на березі Озера, під розлогою плакучою вербою, що звисала над водою, дбайливо складену всю одягу Волина. Сюди, здавалося, зазирали не раз, адже саме на цій плакучій вербі любив сидіти Волин, вдивляючись у озерне свічадо, але ж ніхто раніше не помітив одягу. Чому? (Ю. Покальчук).

коліні...(О. Забужко). Просто зник, як турист із готелю, витягнувши мене на просмолені сонцем пагорби, на яких я завжди почувався невпевнено ще з дитинства, від перших спогадів і аж до останніх років, проведених тут, аж до того прекрасного осіннього дня, коли ми з батьками вибралися звідси, коли наш тато, відставний **військовий** нікому не потрібної армії, отримав житло поблизу Харкова і ми поїхали (С. Жадан). Згори це нагадувало дивний **військовий** табір, танкову колону, що зупинилась на нічліг, боячись себе виявити (С. Жадан). Я не **військовий** і не політик, але я нікому в світі не радив би обстрілювати чужі мечеті. Як і церкви, і костьоли, і пагоди (Л. Костенко).

7. Прочитайте слова, випишіть іменники, яким в українській мові властиве інше граматичне значення роду. При виконанні вправи беріть до уваги слова тієї іноземної мови, яку вивчали.

Польська: adres (адреса), dyktando (диктант), kotlet (котлета), głowa (голова), margaryna (маргарин), metoda (метод), prognoza (прогноз), system (система), żyrafa (жираф), symbol (символ), linia (лінія), brzeg (берег).

Російська: прибыль, адрес, сирень, свадьба, крыльцо, государство, крыша, разрешение, Сибирь.

Німецька: der Sommer (літо), das Huhn (курка), die Klasse (клас), das Hotel (готель), die Stadt (місто), das Jahr (рік), das Bett (ліжка), der Name (ім'я), das Bild (картинка).

8. Прочитайте тексти. Прокласифікуйте у них лексеми за такими параметрами: службові/самостійні, змінні/незмінні частини мови.

8.1. Сьогодні потрапили в дощ. Возив дружину на закупи, щоб їй самій не ходити, а вже коли під'їжджали до двору, линула злива. Вода заливала скло, я зупинив машину. Ми сиділи, як у дощовій капсулі, омиті від усього на світі. їли виноград, сміялися і цілувались. У дружини були щасливі очі. Шкода, що такі зливи бувають короткочасними. П'ятий місяць іракської війни. Горять і вибухають нафтогони. Зброї масового знищення так і не знайшли. Саддама Хусейна теж не знайшли. Чутка, що він уже вбитий. Однак

Практичне заняття № 3 **Фонетика як наука про звуки мови.** **Взаємодія звуків у потоці мовлення**

1. Фізичний аспект у вивченні звуків. Акустичні властивості звуків.
2. Анатомо-фізіологічний аспект вивчення звуків. Будова мовного апарата.
3. Принципи класифікації звуків мови. Система голосних.
4. Система приголосних.
5. Позиційні та комбінаторні звукові зміни.
6. Історичні та живі звукові зміни. Спонтанні звукові зміни.
7. Фонетичні закони.

Теми повідомлень:

1. Загальне поняття про фоностилістику.
2. Взаємодія лексики, фонетики і граматики як основних рівнів структури мови.
3. Норми літературної вимови голосних й приголосних звуків.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 53—69, 74—86.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 81—106.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 109—126, 141—154.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 102—120, 133—141, 146—150.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 190—210.

Додаткова література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посіб. / А. О. Білецький. — К. : АртЕк, 1996. — С. 19—44.

2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 7—42.
3. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Ганич Д. І., Олійник І. С. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
4. Зиндер Л. Р. Общая фонетика / Л. Р. Зиндер. — М. : Высшая школа, 1979. — С. 4—14.
5. Ющук І. П. Лекції зі вступу до мовознавства : навч. посіб. / І. П. Ющук — К. : Вид. Міжнар. ін-ту лінгвістики і права, 1995. — С. 35—48.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 107—124.
7. Кочергина В. А. Введение в языковедение / В. А. Кочергина — М., 1999. — С. 10—35.
8. Росетті А. Вступ до фонетики / А. Росетті — К. : Вища школа, 1974. — С. 12—25.
9. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / за заг. ред. І. К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1969. — С. 37—40.

Завдання

1. Випишіть із тексту приголосні та охарактеризуйте їх за: участю голосу і шуму, місцем творення, способом творення.

Зеленава вода спалахнула тисячами золотих іскринок в ту мить, коли сонце вийшло в зеніт і над озером враз щезла тінь від довкрузних дерев віковичного лісу, що завмер навколо. Сонячне світло залило срібну гладінь Озера, вже прямими своїми променями пробиваючи товщу води аж до дна, до глибин, до сонних ще від зимової сплячки донних вод, того завмерлого на зиму життя, яке з весною завирувало по всій поліській пущі – в озерах і лісах, в болотах і ставках, у верховіттях дерев і в підземних печерах, у найгустіших нетрях старого лісу (Ю. Покальчук).

2. Назвіть голосні звуки за вказаними ознаками і доповніть їх характеристику відсутніми:

обвила-обв'язала **один** її бік круг шиї й почепилася за другий, той, що був прив'язаний до бука (М.Матіос). — О! — сплеснув руками **один** із них, побачивши перед собою переляканих і задиханих жінок (М.Матіос). **Один** лише Павло витер сльозу з ока (М.Матіос). Але ні **один** багач Бога за бороду ще не тримав (М.Матіос). Іван не **один** на війні. Половина села воює за Цісаря (М.Матіос). Колись давно він щось таке міг би й пригадати, але через товщу літ все сплуталось в **один** вузол, і він не пам'ятав, що було раніше, коли він був людиною, як жив тоді, як узагалі живуть люди (Ю. Покальчук). Повернувшись до Відня на початку літа, Карл-Йозеф Цумбруннен привіз дерев'яного лакованого орла, пару косівських ліжників (**один** для своєї дівчини) і пачку сигарет "Ватра" (Ю. Андрухович). Поки вона гримотіла замком — мабуть, його не **один** раз змінювали, бо двері в тому місці були залатані кольоровим пластиком — я уявляв собі, ніби дивлюся на ту, хто привела мене сюди, напівпричинну-напівжінку-напівдитину (Ю. Іздрик).

6.4. Бічним зором фіксував на собі **часом** цікаві, проте зазвичай зневажливі погляди вкритих щоразу товщим шаром косметики огрядних російськомовних секретарок і, допущений врешті до аудієнції, вкотре нагадував забудькувату урядникові своє прізвище, ім'я, род занятій та мету відвідин (Ю. Андрухович). Вся моя фізіологія майже повністю завмирала, а ресурси мозку до решти поглинала боротьба із безмежно сповільненим **часом** (Ю. Іздрик). З **часом** він вигадав для них ще одну, значно довшу, напівмарафонську вправу — до крамниці на залізничній станції, куди **часом** завозились популярні одеколони («Шипр»? може, «Хвойный»? О ці пахощі дитинства!) (Ю. Андрухович). Мені вже не вдавалося повністю поринути в сон — я зависав десь на півдорозі, і боротьба з **часом** просто набувала фантазмагоричного забарвлення (Ю. Іздрик).

6.5. Незалежно від того, який **військовий** ступінь мав отець капелян, зараз його старшинство було безсумнівне й усіма мовчазно признане (О. Забужко). Смішний Павло Іванович, підстаркувата каракатиця, вимуштрувана на **військовий** лад, — із вірлиним профілем і очима зірки гарему, із прізвищем потомственного рязанського хроніка, алкаш у дванадцятому

плечами и бриллиантами, нагибаясь и улыбаясь, собирала с помощью тенора, державшего ее за руку, неловко перелетавшие через рампу букеты и подходила к господину с **рядом** посередине блестящих помадой волос (Л. Толстой). Почти **рядом** с ним на другом столике сидел студент, которого он совсем не знал и не помнил, и молодой офицер (Ф. Достоевський). — Что ты? Пить? — спросил сиплый голос, и толстое бабье лицо, блестя сплошным **рядом** металлических зубов, наклонилось над ним (О. Толстой).

6. Прочитайте речення. Поясніть, чому виділені слова належать до різних частин мови.

6.1. Так от, він, **той** хлопчик, поступово й безслідно зник, лишивши своїм заступником хлопа, неуважного й іноді брутального. І то був жах. При цьому ще один, третій, зі знанням справи узяв пса на шворку, від чого **той** став захлинатися ще запекліше (Ю. Андрухович). Бо **той** п'є горілку так, ніби це робить уперше (М. Матіос). Чи прийде **той** звір із великої бойні, чи ні — її голова не болить (М. Матіос).

6.2. Ось вона, я - вродлива і **молода** (байдуже, скільки проміне років!), струнка (даремно боявся!), успішна і ділова (він був упевнений, що моя доля — кухня!), в надзвичайному (зірки Голлівуду відпочивають!) білому костюмі, подзенькую ключами від власного авто... І ось він: добряче підтоптаний типчик невизначеного віку, з «пивним» животиком, що ледь вміщується під картатою сорочкою... (І. Роздобудько). Завтрашня **молода** із накрученим на дерев'яні палички волоссям ліниво снувала подвір'ям, як побита, шукаючи чи то місця, де б її ніхто не займав, чи якоїсь роботи (М. Матіос). Там по коліна у воді стояла і щось полоскала дуже **молода** і дуже вродлива дівчина (Ю. Покальчук). Птаха ще **молода** і дуже гарна, вона подібна на піщаний берег озера у сосновому лісі (Т. Прохасько). За тиждень до його початку **молода** з дружкою, зодягшись у весільний одяг, почергово обходили односельчан (С. Жадан).

6.3. Ворожба — це коли чарівне зілля збираєш точно в одному місці й в **один** час; коли змішуєш-колотиш та на вогні його припікаєш... (М. Матіос). Підрізала ножичком виноградну мотузку,

- а) звук переднього ряду середнього підняття;
- б) звук низького підняття;
- в) звук високого підняття переднього ряду;
- г) лабіалізований звук високого підняття;
- д) звук високого підняття заднього ряду;
- е) звук високо-середнього підняття;
- ж) лабіалізований звук середнього підняття.

3. Прочитайте текст. Проаналізуйте всі голосні за місцем творення, ступенем підняття язика, за участю губ при їх творенні.

Сьогодні був саме той день. Саме в такі дні, як сьогодні, набирала весна того розмаху і сили, коли за нею вже відчувалося тепло, а потім і гаряче літо. У такий день, здавалося, можна почути, як росте трава, як наливається соком молоденьке листя на деревах і як вибухають різнокольоровою райдугою в пробудженій пущі лісові квіти (Ю. Покальчук).

4. Запишіть тексти фонетичною транскрипцією. Зробіть фонетичний аналіз виділених слів.

4.1. Розгублений і **зблідлий** молочай,
зелені лики стебел — білі чари.
Ой заваріте, мамцю, мені чай
із корінців сухого молочаю (І. Малкович).

4.2. **Переночуй** мене, вишневий саде,
Бо це моя остання в світі ніч.
Бо завтра хрест мені на плечі сяде,
Як символ роздоріж і протиріч (О. Ірванець).

4.3. Западається біль за сторінки рожевої віри.
Як чаклунка на воску, шукаєм рожевий пісок.
І шляхетна стріла, **обминувши** шляхетні турніри,
Прорізає вертепи червоних і чорних думок (С. Процюк).

4.4. — Вчителю, що робити? Вчитель на небесах.
Серце шепче — любити, а в голові — гніздо
бісиків звивистих, серце, їхнє **тьохкання** до

Неба не долітає, гусне у тілесах (В. Неборак).

4.5. Я порушую заповідь й кличу прощення,
Бо мій ідол — мій пензель, мій бог — лиш фарби.
У гріхах на землі я знаходжу *натхнення*,
Щоб у праведнім храмі ожили боги (Ю. Гуцуляк).

4.6. Ти – не кентавр, а я – не амазонка,
Ми просто звуки із високих веж,
Заховані в *невидимих* солонках
Солоних марень і солодких теж (А. Багряна).

5. Вкажіть, чим розрізняються з артикуляційного боку такі голосні української мови :

[a] – [o], [i] – [и], [i] – [y], [a] – [y], [e] – [o], [i] – [e].

6. Назвіть приголосні звуки за такими характеристиками :

- а) сонорний, передньоязиковий, зімкнений, носовий, пом'якшений;
- б) шумний, дзвінкий, передньоязиковий, щілинний, твердий;
- в) шумний, глухий, губно-зубний, щілинний, твердий;
- г) шумний, глухий, задньоязиковий, твердий;
- д) сонорний, середньоязиковий, м'який;
- е) шумний, дзвінкий, губний, твердий.

7. Прочитайте речення. Випишіть слова, у яких локалізовано випадки позиційних змін голосних. Прокоментуйте їх.

7.1. Він знав багато різновидів болю, однак лише три стали об'єктами класифікації (Ю. Іздрік).— Не знати, якої чуми ви тут собі нічкуєте, Василю, як коло вашої хати вже крутиться вогонь?! Не будьте такі безпечні. То байка, що ви великі багаті! Але ні один багач Бога за бороду ще не тримав (М. Матіос). Василина м'яко, майже навшпиньки, подовгу затримуючи крок, ступає до розстеленого ліжка — й жорстка непідстрижена щетина свинської шкіри твердо коле босі її підшви (М. Матіос). Перше, що я завжди роблю, опинившись у не знаному досі приміщенні, —

виконанні вправи беріть до уваги слова тієї іноземної мови, яку вивчали.

5. Визначте, до якої частини мови відносяться виділені слова. Відповідь аргументуйте.

Українська: Коли я молився, я не знав, куди йдуть мої слова — у *минуле* чи *майбутнє*, у якийсь далекий і окремих простір Царства Божого (К. Москалець). У нашій родині його не було, за ціле *минуле* століття не знаю нікого, хто б так звався (О.Забужко). І то саме на тому ринку, що його збирається обслуговувати *майбутнє* шоу «Міс Канал» (О. Забужко). "Якщо вони витримають цю зиму, - писав у листах Цумбруннен, — то їм судилося добре *майбутнє* (Ю. Андрухович). Не знати, чому саме той чи інший музикант божеволів від неї — чи через усе своє *минуле*, — але, починаючи всім оркестром, догравали, втрачаючи якусь комбінацію інструментів і не звертаючи уваги на їх відсутність (Т. Прохасько). Жив у вагончику, вів спокійне розмірене життя, *минуле* згадував із ностальгією, проте повертаючись до своєї квартири не хотів (С. Жадан). *Минуле* засліплювало, наче ліхтарі, наповнюючи собою темні кути вагонів (С. Жадан). Шибку можна розбити. І вдихнути повітря на повні груди. Нехай навіть це буде єдиний ковток на все *майбутнє* життя! (І. Роздобудько). Принаймні було б *минуле*, якщо вже немає майбутнього (Л. Костенко). *Минуле* сторіччя завершилося тим, що якийсь чоловік покусав собаку (Л. Костенко). А вони входили все далі й далі, врешті танець продовжувався у глибині Озера, і Волин, не відриваючи своїх закоханих очей від очей Царівни О, розчинявся в них, народжувався іншим, дорослішав і дитиннішав водночас, забував про все земне, *минуле*, родинне і чув тільки одне – кохання, жагу, пристрасть, яка чекала його попереду, і вічний танець (Ю. Покальчук). Я не хочу, щоб ти питав мене про *минуле*, бо тоді виростає і *майбутнє*, а зараз, оця мить, — щезає (Ю. Покальчук). І не кажи, що й ти в його віці зовсім не думав про дівчат, про *майбутнє* своє життя (Ю. Покальчук).

Російська: Разрезного ножика не было на столе, и она, вынув карточку, бывшую *рядом* (это была карточка Вронского, сделанная в Риме, в круглой шляпе и с длинными волосами), ею вытолкнула карточку сына (Л. Толстой). На сцене певица, блестя обнаженными

щоб знайти підтвердження своїй крамольній думці, адже не могло бути, щоби цю ноту не почув хоча б хтось (І. Роздобудько).

3. Прочитайте запропоновані слова. Вкажіть на словотвірні афікси, наявність яких засвідчує належність слова до групи іменників.

Англійська: Ukrainian (українець), captain (капітан), robbery (грабіжник), enquiry (опитування), accountant (бухгалтер), homage (повага), leakage (витік), pressure (тиск), mixture (суміш), engineer (інженер), volunteer (волонтер), hostess (господиня), fortress (фортеця), constancy (сталість), tendency (тенденція).

Німецька: der Arbeiter (робітник), die Erklärung (заява), die Freiheit (свобода), Berliner (берлінець), die Fischerei (рибальство), die Schreiberei (писанина), die Schlaueit (розум), die Bescheidenheit (скромність), das Menschentum (людство), das Bauerntum (селянство), das Gefängnis (в'язниця).

Французька: geneticien (генетик), manageur (менеджер), skiffeur (весляр), chevalier (лицар), anarchiste (анархіст), ecologiste (еколог), evolutionniste (еволюціоніст), pompier (пожежник), financier (фінансист), grainetier (сіяч), penseur (мислитель), informateur (інформатор).

Іспанська: argentino (аргентинець), el traje (костюм), el coraje (відвага), la atención (увага), la decisión (рішення), la razón (причина), el tropezón (помилка; перешкода), la avaricia (жадібність), la tendencia (тенденція), el conde (граф), la condesa (графиня), el príncipe (принц), la princesa (принцеса), el dependiente (продавець).

Російська: преподаватель, издатель, предатель, работник, мученик, лётчик, танцовщик, носильник, курильщик, кипятильник, продавец, жилец, кормилец, едок, ездок, знаток, игрок.

4. Знайдіть і выпишіть 10 іншомовних словотвірних афіксів, що вказують на належність слова до групи прикметників. При

це шукаю музичний інструмент (Ю. Андрухович). Сама природа подбала, щоб людям жилося без меду — густі ліси і кам'яністі пагорби не дозволяли розкинутися колосистим нивам, а тому одразу за селом жовтіли великі клаптики поля, які визволили з каміння (Ю. Винничук). А, зрештою, навіщо нам повертатись у міфічну суть й чекати снів — невігдано-віщих, коли сніги нас завтра заметуть?.. (А. Багряна). Так небесно-небесно дихає тихий ранок Весни ранньої. Вітер музику з серця вихопив і поніс в твої сни... (А. Багряна). Ти — слабкодушкий безумець, котрому забракло зусиль повернутись додому... (М. Соколян). До хвиль потяглися губи, радіючи мудрій могуті, і з болем й солоним щастям злетіли, без страху впасти, бо очі твої, як море... (М. Макуха). Проблимне натужно набрякла душа, випинаючись потемнінням (а тіло тимчасом тектиме корчами, мов ковдра, що хоче скинути хворий, бо вона його душить)... (О. Забужко). Якою мовою бджола дзичить завзято, коли вона летить нектар збирати? (А. Матвійчук).

7.2. І крижина, і айсберг могутній тануть врешт, не лишивши слідів, але погляд її незабутній — то незрушність безкраїх льодів (В. Кикоть). Той замислив шляхом подібних каральних маніпуляцій усунути спочатку автора, чия постать бовваніє незримою тінню за кожною сторінкою кожної книжки, а потім піддати руйнації саму мову (Ю. Іздрик). В душу закрадеться спогадів згряя: стільки тепла — не зумів зберегти (В. Кикоть). Це озеро ще й — чаша кришталева, в якій парує тепле молоко (О. Ірванець). І все те у сталій свідомості, що життя наше невічне (І. Богдан-Терещенко). Життя — це біг з доланням перешкод, хоча у кожного свої бар'єри — хтось змінить напрям, швидкість, інтер'єри, а хтось і відстань — з двох до кілька сот (І. Рябченко). Її очі, червоні, запалені, рятувалися від болю небесами, далеко від кривди земної (М. Влад). Грядки з картоплею і морквою перетворилися на газони, квітники та доріжки, викладені пласким річковим каменем (Г. Вдовиченко). Тоді ще називалися теплом червонобокi сні в чиємусь літі (Р. Скиба). Машина, за визначенням, є системою розривів (В. Єшкілев).

8. Прочитайте речення. Випишіть слова, у яких відбулась асиміляція, охарактеризуйте її.

8.1. Тисячі перехожих рухалися поруч зі мною в цьому іграшковому мегаполісі. Але порядні люди такого дня мусять причаститися рибою: Ash-Wednesday (як називав усе це Еліот), Aschenmittwoch, попіл, смуток, меланхолія і риба. Так починається піст... (Ю. Андрухович). Тільки бідній вдові було не до втіхи, бо зненацька розхворілася і мусіла злягти (Ю. Винничук). Може, хтось із сусідів змилюється, то допоможе. Але мусять наперед на своєму полі закінчити, а потім ще й змолотити, бо погода непевна. Нині парить, а завтра, дивися, і злива хлюпне. Тим часом зерно й висипеться... (Ю. Винничук). З Граалю просто п'єш ти пиво, в молитвах вивертаєш зміст, смієшся гучно й хворобливо над тим, що правило за диво, ти знаєш все, ти реаліст (М. Соколян). Моєї самотньої тіні торкнулась могутня піна, і над поривами моря повисли просолені зорі (М. Макуха). Стрілися погляди із глибини, і у глибину їх радість не вміщається у тілі і у світі, відкривається обітованна прірва, здіймається безплідна вершина, увінчана сонцем (М. Макуха). Закохано дивляться вони одне на одного, золотими переливами цілуючи свою нездійсненність (М. Макуха). А мазня та шедевр перетнутись не встигнуть — дзуськи! — наш гербарій віднайде залюблений в класику внук (С. Процюк). ...Учора ми з ним здибались в кав'яреньці на Липках. Він розказав свіженький анекдотик. І ще сказав, що він, звичайно, “за”, та дуже ніколи — робота, діти, звіти... (О. Забужко). Хіба я знаю, чом на світі так, чому Душа болить, а Серце б'ється? Чом Сонце з неба лагідно сміється, а Місяць подає таємний знак? (А. Матвійчук).

8.2. Бездарність грає в елітарність, на огляд виставивши все. Не обдарованість — скандальність її на гребені несе (А. Матвійчук). Коли ж скінчиться морок позачася? Ачи безчася — все ж одне і те ж (А. Матвійчук). Кров переміниться. Цвіт на каштанах мине. Ми поспішаємо жити, немов після мору. Може, у тім і спасіння — пізнати цю пору, ніби останнє цвітіння. Єдине. Одне (Ю. Андрухович). Трощу устої вікові, поради відмітаю — мов мак, розсипаний в траві, любов свою збираю (В. Кикоть). Аліса знала, як різати мене до живого! Якби вона присіла до малого Йогана з округлим, як гарбуз, обличчям і щетиною на голові чи коло товстого й лисого Бруна, — то мені й печінка не заболіла б від того (Б. Бойчук). На зупинці товчуться люди: всі вони різні, всі вони мають свої смаки, всі вони чогось чекають від життя, і ось, на

червоне світло і осявало доволі велику частину лісу. Враз довкола куща папороті зібрались найдивніші лісові створіння, ті, кого Волин досі ніколи не бачив, а лише чув про їхнє існування — лісовики, планетники, літавиці, мавки і стрижені, русалки і змії, вовкулаки й упирі, куці і куцики та багато інших, більших й менших, які мали більш чи менш людську подобу або творили поєднання людини із звіром, як-от вовкулаки, що були ніби люди із вовчими мордами і порослі шерстю, а інші — ніби вовки, але з обличчям людини, подібним до звірячого (Ю. Покальчук).

2.2. Як і для більшості рослин, структура цьому будинкові була потрібна лиш для того, щоб утримувати властивості, що непомірно перевищують можливості самої структури. Властивості ж будинку мали свої властивості. Найсуттєвіша та, що їх справді треба було втримати. Властивості зсихалися, гасли, ховалися і чаїлися на всіх поверхах, стріхах, у пивницях, на сходах, підвіконнях, балконах, дахах і піддашсях. Вздовж ринв і слідом за паркетними дощечками. Потрібне зусилля, щоб оживити ту чи іншу, потрібне зусилля, щоб навіть встежити за ними, втримати у голові їхні топографію, періодичність і циклічність (Т. Прохасько).

2.3. Телефони існують, аби повідомляти ними різні неприємності. Телефонні голоси звучать холодно й офіційно, офіційним голосом простіше переказувати погані новини. Я знаю, про що говорю. Все життя я боровся з телефонними апаратами, хоча й без особливого успіху. Телефоністи всього світу далі відслідковують розмови, виписуючи собі на картки найбільш важливі слова та вирази, а в готельних номерах лежать збірники псалмів і телефонні довідники — все, що необхідно, аби не втратити віру (С. Жадан).

2.4. І раптом захоплена загальною магією цих інтонацій та розповідей, зачарована, приголомшена Ася відчула... ні з чим не порівняний дискомфорт. Якесь неспівпадіння з тою любов'ю, яку відчувала вона. Розчулена музикою спілкування, вона всіма фібрами відчула кілька, а можливо лише одну (!) фальшиву ноту, яка псувала, зводила нанівець всю гармонію тієї музики і того світла, яке несли присутнім сестри. Вона окинула поглядом гостей,

- ім. М. П. Драгоманова, 2008. — Вип. 4 : До 175-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова. — С. 75—82.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. — К. : Вища школа, 2004. — С. 33—90.
  6. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 2005. — С. 201—311.
  7. Частини мови // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 788—789.
  8. Ярошевич І. А. Становлення й кодифікація української морфологічної термінології / І. А. Ярошевич // Українська мова : Науково-теоретичний журнал. — 2010. — № 3. — С. 44—54.

Завдання

1. Прочитайте слова. Згрупуйте їх окремо за частиномовною належністю, а окремо — за спорідненістю кореневих морфем.

1.1. Радий, веселий, любові, радощі, весело, любов, полюбити, радіючи, звеселити, любити, зраділий, повеселілий, порадіти, радість, веселка, радісно, веселість, любить.

1.2. Книжка, сухопутний, книгарня, суціль, сухий, сухопуття, книга, висушити, сухість, книжковий, суходіл, книжний, книжечка, сухар, книжник, сухуватий, книгоноша, сушений, сушка, сухесенький.

1.3. Клуб, ковальський, клубний, клумбовий, клубитися, ковальчук, клубовиння, ковальство, клумбочка, коваль, клубкуватий, клубочок, клубок, клумба, ковалівна, ковалювати, кований.

2. Прочитайте речення. Визначіть частиномовну належність кожного слова та обґрунтуйте, який критерій (семантичний, морфологічний, синтаксичний, словотвірний) ліг в основу розрізнення.

2.1. І в цю мить ніби вибух струсонув кущем папороті, і Волин піднісся вгору, тримаючи квітку, від якої все ще струменіло

цьому маленькому клаптику землі вони об'єднались заради єдиної мети – сісти в маршрутку, як би це банально не звучало (Н. Абламська). Адже вогка ніч та вигляд гірських верхівок, що чорніли вдалині, і цей червоний вогник, і саме повітря — таке насичене та свіже — витверезили мене (І. Роздобудько). Спочатку їй здалося, що ці очі дивляться досить нахабно та двозначно. Але з кожною хвилиною це враження зникало. Як людина, що звикла розуміти найменші відтінки почуттів, Ліза відчула, що в цих очах немає агресії, зверхності або найменшого вульгарного натяку на серпневу пригоду (І. Роздобудько). За тиждень я від'їжджаю і Мерічці треба буде кататися самій (С. Андрухович). Адже так сумно весь час бачити лише незрозумілу і незмінну, а від цього ще більш незрозумілу, довколишню дійсність (Ю. Іздрик).

9. Прочитайте речення. Випишіть слова, де *я*, *ю*, *є* позначають два звуки.

Що є життя — боксерський поєдинок, і ми на ринг для бою піднялись (А. Матвійчук). Первісна назва цього явища невідома, так само як і первісні назви майже всіх відомих нам речей та явищ (В. Єшкілев). І їй дозволили ніяковіючими поглядами, а баба ішла по-військовому підтягнута, а самій здавалося, що на плечі давить важкий бронежилет сорому за червонощогокого міністра (М. Влад). Шановний любий читаче, я поважаю і не знаю тебе (В. Осипенко). Він йде митись холодною водою до кухні. Відкриває старовинний латунний, покраплений засохлою зубною пастою і зеленим окисом, кран (В. Єшкілев). Він уже знаходився на такій стадії своєї кар'єри, що міг дозволити собі ставитися до людей, наче до інтер'єру (О. Ульяненко). Щось йому наснилось, якісь тьмяні образи, химери іще клубочились десь у сонному мозку, все глибше поринаючи у підсвідомість і не даючи себе висмикнути, чи бодай доторкнутися до себе (О. Ірванець). Я людина філософського крою. Цікавлюся всіма системами філософії і люблю дискутувати про них (Б. Бойчук). У відчинене вікно заглядало цікаве сонце, наче питало Орису — і як ти тут живеш? (Л. Дашвар). Маркіян підняв скриньку із землі і спробував її відкрити (І. Карпа).

10. Перегляньте тексти. Випишіть з уривку, написаного тією мовою, яку ви вивчали, слова, що містять дифтонги та трифтонги.

Вкажіть, який звук у дифтонзі є складотворчим. Зіставте цей текст з іншими. Поясніть, які типи дифтонгів зустрічаються у кожній з трьох мов.

Польська:

Dla miłośników folkloru Zakopane jest ciekawym ośrodkiem żywej twórczości ludowej w różnych dziedzinach: budownictwa drewnianego, sztuk plastycznych, muzyki i literatury ludowej. Piękne Podhala i jego folklor zawsze były źródłem natchnienia dla wybitnych artystów: malarzy, kompozytorów, pisarzy polskich. Przyrodę, historię i sztukę Zakopanego i całego Podhala przedstawiają zbiory znajdujące się w Muzeum Tatrzańskim. Najcenniejszym chyba skarbem Zakopanego jest wspaniała przyroda. Wychodzące z miasta szlaki turystyczne prowadzą w góry porośnięte lasem bukowym i jodłowym, który w miarę wspinania się wyżej przechodzi w bór świerkowy. Pośród gór znajdują się piękne łąki — hale, doliny, a w nich — jeziora i potoki. Najbardziej znanym jeziorem górskim jest Morskie Oko. Na najwyższych szczytach leżą wieczne śniegi.

Англійська:

Yesterday, all my troubles seemed so far away
Now it looks as though they're here to stay
Oh, I believe in yesterday.
Suddenly, I'm not half the man I used to be,
There's a shadow hanging over me.
Oh, yesterday came suddenly.
Why she had to go I don't know she woldn't say.
I said something wrong, now I long for yesterday.
Yesterday, love was such an easy game to play.
Now I need a place to hide away.
Oh, I believe in yesterday.

Німецька:

Ich habe mich schon seit langem entschieden und für mich den
Lehrerberuf gewählt. Oft überlege ich mich, wie sollte ich als Lehrer
arbeiten, welche Eigenschaften müsste ich haben. Ich träume davon, ein
idealer Lehrer zu sein.

Практичне заняття № 13 **Частини мови і принципи їх класифікації**

1. Загальне поняття про частини мови.
2. Критерії виділення частин мови.
3. Характеристика основних частин мови.

Теми повідомлень:

1. З історії питання про частини мови.
2. Частини мови в різних мовах.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 124—126.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 214—218.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 297—301.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 295—307.

Додаткова література

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / Вихованець І. Р. — К. : Наукова думка, 1988. — 256 с.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник / В. О. Горпинич. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 33—333.
3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 165—181.
4. Мединська Н. М. Категорія ознаковості та її реалізація ознаковими засобами / Н. М. Мединська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10, Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ

— відповів я (С. Жадан). Як мені вдалося — найточніше — віддати це своє враження в розмові з Лялюською (бо саме в розмовах із нею мені й приходять найвдаліші формулювання, хай би навіть ішлося про принцип дії термоіонного генератора або інші речі, про які вона не має зеленого поняття), — враження таке, ніби переді мною помилково відкривають дверцята чужої шафи, де лежать незнайомі речі в незнайомому порядку (О. Забужко). Фактично трактат перетворився на хроніку — із спогляданням цілком конкретних щоденних подій вирафіювалися такі абстрактні онтологічні міркування, що лиш сам Маркус міг би відтворити подіане за хронікою поміркованого (Т. Прохасько). — Просто так, — відповів Болік. — Я не буду заважати (С. Жадан).

11.4. Я б не знав ніяких мотивів, я б не знав ніяких причин, я б не знав чому. Я бачив би як є. Бачив би те, що показується. Не було б еволюції, лиш нагромадження феноменів, властивостей, явищ, фактів. Непослідовна логіка. Я би міг навіть більше придумувати, ніж знати. Не хотів би нічого досягнути - лиш пригадати те, що може бути можливим (Т. Прохасько). Царство їм Небесне, хай спочивають з миром. А ця криївка в лісі, надійна, тут неподалік, у лісничівці, його й оперували, той зверхник, що його виніс на собі, носатий такий, застеріг їх, що ранений — то важна особа, командир із надрайону, і щоб вони зробили все можливе (О. Забужко). Інший варіант Млинар ського став би нещастям для друкарні, бо текст «Некрополя» повинен би набиратися на шостій лінійці нотного стану, де вже були б ноти маршів Моцарта й авангардного джазу (Т. Прохасько). Бідарка по селу їздила, збирала трупи по хатах. Мати ще дихали, то об'їщик каже — їй один день остався, то що я по неї, ще завтра буду їхати? (О. Забужко). — Я бухгалтер, Германе, — сказала Ольга, — я буду відпрацьовувати свою зарплату. Так що не бійся (С. Жадан).

Ich denke, der ideale Lehrer sollte streng, aber gerecht sein. Er sollte hervorragend erklären können, Lehrstoff bei ihm sollte interessant, fortschrittlich, aktuell, nicht

langweilig sein. Ich erwarte, er sollte spannenden Unterricht machen, muss fast immer gut vorbereitet sein. Er muss mit den Schülern gut umgehen können und bei den Schülern anerkannt sein, dürfte nicht allzuviel Hausaufgaben aufgeben und keine Lieblinge haben, müsste zu allen Schülern gleich nett sein. Ich stelle mir vor, er müsste freundlich, nett sein, dürfte nicht launenhaft sein und nicht schreien. Meiner Meinung nach muss der ideale Lehrer Humor haben, über sich selbst lachen, muss Streiche gut finden und Spaß mitmachen und sehr tolerant sein. Er sollte vertrauenswürdig sein und sollte sich durchsetzen können.

11. Запишіть фонетичною транскрипцією слова. Вкажіть ті, у яких кількість букв і звуків однакова.

11.1. Автор, колектив, щільний, атом, сюжет, сидіти, в'юнитися, під'юджувати, слов'яни, студент, розійтися, уральський, щавель, святковий, дифтонг, колекція, кошени, янтарний, без'язикий, парусник, очерет, яблунька.

11.2. Міфологія, дит'ясла, роз'єднаний, ребро, яскравий, щедрівка, вівчар, сміливий, близький, їздити, юність, краєвид, голослівний, дебют, кювет, грамотій, чорнявенький, цокольний, корисний, їсти, нектар, нещадний, їжачок, березень.

12. Прочитайте текст. Випишіть з нього слова, у яких окремі букви не позначають звуків.

Терезка була найхоробрішою дівчинкою на світі. Це по-перше. Вона була завбільшки з лилика, гаряча і прозора, з бровами, що нагадували вуса шовкопряда кульбабкового (Lemonie taraxaci). По-друге, вона постійно думала, що є боягузкою; вона важила сорок дев'ять кілограмів і мала худі ноги. Терезка була ласою до ніяковинь. Терезці видавалося, що ніяковіння — найдотепніший спосіб переконати співрозмовника, буцім її на правду ставить у тупик сказане. Наче її це торкається. Ви будете сміятись, але кожного разу, коли вона вдавала, буцім ніяковіє, губить слова чи втрачає думку, їй просто робилося ліньки пітримувати цю

нав'язливу галюцинацію. Терезка, найхоробріша дівчинка на світі, любила дітей і мріяла стати вихователькою в дитячому садочку. Діти принаймні бачили щось нове. Всі дорослі, яких вона знала, були сліпими, наче мертві канарки. Дорослі, на їхнє ж переконання, вже побачили все (Л. Дереш).

13. Встановіть відповідність між звуками і буквами у словах. При виконанні вправи обов'язково скористайтеся словниками.

Українська: свято, приїзд, їжаченя, щавель, місячний, кінцевий, іменувати, український, піддашся, пів-Ялти, дзвін, підживлювати, якір, подвір'я, лялечка;

Англійська: a chalkboard, a student, to teach, to study, a calculator, a book, a computer, a homework;

Німецька: lieben, Familie, Freiheit, gabeln, Gablung, labbrig, Leinweber, lendenlahm, Haarband;

Французька: votre, être, magasin, laver, présent, venir, naître, milieu, souviene, sang;

Польська: pogoda, skrzypaczka, rodzina, Polska, mimika, język, ulica, budynku, mieszkanie;

Російська: язык, смеяться, мель, огонь, горечь, праздник, учебник, хрусталь, подъезд.

14. Випишіть слова, у яких відбувається асиміляція. Охарактеризуйте її.

Стрибати, веселка, зліт, двір, звір, ремінь, безжалісний, зчищу, зціпити, ввічливий, тінь, шепнути, зсунути, щирість, житне, проїзд, костюм, юність, щастя, збіжжя, якби, отже.

15. Запишіть подані слова фонетичною транскрипцією (при потребі скористайтеся словником). Поясніть різницю в артикуляції українських і російських звуків:

примудрилася не роздавити? (Ю. Андрухович). Хай йому біс! Як не митники, то рекетири, як не контролери, то гангстери, як не цигани, то акупунктура. Господи, якби хто знав, як усе це мені набридло. Швидше назад. До мосту. До річки. До незалежності (Ю. Іздрик). І вже не буду знати, як виявляється. Що то був за чувак? Чому він сюди приїздив, що ним волокло в нашому напрямку? (Ю. Андрухович). Карл-Йозеф примудрився вислизнути крізь безповітряну трубу між двох зустрічних циклонів, кожен з яких міг би закрутити його в собі до решти часів (Ю. Андрухович). Окей, нехай буде по-вашому. Жодних афектованих вчинків. Я просто ляжу в сніг і замерзну (Ю. Іздрик). Він міг би взяти південніше і петляти понад самим словацько-угорським кордоном — якщо б йому хотілося не гір, а вапнякових схилів і виноградників. Зрештою, він міг би цей кордон перетнути — непомітно не тільки для вартових, але й для себе самого — і виникнути над картографічно зеленим Земпліном, а тоді, дрейфуючи не стільки на південь, скільки на захід, усе-таки прибитися до Дунаю трохи вище від Будапешту (Ю. Андрухович).

11.2. І тоді вони, звиваючись і вилискуючи вологою, поповзуть коридорами, заповонять сходи, вириватимуться назовні, де їх уже чекатимуть, жируючи, усі потвори світу, дбайливо збережені для нас алхіміками ночі завдяки спирту, формаліну та іншим чудам консервації (Ю. Іздрик). А тут на мене мчала здоровенна вівчарка, ... і нічогосінько для захисту, окрім тих дурнувятих пігулок, в мене немає. До того ж невідомо, яку саме дію матимуть вони на неї (Ю. Іздрик). — Шептала візьмеш, — сказав конюх хлопчиків. — Тільки зачекай, напою (В. Дрозд). Фройд би все зрозумів. Або: лиш Зігі Фройд знав би, про що ми не говорили по дорозі. Або: професор Фройд знав би, про що питати завтра (Т. Прохасько). А тепер хай друг командир трохи собі одпочине. І як довго йому ще одпочивати? (О. Забужко). Але хай уважає, бо ці люди будуть упевнюватися до кінця. І він не зможе робити більше без шкоди для себе (Т. Прохасько). — Косити на ньому буду, — роздратовано відповідав я. — Ти що — бензин зажав? (С. Жадан).

11.3. Стронціцька — есеїстка з Відня (вона могла би бути шпигункою на користь дому Габсбургів — так каже Іржі). Вона страшенно курить (Т. Прохасько). — Я нічого закривати не буду,

золотого, невагомого пилку (Ю. Іздрік). Сонце висіло високо, ставало спекотно й сонно, проте я не міг заснути, ніби опираючись чомусь, намагаючись якомога довше протриматись на ногах, дочекатись найголовнішого, що мало ось-ось початись. Найголовніше справді почалось (С. Жадан).

10.3. Вдуматися тільки: серед мільярдів (К. Москалець). А вони наче й не існують для мене, сто, двісті тисяч — щонайбільше. Вона не бачила зв'язків між частинами, вона й не намагалась їх підібрати — незв'язане тіло видавалось більш пластичним. Як і незв'язаний текст (І. Карпа). У вітальні за столом сиділи купою найближчі родичі та найбільш поважні гості (С. Жадан). Серветки і скатерки, щоправда, були чистими і накрохмаленими до ламкості, та еkleктичність посуду і начиння промовисто свідчила про наступ того щонайсправжнішого декадансу, котрий завше виглядає набагато привабливішим, аніж фальшива розкіш, якій він приходить на зміну (Ю. Іздрік). Бо найстрашніше — глузливі людські погляди, слова невимовлені (В. Дрозд). Коли ловиш життя за хвіст, найменше думаєш, що з ним потім робити (С. Жадан). Таке, однак, траплялося щоосені, але в більш загострених формах (І. Карпа). Ось у Кочі з самооцінкою було, очевидно, все гаразд, — подумав я, падаючи на канапу, котра здалась мені менш продавленою та більш прибраною (С. Жадан). Не вірші, а знову молитви і гімни та пеани, не просто музика, а «музика сфер» спроможні лікувати душі; не просто живопис, а живопис, який допоможе конкретній, реальній особистості врятуватись від демонічних, зловорожих сил, які не перестають бути менш загрозливими через те, що у них ніхто не вірить. Містика не тільки палаючої молитви, але і кожного написаного слова; містика мовчання і чистоти, містика бруду, містика Буття (К. Москалець).

11. Прочитайте речення. Проаналізуйте синтетичні й аналітичні форми дієслів. Здійсніть, де це можливо, їх адекватну заміну.

11.1. Хоч і випадали хвилини, коли він у своєму приниженні гостро, солодко звеличувався (його, білого коня, загнuzдано, заковано в хомут, поставлено під дугу; хай буде соромно людям, які те вчинили), але це була надто коротка і безперспективна втіха (В. Дрозд). Я буду стрибати від несподіванки. І як я справді

сім'я — семья
 професор — профессор
 письмо — письмо
 листя — листья
 суб'єкт — субъект.

Практичне заняття № 4
Фонетичне членування потоку мовлення

1. Сегментні й суперсегментні одиниці мови.
2. Такт, енклітики і проклітики. Фраза.
3. Склад і його види.
4. Наголос і його типи.
5. Поняття про орфоепію.
6. Інтенація та її елементи.

Теми повідомлень:

1. Основні норми української літературної вимови.
2. Загальне поняття про морфонологію.
3. Мелодика як компонент інтонації.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 69—74, 81—82.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 81—87.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 133—141.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 121—132, 141—146.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 190—201.

Додаткова література

1. Берковець В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові / Віра Берковець // Дивослово. — 1999. — № 1. — С. 10—11.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія :

10. Прочитайте тексти. Знайдіть синтетичні форми прикметників та прислівників. Замініть їх аналітичними.

10.1. ти — достеменна як сльоза
найтонша лагідна лоза
ти — океан для корабля
розкішна маревна земля
ти — і колиска і труна
найчарівливіша струна (Ю. Андрухович).

Досить людно й тому нестача киснева.
Як і всюди, найбільше невдах і дурнів.
Кожен з них, не добігши до брами неба,
має право на прах і на місце в урні (Ю. Андрухович).

Доречне все. Лише судома
Щораз цупкіш бере за плечі.
І день волочить тіло втоми
У надвечір'я недоречне (А. Мойсієнко).

10.2. Але найбільшу насолоду справило б споглядати, як вона ходить по кімнаті роззута — байдуже, боса чи в панчохах (тих простих бавовняних панчохах, які, крім неї, ніхто не носить)... (Ю. Іздрик). З усіх робіт він найбільше недолюбував крутити привід і їздити до міста, хоч інші коні вважали це найлегшим (В. Дрозд). Мимоволі обирала найдовший шлях, хоч не застановлялася на цьому. Подзвонюючи ключами, стояла коло вікна, потім, вкладаючи їх до торбини, намацала якусь випадкову, забуту пігулку і раптом із ясністю, яка буває тільки при спалахові далекої грози, зрозуміла, чого хотіла весь цей час найбільше (Ю. Іздрик). З усього нинішнього життя чи не найважче гнітила його оця табунна, тричі на день, подорож до колодезного корита (В. Дрозд). Вже піднімалися з найглибших океанських западин нові, майже прозорі мешканці, котрі ніколи не бачили сонця, й далекі айсберги розтріскувалися, мов стиглі горіхи, відкриваючи очеревину кришталевого соку (Ю. Іздрик). То був один з найсвітліших його земних спогадів, хоч і йшлося про час скоро по смерті Параски (В. Дрозд). Пустельні трави вибухали невтримним цвітінням, випускаючи за найменшим вітром пишні хмари

прочитаний), Arbeit – Arbeiter (робота – робітник), Apfelkuchen (яблучний пиріг), das Fachgeschäft (спеціалізований магазин), die Prufzone (зона випробувань).

Французька: le fils (син), la femme (жінка), l'homme (чоловік), du vin (вино), de la viande (м'ясо), de l'eau (вода), au fils (синові), aux filles (донькам).

Італійська: la data (дата), il cane (собака), il colore (колір), la cena (вечеря), il cibo (харчування), il tavolo (стіл), il poema (вірш), il tram (трамвай), il bar (бар), la crisi (криза).

9. Прочитайте тексти. Знайдіть та выпишіть синтетичні й аналітичні форми слів.

9.1. Переночуй мене, вишневий саде,
Бо це моя остання в світі ніч.
Бо завтра хрест мені на плечі сяде,
Як символ роздоріж і протиріч (О. Ірванець).

9.2. Не пнуса я поміж пророків,
Та перспектива є така:
У нас найближчих кілька років
Один суцільний рік Бика (О. Ірванець).

9.3. Закіптюжений ангел живе у друкарні,
наче промінь стрибає в дівочі люстерка,
на губах залишає цілунки безкарні —
безшелесний, мов тінь, і липкий, мов цукерка (Ю. Андрухович).

9.4. Я міг би гнати тепле стадо —
мене б життя кудись несло,
або пізнав би легко й радо
просте корисне ремесло.
І так лічив би добрі днини,
а дзигарі з високих веж
мене хвалили б щогодини:
«Ти мудро й праведно живеш,
якщо живеш, якщо живеш!» (Ю. Андрухович).

навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 45—65.

3. Бондаренко В. До питання про подвійний наголос в українському слові / Віра Бондаренко // Українське мовознавство. — 2008. — Вип. 38. — С. 19—24.
4. Вербич Н. Фонетичний фонд Інституту української мови НАН України: історія та перспективи розвитку / Наталія Вербич // Українська мова. — 2011. — № 4. — С. 3—9.
5. Винницький В. М. Деякі теоретичні питання акцентології / В. М. Винницький // Мовознавство. — 2003. — № 5. — С. 14—25.
6. Дудик П. Наголошення слів і культура мовлення / Петро Дудик // Дивослово. — 2003. — № 4. — С. 19—20.
7. Зиндер Л. Р. Общая фонетика / Л. Р. Зиндер. — Л., 1979. — С. 4—14.
8. Кочергина В. А. Введение в языковедение / В. А. Кочергина. — М., 1999. — С. 35—43.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1991. — С. 555—557.
10. Матвіяс І. Г. Особливості фонетичної системи в західноукраїнському варіанті літературної мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. — 2011. — № 4. — С. 16—22.
11. Ющук І. П. Лекції зі вступу до мовознавства : навч. посіб. / І. П. Ющук — К. : Вид. Міжнар. ін-ту лінгвістики і права, 1995. — С. 49—63.

Завдання

1. Прочитайте текст. Выпишіть односкладові, двоскладові, трискладові, чотирискладові слова.

1.1. Однак, проводячи вечори в п'яцтві й балачках, Воцек не просто вбивав час. Його хвора недорікуватістю проповідь поступово вдосконалювалася, шліфувалась стилістично, набувала ознак образності, обростала пелехатими метафорами і соковитими деталями. Він уже майже знав її напам'ять, і, перевіряючи на піддослідних ефект того чи іншого нововведення, ретельно викінчував свою вербальну конструкцію, котра в його уяві

набувала схожості з архітектурним фантомом — тонкі опори з двох боків, триумфальна арка нагорі і порожнеча посередині (Ю. Іздрик).

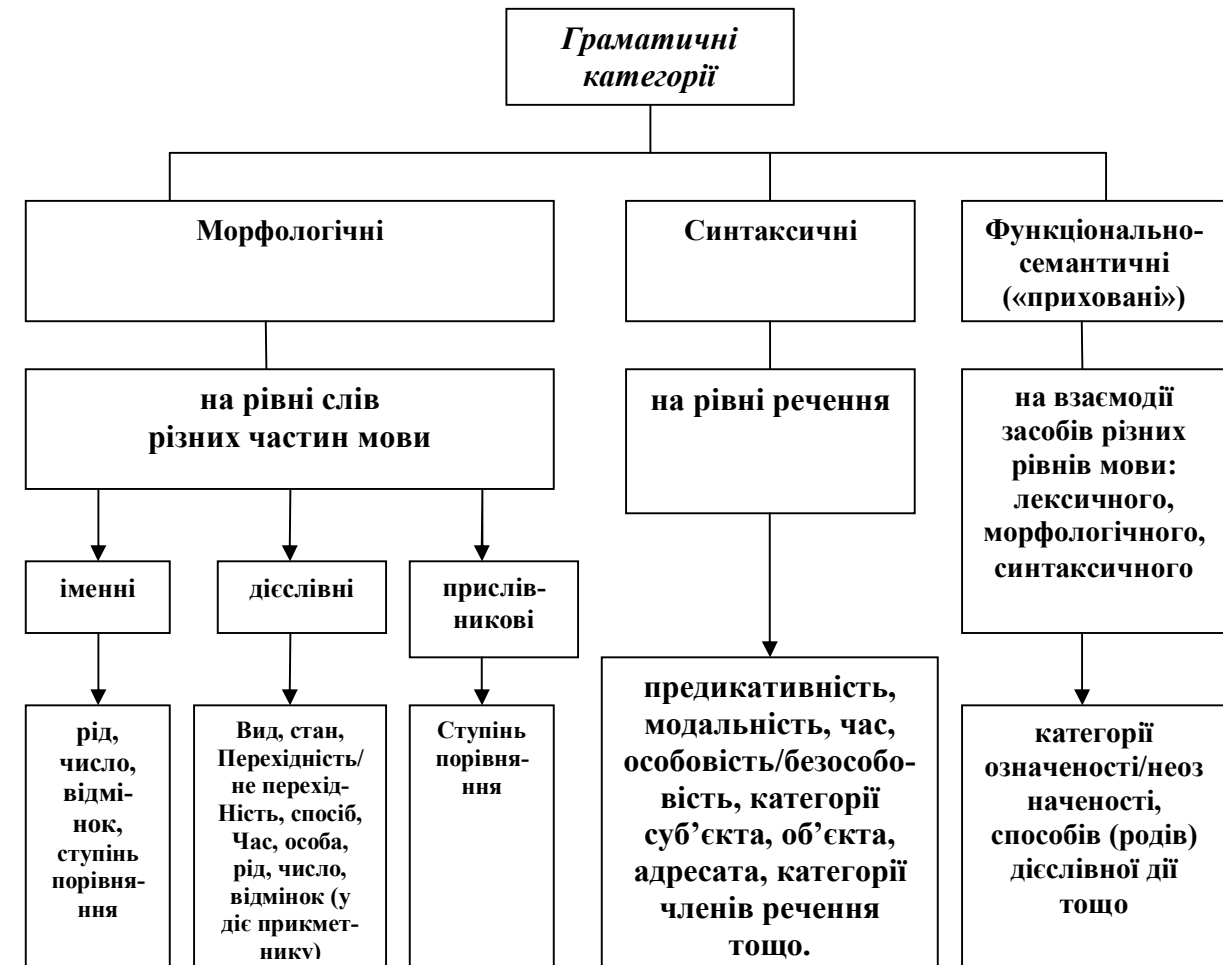
2.1. Це сталося наприкінці серпня 1977-го... Тоді мені виповнилося вісімнадцять. Я мріяв про славу. І знав, що вона — прийде. Йшлося не про тимчасове сходження на якийсь п'єдестал у вузькому просторі, в якому я тоді жив. Не про оплески аудиторії, котра забуває про тебе вже наступного дня. Ні. Я відчував, що в мене є призначення, таємницю якого мені ще належить розгадати. А поки що воно зароджувалося десь глибоко всередині, ніби у вологій марлі визрівала квасолина — такий дослід ми робили в школі на уроках біології (І. Роздобудько).

2. Запишіть текст фонетичною транскрипцією. Покажіть на прикладі одного речення, скільки в ньому фраз, тактів, фонетичних слів. Наведіть з тексту приклади, які ілюструють особливості українського наголошування.

2.1. Вранці територія турбази мала зовсім непривабливий вигляд. Скульптури були жахливі, альтанки поламані. Тільки непідстрижені кущі, високі дерева обабіч алей та клумби в різнокольорових капелюхах троянд були природними й не викликали роздратування. Попри все, мені подобалося це запустіння. Я вийшов до басейну. Біля нього походжали кілька людей, але ніхто не насмілювався пірнути в зеленувату, вкриту ряскою воду. Швидше за все, вона була дощовою й простояла в цьому бетонному кориті ціле літо. По темній, непрозорій поверхні, як човники, ковзали кленові листки (І. Роздобудько).

2.2. Дяк із приміського села Троянів Григорій Комарницький, саме той, котрий створив пісню про бідаху комара, що оженився на мусі, а опісля необачно звалився з дуба, бо його здула звідтіля шуря-буря, сидів на порозі школи, поклавши на виставлене коліно правого ліктя, а в долоню втуливши власне підборіддя; при цьому ріденька борідка його (а ріденька тому, що був іще молодий) так покуйовдилася, що волосини чи позліплювалися, чи поспліталися, а з-під шапки-оглавка вибивалися давно немиті, схожі на солону, косми; а очі, голубі й водянисті, ніби померли, а чи обкурилися димом; ліва рука його тримала люльку, з якої вививалося тоненьке

7. Розгляньте схему. Складіть за нею відповідь на питання «Загальне поняття про граматичні категорії» (Таблиця запозичена з книги: Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях : навч. посіб. / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. — К. : Вища школа, 2004. — С. 23).

8. Визначте способи вираження граматичних значень слів тієї мови, яку вивчаєте.

Англійська: the dog (собака), the capital (столиця), a town (місто), an omelette (омлет), an umbrella (парасоля), a pen (ручка), regular – irregular (правильний – неправильний), polite – impolite (ввічливий – нечемний), claim – reclaim (вимагати – вимагати назад), approve – disapprove (схвалювати – не схвалювати), student (студент), sailor (моряк), builder (будівельник).

Німецька: der Sommer (літо), das Huhn (курка), die Klasse (клас), der Bau die Bauten (будівлі-будівлі), der Name (ім'я), schreiben – geschrieben (писати – написаний), lesen – gelesen (читати –

3.2. Розкласти, застерегти, розмістити, засипати, виключити, хлинути, одержати, зупинитися.

4. Від поданих слів за допомогою суфіксів *-ник -ач, -ець, -тель* утворити віддієслівні іменники із значенням «виконавець дії» (де це можливо).

Досліджувати, читати, боротися, любити, розвідувати, глядіти, творити, мислити, розмовляти, слухати, гнати, цінити, запобігати, опитувати, проводити, розвантажувати, паяти, заглушувати, вимикати, вимірювати, приймати.

5. Заповніть таблицю за наведеним зразком, використовуючи словники лінгвістичних термінів.

Термінологічне поняття	Визначення	Приклади
Грамати́ка		
Морфоло́гія		
Синтаксис		
Грамати́чне значення		
Грамати́чна категорія		
Грамати́чна форма слова		

6. Визначте способи вираження граматичних значень наведених слів.

6.1. Їстоньки, голубонька, бездушний, підсніжник, стін (Р.в, мн.), ходжу, брати – забирати, руки – руки, води – води.

6.2. Пишеш-пишеш, гоголь-моголь, брати-взяти, говорити-сказати, більш привабливий, дуже приємний, безвусий, переписати, приємніший.

6.3. Нехай читає, грозивий, пишуть, великий-превеликий, показала б, ходив би, весняний, картоплина.

пасмочко; і та рука вряди-годи та й підносила кушпельку до сухих, трохи полушених вуст, які смакали раз-пораз, але диму з рота дяк Григорій Комарницький випускав мало, мав-бо таку здатність, як ніхто в цьому краї, – міг випускати дим вухами та очима, хоча трошки вивіювалося з нього й носом, через що, коли палив люлечку, то голова його потрапляла в димову кулю, яка ніжно огортала ту макітерку, формою банякувату (В. Шевчук).

2.3. Як завжди у сезон дощів. Рівно чотири місяці, живучи в тропіках, ти, хоч-не-хоч, а мусиш бігати забирати недосушену білизну з двору, бо не буде тому сушінню кінця і краю. Маркіян із грюкотом закрив вікно. Знову хтось із України розпачливо дзвонив йому на мобільний - Маркіяну було байдуже. Він натискав кнопку “Cancel“ (І. Карпа).

3. Перепишіть слова, поділіть їх на склади. Охарактеризуйте типи складів. Повторіть правила складоподілу в українській мові.

Раджу, мільйон, розбій, зошит, організувати, майстер, зірка, кукурудза, підписати, розповісти, бур'ян, низький, ходжу, огірок, вільно, камінець, гойдалка, гіркий, солдат, парта, гайка, майструвати, гавкати, гірко.

4. Прочитайте. Виділені слова поділіть на склади. Позначте закриті і відкриті склади.

Гарний, сурма, сумний, горло, люблю, мудрий, нудний, посвист, оббити, життя, піддашня, зілля, сміється, розбивати, сльоза, монітор, правдолюб, підручник, горщик, диван, святковий, плямистий, людина, вірність, колонка.

5. Прочитайте слова. Визначте, яку функцію виконує у них наголос.

атлас (збірник мап) — атлас (тканина)
 вигода (користь) — вигода (зручність)
 відомість (повідомлення; знання; дані) — відомість (документ)
 виходити (доглядаючи) — виходити (звідки-небудь)
 доводитися (бути спорідненим) — доводитися (спричиняти)

небажані наслідки водінням)
 дорога (ім. шлях) — дорога (прикм.)
 досипати (від сипати) — досипати (від спати)
 замок (споруда) — замок (на дверях)
 запальний (від запал) — запальний (гарячий)
 зараз (негайно) — зараз (за одним разом)
 захват (захоплення) — захват (ширина робочого ходу механізму)
 жила (ім. анат.) — жила (дієсл. існувала)
 колос (рослини) — колос (велика статуя)
 контролер (перемикач) — контролер (людина, яка контролює)
 об'єднання (ціле, що складається шляхом поєднання) — об'єднання — (дія)
 образа (ікона ім. Р. в. од.) — образа (кривда ім. Н. в.)
 розходитися (у різні боки) — розходитися (розім'ятися, захопитися ходінням; емоційно діяти)
 сума (певні кошти) — сума (торба)
 твердити (запевняти) — твердити (повторювати)

6. Розбийте подані слова на склади. Обґрунтуйте складову межу в середині групи приголосних.

Адреса, азбест, Андрій, бастіон, батальйон, вразливий, бойкот, бомбардувальник, вертлявий, верхів'я.

7. Користуючись словниками, поставте наголос у поданих нижче словах. Перевірте, чи зміщується наголос при зміні слова. Чи можливі варіантні наголошення?

Чорнослив, дрова, кропива, спина, феномен, жалоба, гуртожиток, каталог, колесо, коромисло, веретено, ходжу, глибоко, разом, широко, подруга, дошка, олень, вітчим, циган, решето, новобудова, гірничодобувний, байдуже.

8. Яку роль відіграє логічний наголос. Придумайте контексти, у яких логічний наголос падатиме на різні слова у реченні:

Мені завжди приємно бачити Вас.

9. Затранскрибуйте наведені фрагменти, виділивши енклітики й

5. Кочергина В. А. Введение в языковедение / Кочергина В. А. — М. : Наука, 1991. — С. 72—76, 95—116.
6. Краснов И. Ч. Лексическое й грамматическое в слове / Краснов И. Ч., Марченко А. Н. // Вопр. языкознания. — 1982. — № 3. — С. 70—76.
7. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія. — К. : Вид-во КДУ, 1961. — Ч. 1. — С. 4—23.
8. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. — К. : Вища школа, 2004. — С. 23—33.
9. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 2005. — С. 194—201.

Завдання

1. Прочитайте слова. Утворіть усі можливі синтетичні й аналітичні форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників.

Легкий, молодий, кваліфікований, святий, святковий, зелений, досвідчений, дорогий, талановитий, авторитетний, гарний, цікавий, скромний, адекватний, рішучий, приємний.

2. Визначте граматичне значення наведених груп слів.

- а) зірка, парта, жінка, люлька, гайка;
- б) стіл, окраєць, папірець, принтер, диван;
- в) працює, шиє, вишиває, переписує, замітає;
- г) найкраще, найважливіше, найсмачніше, найприємніше, найчервоніше.

3. До дієслів недоконаного виду запишіть парні дієслова доконаного виду, утворені: а) за допомогою префікса; б) заміною суфікса; в) за допомогою основи іншого дієслова.

3.1. Писати, брати, екзаменувати, агітувати, шукати, рости, хвилювати, гримати.

Практичне заняття № 12
Граматика як розділ мовознавчої науки

1. Предмет і розділи граматики.
2. Основні одиниці граматичної будови мови.
3. Граматичне значення слова. Типи граматичних значень слова та засоби їх вираження.
4. Поняття граматичної форми.
5. Граматичні категорії.

Теми повідомлень:

1. Розвиток граматичної системи мови.
2. Динамічність обсягу поняття «граматика».

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 113—118.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 214—218.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 170—173.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 284—295.

Додаткова література

1. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Будагов Р. А. — М. : Наука, 1965. — С. 215—227, 245—279.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник / В. О. Горпинич. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 9—33.
3. Ковалик І. І. Про лінгвальні категорії, їх властивості і види / І. І. Ковалик // Мовознавство. — 1980. — № 5. — С. 10—13.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 181—260.

проклітики. Слова яких частин мови звичайно виступають у цій ролі? Чи можуть службові слова мати словесний наголос?

9.1. Я півсвіту стискаю в долоні, мов танучу сніжку,
Срібний вітер між нами бринить по зчужілих містах.
Я відчую, як вкотре, завжди невимовно і ніжно
Наді мною зійде тінь обличчя твого золота (К. Калитко).

9.2. Важким був схід. Довкола аж гуло,
Довкола все, здавалося б, палало,
Але зійшло! Ні, швидше проросло,
Оте насіння паростком буяло (Н. Петрів).

9.3. Знову не збагнуть мене дорослі:
Ти б порозумнішала, ачей?
О...
Серце вибирає не наосліп,
Просто в нього інший тип очей (О. Мамчич).

Практичне заняття № 5**Фонологія.****Лінгвістичний аспект вивчення звуків**

1. Фонологія як галузь знань про фонему.
2. Поняття фонем. Функції фонем.
3. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.
4. Позички фонем. Варіанти та варіації фонем.
5. Фонологічна система.

Теми повідомлень:

1. Українські мовознавці про фонему.
2. Концепції Ленінградської та Московської фонологічних шкіл.
3. Лінгвістичні погляди І. А. Бодуена де Куртене.
4. Особливості реалізації фонем в мовленні.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 87—90.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 57—61.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 156—166.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 152—164.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 211—227.

Додаткова література

1. Бондар О. І. Система голосних фонем української мови: динамічний підхід / Бондар О. І. Записки з українського мовознавства. — Одеса, 2005. — Вип. 15. — С. 12—19.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія :

фотоелемент, агрохімія, архіважливий, ізометрія, пан'європейський, бібліофіл, людинофоб.

7. Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові. Поясніть правопис.

Юрій, Ілля, Сергій, Ігор, Олег, Дмитро, Микола, Анатолій, Миколай, Антін, Євген, Євгеній.

8. Випишіть іменники із суфіксами на означення збільшеності, згрубілістості чи зменшеності, пестливості. Поставте наголоси в цих словах.

9. Згрупуйте слова за словотвірними типами.

Глибоко, журавлиний, телятина, внучка, хлібець, далеко, близько, курятина, папірець, свинина, тополиний, солов'їний, дочка, баранина.

4. Визначте спосіб словотворення наведених слів.

4.1. Спідлоба, Долина, кобзар, Кобзар, забілений, вишневий (берет), кавовий (сервіз), працелюб, шістсот, розрадниця.

4.2. Зернина, ярмарковий, китоподібний, кишенька, суфіксальний, відіменний, добудова, надлюдина, пройдисвіт, сьогодні.

4.3. Ярмаркування, виярок, міжгір'я, антинародний, народжений, Біла Церква, синява, залізобетонний, підсніжник, вузлик.

5. Визначте напрями похідності у наведених парах слів за зразком:

жовтий → жовток
перехід ← переходити

ліс – лісовий
прадід – дід
перший – по-перше
дояр – доярка
вчитель – вчителька
ліс – праліс
тихий – тихо
малиновий (кущ) – малиновий (шарф)
перекоти поле – перекотиполе
супутник (людина) – супутник (космічний об'єкт)
скажи-но – скажи

6. Запишіть у дві колонки слова з грецькими та латинськими словотвірними елементами. Обґрунтуйте свою думку. У роботі користуйтеся Словником українських морфем Л.Полюги.

Епресія, експозиція, імпонувати, інкубатор, інтервал, реконструкція; універсальний, концентрат, інформація, інцидент, диктор, диктатура, мінімум, казус, радіус, лексика, психіка, олімпіада, панахида, піраміда, автомобіль, антинародний, мікроскопічний, макроекономіка, аероплан, хронотоп,

навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 65—111.

3. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Ганич Д. І., Олійник І. С. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
4. Глібчук Н. М. Погляди О. Курило на систему голосних фонем української мови / Н. М. Глібчук // Мовознавство. — 1993. — № 6. — С. 34—37.
5. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови / Ю. О. Карпенко. — Одеса : Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, 1996. — С. 12—37.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 220—234.
7. Тоцька Н. І. Голосні фонемі української літературної мови / Н. І. Тоцька. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1973. — 192 с.
8. Ющук І. П. Лекції зі вступу до мовознавства : навч. посіб. / І. П. Ющук — К. : Вид. Міжнар. ін-ту лінгвістики і права, 1995. — С. 64—75.

Завдання

1. Запишіть тексти фонетичною та фонематичною транскрипціями. Підкресліть позиційні варіанти голосних. У якій із двох транскрипцій це треба зробити ?

1.1. Кризь мури слів у тузі за собою,
лишивши карби в щільності буття,
я знов спливу високою водою,
яка не знає мулу каяття (О. Некора).

1.2. Нехай як сім сторіч тому все буде:
Плесканий круг стоїть на трьох китах.
На каравелах йдуть за обрій люди,
І губляться у морі, у віках (М. Макуха).

1.3. І тихо, і ніжно, і падають зорями дні
мені на мою золоту від печалі маківку.
І ти – ще одна, роздерта до краю сторінка
в моєму блокноті, де повно смішних віршів (Н. Пасічник).

1.4. Сонечко сумно стухає,

Сутінки сірі сідають,
Сніжно стелиться, сонно
Синій світ смереково... (Я. Шекера).

1.5. Я боялася так, що твій голос розчиниться в пам'яті,
Так боялась його проковтнути, мов кісточку з вишні,
Що просила у січня, як чорна жебрачка на паперті,
Щоби голос цей в серці моєму він золотом вишив (К. Калитко).

2. Запишіть подані слова фонетичною та фонематичною транскрипцією. Назвіть фонemi, що розрізняють значення поданих пар слів.

Лан – лань, стан – стань, лак – ляк, долу – долю, сад – сядь, лук – люк, поле – полю, відвезти – відвести, бар – дар, рівнем – рівним, пороти – полоти.

3. Запишіть слова фонетичною та фонематичною транскрипцією. Назвіть варіанти (комбінаторні, позиційні) при реалізації фонем. Поясніть різницю між варіантами та варіаціями.

3.1. Розжувати, голубка, земля, знаємо, прийшовши, засміявшись, піддашся, робиться, український, село, святковий, розширити, ллється, осінній.

3.2. Повернувся, свідомість, кожух, щедрівка, відродження, зсунути, зціпити, грієшся, веселка, зчищу, безжалісний, завдання, молотьба, вокзал.

3.3. Розчесати, бездарний, легко, дьогтю, дочці, анекдот, якби, житловий, днями, незабутній, кігті, просьба, рюкзак, улесливість, піднігтьовий.

4. Прочитайте пари слів. Вкажіть, за якими диференційними ознаками фонем вони протиставляються.

Діло – тіло, зад – сад, лин – лінь, казка – каска, коржі – корчі, мило – рило, долото – золото, рана – мана, рука – лука, бар – дар, кара – тара, рис – рись, біла – біля, вити – рити, мимохідь –

було мало. Треба було опускати відро на всю довжину ланца. І воно все одно ледь досягало поверхні води. Чи через те з дерев'яного вала облітали крупинки, стерті ланцом, чи ще через щось всередині, але вода пахла деревом. Так, ніби довго зберігалася у посудині з нестійкої до вологи деревини. Приблизно так робляться коньяк, кальвадос, ром. Але мене не нецавив присмак дерева. Я збирався випити якнайбільше води саме з цієї кирниці. Якщо моє тіло є на дев'яносто відсотків водою, то очевидно, що весь стан цієї системи залежить від того — яка це вода. Навіть мозок — переважно вода. Значить, думки мали би мінятися в залежності від сорту і якості води (Т. Прохасько).

2. Запишіть слова; визначте твірні основи та форманти.

2.1. Лекційний, святковий, перепис, по-нашому, замовкнути, прмова, грузин, шестикутний, розправа, безкрилий.

2.2. Залізобетон, земельний, сутінь, навчальний, щиро, пролісок, жовтуватий, архіважливий, перегляд, пришкільний.

2.3. Зафіксувати, веселитися, білизна, синь, жовтогарячий, ніхто, вищенаписаний, глухонімий, перепис, молода (іменник).

3. Заповніть таблицю за наведеним зразком. При роботі користуйтеся словниками лінгвістичних термінів.

Термін	Дефініція
Субстантивация	Перехід слів з інших частин мови до класу іменників (<i>вартувий ходив, визволені не забувають</i>).
Адвербіалізація	
Ад'єктивация	
Прономіналізація	
Нумералізація	
Інтер'єктивация	
Кон'юнкціоналізація	
Партикуляція	
Препозиціоналізація	

5. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / Іван Іванович Ковалик // Іван Ковалик. Вчення про словотвір: Вибрані праці. — Івано-Франківськ — Львів, 2007. — Ч. 1. — С. 21—169.
6. Ковалик І. І. Про основну мовну одиницю словотвірного рівня / Іван Іванович Ковалик // Іван Ковалик. Вчення про словотвір: Вибрані праці. — Івано-Франківськ — Львів, 2007. — Ч. 1. — С. 314—319.
7. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 137—165.
8. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. — К. : Вища школа, 2004. — С. 7—22.
9. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 2005. — С. 155—194.

Завдання

1. Прочитайте текст, випишіть з нього похідні слова.

1.1. Колись на Клепарові стояла невелика церква, оточена липами і яворами. З дзвіниці тричі на день лунали дзвони, скликаючи людей з поблизької околиці. Але у 1695 році, коли татари напали на Львів, сталося лихо. Саме недільного ранку, як у церкві було багато люду, орда увірвалася всередину. Татари в'язали молодь, грабували хоругви, образи, церковні шати й скарбницю. Ніщо їх не могло спинити — ні голосне ридання дітей, ні прокльони матерів, ні благання священика. У той самий час, коли в церкві шаліли розбишаки, зірвався сильний вихор, а за ним жахлива злива. Небо вгорі спалахнуло блискавками. Пролунав несамовитий удар грому і церква разом зі всіма, хто в ній знаходився, почала западатися під землю. Бурхлива клеочуча вода залила підлогу і хутко піднімалася вгору. Незабаром на місці, де стояла церква, зостався лише каламутний став. Тому то й прозвали його Чорний діл (Ю. Винничук).

1.2. Після того, як почав падати сніг, вже важко сказати, якою була ця осінь. Аж сьогодні, приїхавши в гори, я усвідомив, що була вона, напевно, дуже сухою. Бо там, де завжди так багато води, її

мимохить мити – лити, джміль – хміль, лан – лань, кров – крос, уран – Іран, тіло – сіло, бити – пити, дах – дух, сад – лад, сон – син, люк – лук, рот – ром, лід – літ, кран – крен, гриб – грип, плід – пліт, везти – вести.

5. Перепишіть речення. Підкресліть голосні, що знаходяться у сильній позиції. Обґрунтуйте свою думку.

5.1. Я завжди був нормальною людиною. Радше меланхоліком, ніж флегматиком. Раціо в мені явно переважало, поки не зустрів свою майбутню дружину. Тоді на деякий час взяло гору емоцію, а тепер вже не знаю. Зрештою, дружина в мене розумна й красива, упадальників біля неї не бракувало, і якби зі мною щось не так, то вона вибрала б не мене (Л. Костенко).

5.2. «Усе, чого ми собі бажаємо, про що думаємо і чого сподіваємося, обов'язково з нами трапляється. Штука лише в тому, що завжди надто пізно і завжди якось не так. Отже, коли це постає перед нами, навіть не впізнаємо його в обличчя. Тому ми переважно боїмося майбутнього, боїмося подорожей, дітей, боїмося змін. Я не вмію чинити цьому опору, але з усієї сили вдаю, що чиню його. Не так давно тут знову почали надовго вимикати світло» (Ю. Андрухович).

6. Заповніть таблицю.

Фонема	Звук
Мовна одиниця	Мовленнєва одиниця
Соціальне явище	
Абстрактна одиниця	
Стала (кількісно) одиниця	
Наукове узагальнення	

7. Запишіть слова фонетичною та фонематичною транскрипціями. Охарактеризуйте звукове поле фонем /з/.

Зал, казці, з джерела, зшити, з чогось, розказати, зідити, з житом, з шістьма, з собою.

Практичне заняття № 6
Основні етапи розвитку письма

1. Звукова мова і письмо. Значення письма в історії суспільства.
2. Походження і основні форми й етапи розвитку графічного письма.
3. Графіка як система писемних знаків для позначення звуків мови.
4. Орфографія. Основні принципи орфографії.
5. Транслітерація.

Теми повідомлень:

1. Основні алфавіти світу.
2. Типи стародавнього українського письма.
3. Формування української графіки.
4. Становлення орфографії української мови.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 33—39.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 106—119.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 166—182.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 164—181.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 347—385.

Додаткова література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посіб. / А. О. Білецький. — К. : АртЕк, 1996. — С. 49—73.
2. Березин Ф. М. История лингвистических учений / Березин Ф. М. — М. : Высш. шк., 1984. — С. 36—87.
3. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія :

Практичне заняття № 11
Дериватологія

1. Явище словотвірної мотивації.
2. Елементарні і комплексні словотвірні одиниці.
3. Способи словотворення.

Теми повідомлень:

1. Формування основоцентричної дериватології.
2. Поняття про словотвірну парадигму.
3. Дериватологія як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 118—121.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 176—180, 183—200.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 265—274, 287—297.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 275—280, 291—293.

Додаткова література

1. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук. — Івано-Франківськ : Плай, 1995. — С. 7—28.
2. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. — К., 1998. — С. 67—89.
3. Морфеміка // Лингвистический энциклопедический словарь. — Режим доступу : <http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/morfemika/373>.
4. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. — К., 1998. — С. 69—112.

9. Поясніть лексичне значення іменників із суфіксом *-ець* (назви людей за характером діяльності, за належністю до організацій, за національністю, за місцем народження, за зовнішніми чи внутрішніми ознаками).

Продавець, партієць, молодець, швець, промовець, чужинець, творець, боєць, співець, удівець, стрілець, полтавець, українець, англієць, краєзнавець, мудрець.

10. Прочитайте пари слів. Визначте, які афікси впливають на їх лексичне значення.

Учитель – учителька, писати – переписати, білий – біліший, хвиля – хвилястий, земля – земляний, веселий – весело, рука – рученька, свекруха – свекрушище, співати – спів, молитися – молитва, чесний – чесність, хлопець – хлопчик, Івано-Франківськ – іванофранківець.

11. Прочитайте групи слів. Визначте у їх межах форми слова. Вкажіть, які афікси є формотворчими, а які — словотворчими. Обґрунтуйте свою думку.

11.1. Свято, святковий, святкувати, священик, свята, святого, святому, святість, священний, святенький, святити, святкувати, посвятити, посвячений, святіший, найсвятіший.

11.2. Зима, зимонька, зимувати, зимівля, перезимувати, зазимувати, зимі, зимою, зимівлею, зимостійкий, зимовий, зимово, по-зимовому, зимового, перезимую, перезимують.

11.3. Ходити, ходжу, ходіння, заходити, переходити, відходити, переходини, ходять, перехід, хід, ходьба, ходячий, ходьбі, ходовий, відходять, ходимо, переходом, відходить.

12. Записати 5 іменників, 5 прикметників та 5 дієслів з нульовим закінченням. Визначити морфемну будову запропонованих слів.

навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 142—162.

4. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. С. Мельничук // Мовознавство. — 1997. — № 2-3. — С. 3—19.
5. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ – поч.. ХХІ ст. / В. В. Німчук. — Кам'янець-Подільський : КПДПУ, 2002. — С. 14—37.
6. Німчук В. В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: історія / В. В. Німчук // Мовознавство. — 1990. — № 6. — С. 3—10.
7. Пилинський М. М. Літературні норми: типи та їх класифікація / М. М. Пилинський // Мовознавство. — 1974. — № 1. — С. 11—23.
8. Ющук І. П. Лекції зі вступу до мовознавства : навч. посіб. / І. П. Ющук – К. : Вид. Міжнар. ін-ту лінгвістики і права, 1995. — С. 75.—79.

Завдання

1. Випишіть усі слова з наведених уривків, не порушуючи алфавітного порядку.

1.1. Ніхто з найближчих приятелів так і не дочекався від нього виразної відповіді на запитання, чого він туди їздить. Дівчина, з якою він прозустрічався вісім років (її ім'я було Ева-Марія й невідомо кого саме — Марії чи Еви було в ній більше), одного ранку повідомила, що має досить (Ю. Андрухович).

1.2. Час неосяжний, коли він категорія Вічності. А звичайний наш час, повсякденний, мигтить-мигтить, його завжди не вистачає. Він летить, мов експрес, не встигнеш озирнутися, а ти вже вчорашній. Пролітаємо крізь події, підбиваємо підсумки на льоту. Скільки нас, людства, вже є на планеті? Мільярдів шість? І серед них українці, дивна-предивна нація, яка живе тут з правіку, а свою незалежну державу будує оце аж тепер (Л. Костенко).

1.3. Що я робила три роки перед цим, не знаю. Точніше, не пам'ятаю. Мабуть, так само, як і по тому, у пахучій царинці-пасовищі, пила ще паруюче молочко з медом («просто з-під корови», кажуть на Буковині) із білого горнятка в зелену квіточку, яке зберігається тепер у мене в Києві (М. Матіос).

2. Запишіть в алфавітному порядку слова тієї іноземної мови, яку вивчаєте.

Англійська: a homework, a chalkboard, a student, to teach, to study, a calculator, a book, a computer;

Німецька: Haarband, lendenlahm, lieben, Freiheit, Familie, gabeln, Gablung, labbrig, Leinweber;

Французька: souviene, sang, votre, être, magasin, laver, présent, venir, naïtre, milieu;

Польська: skrzypaczka, rodzina, Polska, mimika, język, ulica, budynku, mieszkanie;

Російська: язык, смеяться, мель, огонь, горечь, праздник, учебник, хрусталь, подъезд.

3. Запишіть текст фонематичною транскрипцією. Випишіть із нього слова, кількість літер та фонем у яких не збігається.

3.1. Він зацікавлено споглядав Тоя, коли Той спав. Тоді час близився до нуля. В ритмі таємних місяцевих годинників вони зливалися до купи, їхній подих співпадав у чотирьох чвертях, і Він поринав у м'якість міжсвідомості. Точніше, вони з Тоєм мандрували туди разом (І. Карпа).

3.2. – Знаєш, чоловіче, дівчата наші – гарні! Заміж повискакують, лиш у село вернемось. Тільки роззирнутися треба, хто сватами може бути і які з женихів хазяї. Я за дівчат не хвилююсь. Про хлопців менших ще рано думати... А от Волин... Тут мені серце віщує щось неспокійне. Чомусь аж моторошно часом, як починаю думати про його долю...(Ю. Покальчук).

мобільного висвітлив його номер (Є. Кононенко). І зараз вона сидить за столом, дивиться на маленький апаратик, ще один недавній винахід людського генія, і не поспішає натиснути зелену кнопку, щоб почути: «ти вибач, але тут така справа...» (Є. Кононенко). Жінка, яка сидить у своєму кабінеті за письмовим столом перед комп'ютером, є директоркою невеличкого музейчика (Є. Кононенко).

6. Згрупуйте слова з однозвучними суфіксами за їх значенням:

- вказівка на сукупність предметів та їх відокремленість;
- вказівка на ознаку;
- вказівка на частину чогось;
- вказівка на наслідок дії;
- вказівка на абстрактність.

Білковина, роковини, намистина, бистрина, городина, травина, третина, пухлина, десятина, перлина, четвертина, бадилина, подряпина, трухлявина, свердловина, садовина, іменини, відвідини.

7. Згрупуйте слова з однозвучними суфіксами за їх значенням:

- вказівка на належність до жіночої статі;
- виражає значення суб'єктивної оцінки;
- вказує на назви конкретних предметів.

Теплиця, ударниця, цариця, вербиця, кислиця, льотчиця, гірчиця, продавщиця, щасливиця.

8. Зіставте пари слів та визначте їх кореневі морфи. Поясніть причини звукових змін у них.

Забарвити – забарвлений, безпека – забезпечений, виразний – виражальний, горлиця – горличка, загін – загоном, погода – погожий, купити – куплений, берег – узбережжя, підлога – на підлозі, недуга – недузі, недуга – недужий, свідок – свідчити, їздити – їжджу.

3.3. Змордований, словниковий, груповий, багатство, мовознавство, сміються, дивляться, козацтво, гріховний, грішний, забудований, прилеглий, люблю, заборгованість, клітковинний.

3.4. Дивлячись, дивляться, дивлюсь, дивись, дивився, дивитись, ловити, ловлю, дивлячись, дивилась, подивився, дивишся, сидячи, кричать, цікавлюсь, боюсь.

4. Розподіліть наведені слова так, щоб у кожній групі були слова одного кореня.

4.1. Завод, заводити, водій, заводій, заводійка, заводський, заводь, водний, водянистий, видиця, водник, обводити, водолаз, приводити, заводити, водосховище, провідник.

4.2. Гадати, гадюка, загадувати, угадько, бригадир, гаддя, гадка, бригадний, гадина, загадати, загадка, загадковий, загадковість, гадючка, спогад, бригада.

4.3. Горіти, вигорить, гора, горить, горювати, горять, гірський, згоріти, гірка, недогарок, горяний, згорьований, горянка, гористий, горіння.

4.4. Губа, губити, пригубити, гублять, загублений, губань, губатий, губитель, губка, губний, губоньки, загубити.

4.5. Віра, завіряти, безвір'я, завірюха, говірка, віртуозність, вірус, вірувати, вірменин, вірогідний, віроломство, вірменський, вірусний, віртуозний, перевірка, говір, завірений, повірити, звіряти.

5. З наведених речень випишіть іменники із суфіксальними морфемами, позначте їх. На кількох прикладах доведіть двосторонній характер морфеми.

Борьці батько подарував японську магнітолу, а його мамі новесеньку сріблясту «Хонду», — бізнесмени вміють балувати своїх дружин, не те що я, інтелектуал-одиначка в умовах дикого ринку (Л. Костенко). Почуваюся ехолотом у болоті. Ловлю сигнали зі світу, а вони дедалі глухіші й зловісніші (Л. Костенко). Екранчик

3.3. Окрім дзеркала, подеколи я зазираю в паспорт. Дзеркало не лукаве — правдиве. Воно тільки байдуже констатує реальність, а більш нічого. Ось він: твій блиск або тьмяність очей — зморщечки — «ямочки» — «веснянки» — сивина. Та мало що фіксує безсторонне дзеркало! Воно — як правдива жінка, що завжди каже нелукаву правду чоловікові, якого любить. Можливо, каже подеколи занадто недипломатично, так, ніби бере дефіцитний тепер макогін до рук чи (швидше!) дає лупня в чоло. Але при тому — каже. Правду (М. Матіос).

4. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Підкресліть ті, в яких **я, ю, є** позначають два звуки.

4.1. Ямниця, Ярема, святкувати, над'яр'я, Мін'юст, пряжа, юннат, з'юрмитися, юрба, спалювати, єднатися, возз'єднання, плюралізм, Юрій, сміються, ябеда, яблуко, Юлія, ювелір, єгер, юність, зумовлюють, зв'язковий, комп'ютер.

4.2. Бюро, бюрократ, пан'європейський, дисиміляція, свято, священник, об'єднання, Юпітер, працьовитий, Європа, Євангелія, демонстрація, асиміляція, трансплантація, целюлоза, гарячий, різдвяний, пюре, залишаються.

4.3. Піддаштя, різнотрав'я, учителювати, Придніпров'я, пломеніють, людина, в'янути, ясен, об'єм, віяти, розмовляючи, Єреван, Лук'ян, зварю, ллеш, порт'єра, цятка, перев'язаний, роз'ятрювати, міняємо, м'якуш, плямистий, попрацюємо.

5. Прочитайте слова. Визначте принципи орфографії.

5.1. Жонатий, перемогти, кишень, Любов, ящик, джміль, питаєшся, Голландія, левада, Віра, агентство, весна, зцілити, щедрість, джинси, вгору, янтарний, молотьба, стиснути, безчестя, посмієшся, прегарний, прибуду.

5.2. Шостий, перемагати, розжовувати, пізній, студентський, яєчня, лиман, зробити, джерело, живемо, братський, роздивляєшся, схопити, дзвінкий, убік, голубка, зшити, сільський, сказати, Орел, пити, сфальшувати, зробити, степи.

5.3. Гарячий, будувати, життя, посередині, дощик, молотьба, вмиваєшся, спитати, Вашингтон, невеликий, спитати, гудзик, Надія, боротьба, тижневий, юрта, коза, інтелігентський, їсти, пісня, безжальний, щока, щирість, навесні.

6. Запишіть слова. Підкресліть орфограми.

Без'язикий, менший, сформувати, розчистити, розпис, зшити, вінницький, козацтво, доріжці, безшелесно, обласний, персня, швидкісний, даль, українець, кавказький, кишень, вп'ятьох, перед'ювілейний, ніччю, ллється.

7. Запишіть подані слова у три колонки: 1) у яких кількість букв дорівнює кількості звуків; 2) у яких кількість букв більша від кількості звуків; 3) у яких кількість букв менша від кількості звуків.

7.1. Джміль, піддашся, Донеччина, туманний, язик, збіжжя, зірка, саджанець, небеса, дядько, роздоріжжя, малюнок, пів'яблука, щоденник, святковий, любов, коритце, Івано-Франківщина, комп'ютер, лялька, щавель, безжалісний.

7.2. Освітлення, незрівнянний, яр, м'якість, рослинність, збирати, сміється, величчю, тремтять, мудрість, розщеплення, яскравий, підтюпцем, становище, мовлення, викорінювати, викорінення, безвість, згрібають, відпливає, прізвище.

президента морально. Від імені нащадків козацької слави надав йому звання почесного гетьмана (Л. Костенко). Телебачення на всю потужність своїх проданих і перепроданих каналів демонструє палку відданість владі, лає опозицію, показує підставних осіб з обличчям то провокатора, то дебіла, експонуючи їх як студентів, що мітингували за гроші, — буцімто всі підкуплені, всім платили. Але я не вірю, бо якби знав, хто є хто, хто за що й проти чого, я примкнув би до них безплатно (Л. Костенко).

2.3. От хто у нас має чітку позитивну програму, то це Федерація альпінізму і скелелазіння. До Десятої річниці Незалежності наші альпіністи збираються підкорити одну з найвищих вершин Гімалаїв у Королівстві Непал, встановити на ній наш державний прапор і назвати її — Україна (Л. Костенко). Араби вважають цей день сприятливим для викриття ворогів. І справді, всі всіх викривають (Л. Костенко). Глобалізація глобалізує всі проблеми і ні одної не зменшить. Зменшиться тільки роль держав, деякі скотяться по цьому глобусу, як сльоза (Л. Костенко). Співала у хоровій капелі, у неї було глибоке оксамитове меццо. Але найбільше я любив її акапельний спів (Л. Костенко). Оце звук, змирився, і нічого не хоче міняти. Фактично він навіть не любить змін, і ніколи до них не готовий (Л. Костенко). Може, десь там і моя сестра, кришнаїтка, а може, й ні, я ж не знаю, які ритуали у кришнаїтів (Л. Костенко). Але чомусь уявляю її серед тих схудлих, обпалених сонцем людей, що заходять у ріку по груди і виходять звідти омиті й очищені від гріхів (Л. Костенко).

3. Проструктуруйте слова на кореневу (-і) та афіксальні морфеми.

3.1. Відцвілий, відшивати, відтягати, вкладник, долучати, книжник, урядовець, свинина, купівля, домашній, вроздріб, весною (ім.), весною (присл.), вказівка, перлина, перукар, разючий, уласкавлювати.

3.2. Українець, земельний, укриття, величезний, святковий, передгір'я, словник, улізливий, переморгуватися, перепелення, перенервувати, мудро, працюючи, холодно, найвищий, козацтво, студентський.

сніговими завалами мешканці гірських садів *пробираються* до станцій, щоб поїздом *привезти* до франківського базару трохи яблук (Т. Прохасько). Десять над головою спалахнула їдка блискавка, ворота знову *зарипіли* й *відкрилися* повністю (В. Шевчук). Коли *живеш* у горах постійно, то дрова стають якоюсь такою *важливою* частиною життя, як хліб, молоко, ліжко, сорочка, фуфайка (Т. Прохасько). А в музеї саме відбувалася науково-практична конференція, і *представниці* з регіонів тинялися по експозиції, чекаючи, коли *директорка* столичного музею вийде до них, *поділиться* передовим досвідом (Є. Кононенко). Сама природа подбала, щоб людям жилося без меду — густі ліси і *кам'янисті пагорби* не дозволяли *розкинутися* колосистим нивам, а тому одразу за селом жовтіли великі *кляпки* поля, які визволили з каміння (Ю. Винничук).

2. Прочитайте речення, знайдіть у них спільнокореневі слова та зробіть їх морфемний аналіз.

2.1. Світла щілина між недбало затягнутими шторами — контур раннього ранку. Віталько Карманський прокинувся о пів на шосту; ліжко було двоповерхове, поверхом нижче спав Роман (М. та С. Дяченки). Дзвонили дзвони, мені потім довго чувся той дзвін, наче розбивались об хвилі осені згустки сонячного соку (В. Шевчук). Учора було весілля... Було весело... (М. та С. Дяченки). І все навколо змазувалося на швидкості, принаймні йому здавалося, що він не просто швидко їде — мчить, летить... Йому здавалося, що за ним женуться, що він звідкись вирвався, втік і тепер його ніхто не дожене... (М. та С. Дяченки). Віталько спробував сформулювати питання. Пандем учив його цього — виразно формулювати (М. та С. Дяченки). І тут він розсміявся глухим, розкотистим сміхом. Чорновус одразу впізнав вухатого москаля, який учора тицьнув йому для насмішки «кумхвету» (В. Шкляр).

2.2. Справжніх лісових красунь везуть і підвозять, жваво торгують у підворіттях, на перонах приміських електричок (Л. Костенко). Дружина спить, я дивлюся у стелю. Втім, вона, здається, теж не спить, чекає, поки я засну, щоб теж дивитися у стелю (Л. Костенко). Гетьман українського козацтва підтримав

Практичне заняття № 7 Лексикологія.

Слово як номінативна одиниця мови

1. Лексикологія. Розділи лексикології.
2. Слово — основна одиниця лексичної системи.
3. Ознаки слова. Слово і лексема.
4. Слово – поняття – концепт.
5. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень слів в українській мові. Структура лексичного значення.
6. Багатозначність слів. Пряме і переносне значення слова. Метафора і метонімія.
7. Омонімія. Типи омонімів.
8. Синонімія. Види синонімів.
9. Антонімія. Групи антонімів за значенням.

Теми повідомлень:

1. Поняття про внутрішню форму слова.
2. Повнозначні і неповнозначні слова, їх загальна характеристика.
3. Етимологія як розділ лексикології.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 90—102.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 119—142.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 182—216.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 181—209.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 60—104.

Додаткова література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 195—238.
2. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. ; за редакцією М. І. Голянич. — Івано-Франківськ : Сімик, 2011. — 272 с.
3. Карпіловська Є. Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання / Євгенія Карпіловська // Українська мова. — 2011. — № 2. — С. 3—19.
4. Кононенко В. І. Сміслові конотації у структурі тексту / В. І. Кононенко // Мовознавство. — 2010. — № 2–3. — С. 294—339.
5. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 260—294.
6. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Л. А. Лисиченко. — Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2006. — С. 24—58.
7. Муқан Г. М. Багатозначність і омонімія / Г. М. Муқан // Українська мова і література в школі. — 1970. — № 8. — С. 45—94.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. — Полтава : Довкілля, 2010. — 844 с.

Завдання

1. Складіть речення із наведеними словами, використовуючи їх лише у прямому значенні. При виконанні вправи користуйтеся словниками.

Авангард, алегорія, акцент, артишок, динамічний, диктофон, динар, електроліт, кримінал, крипта, ксиліт, лорнет, мензула, меркантильний, панти, органайзер, парангон, прагматизм, рената, статоскоп, тонометрія, томагавк, факір, фавероль, хронікер.

- Вибрані праці. – Івано-Франківськ — Львів, 2007. — Ч.1. — С. 314—319.
4. Морфеміка // Лінгвістический енциклопедический словарь. — Режим доступу : <http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/morfemika/373>.
  5. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. — К. : Вища школа, 2004. — С. 4—7.
  6. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 2005. — С. 145—155.
  7. Українська мова: Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2004. — 824 с.

Завдання

1. Прочитайте речення. Випишіть виділені слова і доберіть до них спільнокореневі. Виділіть у них корені.

1.1. Замість снігу йде дощ. Діди Морози *перевзулися* з валянок у черевики (Л. Костенко). Остання фраза не цілком *вписувалася* в попередній аматорсько-аналітичний контекст, і *приятелям* Карла Йозефа залишалося вкотре знизувати плечима, *перечитуючи* її (Ю. Андрухович). Євці *пасували* ці слова, й вона *обвела* довкола них рамку. Потім *відступила* два кроки назад і примружилась, *оцінюючи* зроблене (І. Карпа). *Маленький* Волин часто *приходив* туди, сідав під деревом і *подумки* розмовляв з бабусею (Ю. Покальчук). Проте я добре пам'ятала власні відчуття босих ніг на снігу — і свою *затятість*, щоби лишень добігти до води, *поборюючи* вогонь йорданського снігу у підшвах (М. Матіос). Я зирнув у небо, святочне й погоже, сонце золотим клубком стояло над *старезною* липою, пливло павутиння, листя шаруділо в ногах (В. Шевчук). Пори року існують для того, щоб ніколи не *набриднути*, тому їх так скоро *забуваємо* (Т. Прохасько). Серпнева Ніч узяла жмут буйного колосся, *підкинула* його вгору і *обсипала* ними свою сукню (Ю. Винничук).

1.2. Плин святого *поспів'я* перебив поштовий дзвінок: *ворожка* вийшла на контакт у належний час (Є. Кононенко). Взимку

Практичне заняття № 10
Морфеміка. Морфема і словоформа

1. Морфема як двостороння одиниця мови.
2. Корінь, його значення і структура.
3. Афікси і їх типи.
4. Морфемна будова слова.
5. Історичні зміни в морфемній будові слова.
6. Поняття про морфонологію.

Теми повідомлень:

1. Поняття про морфи й аломорфи.
2. Класифікація афіксальних морфем.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 118—121.
2. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010. — С. 3—54.
3. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 176—180, 183—200.
4. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 265—274, 287—297.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 275—280, 291—293.

Додаткова література

1. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. — К. : УкрДНІПКСЮ, 1998. — С. 23—54.
2. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. — К. : ІЗМН, 1998. — С. 3—25.
3. Ковалик І. І. Про основну мовну одиницю словотвірного рівня / Іван Іванович Ковалик // Іван Ковалик. Вчення про словотвір:

2. Пригадайте співвідношення між словом і поняттям. Які з запропонованих слів передають поняття, а які — ні? Обґрунтуйте свою думку.

Мама, ой, столик, парта. Барвінок, Іван, ну, а, але, до, без, книга, Оксана, ох.

3. Пригадайте відомі вам науки, пов'язані з лексикологією. З'ясуйте, що є предметом їх вивчення. Результати запишіть у вигляді таблиці.

Розділ мовознавства	Що вивчає
Лексикографія	
Семасіологія	
Ономасіологія	
Ономастика	
Топоніміка	
Антропоніміка	
Гідроніміка	
Ороніміка	
Етимологія	
Фразеологія	

4. З'ясуйте лексичне значення слів, уведіть їх до складу речень (при виконанні вправи беріть до уваги слова тієї мови, яку вивчали).

Англійська: a refrigerator, a plate, a student, a cup, a knife, a spoon, a sun, a cloud;

Німецька: der Tisch, der Mann, der Herr, der Lehrer, der Junge, der Sohn, der Bruder, das Auge, das Ende, das Erbe;

Французька: la grippe, la typhoïde, la bronchite, un chêne, un tilleur, le lundi, un avril, un été, le nord;

Польська: żona, rzeka, biurko, pies, język, rzecz, dworzec, krzesło, owoce, zawód, czajka;

5. Пригадайте, що таке метафора. На основі яких рис подібності утворилися такі метафори?

Очі сміялися, в'язниця плаче, децибелі рвали перетинки, обгавкала продавщиця, урвалася лінія долі, війна говорить із-під землі, у закритих приміщеннях гуляє протяг, мати сміялась з вишневої рамочки, мова втрачає пульс, мозок просвердлює електродрель, ялинка весело мерехтіла (Л. Костенко).

6. Користуючись словниками, з'ясуйте, для яких із запропонованих слів характерний найвищий ступінь багатозначності. Поясніть, чому так відбувається.

6.1. Вода, витися, витерти, асоціація, архітектура, безрукий, безхребетний, берегти, бокс, борг, борода, боротися, буфер, бюджет, важкий, валити, вал, виховувати, газ, гармонія, гігант, гожий, горіти, десант, драматургія, дробити.

6.2. Глядіти, гніздо, головка, детектив, елеватор, електрон, еліта, епізод, жало, жарити, журнал, завалювати, заводити, застуда, збори, знаходити, ідеальний, ікебана, каса, карта, кволий, ключ, команда, комплекс, літера, літературний, оббивати.

6.3. Контакт, контора, курс, любити, люди, магазин, маклер, маніфест, набігати, напірати, напливати, непевний, новий, обліплювати, обличчя, оперета, операція, підводний, підніматися, підноситися, піти, план, пошта, п'яний, реєстр.

7. Прочитайте тексти. Знайдіть слова з переносним значенням та визначте типи переносних значень.

7.1. Гострий сніг впивається шпильками в підошви, сукенка ледь не примерзає до тільця — а я підскакую між чистими стінами снігу, хапаючи жменями сніг до рота — і несказанно тішуся своїй витівці: ага, я від баби утекла, я від діда утекла, хіба що лише не кочуся отим котигорошком, про якого вчора на ніч розказувала мама... а поки на хутір повернеться мама з татом... я, боса, ще встигну поскакати козичкою під розпачливий акомпанемент бабусиною «Марічко, верніться!»... ще встигну нахапати стільки морозу в

Для довідки: питання життя і смерті; відкладати у довгий ящик; на всі руки майстер; бути на сьомому небі; клеїти дурня; народитися під щасливою зіркою.

Російська: пристал как банный лист; плакать навзрыд; на ладан дышит кто; в лапшу искрошить (изрубить) кого; лёгок на помине; ни пава, ни ворона; из одной печи, да не одни калачи; краеугольный камень; посадить в калошу.

Для довідки: не того тіста книш; ридма ридати; загнати на слизьке; на січку (на капусту) посікти кого; причепився, як реп'ях; на ладан дише (дихає) хто; ні пава ні гава; про вовка помовка, а вовк у хату; наріжний камінь.

Довго тієї ночі говорив Турчинович, ніби хотів виговорити все, що накипіло на душі (П. Колесник).

◇ **Обходити (обминати) мовчанкою** (не згадуючи про щось) — **Виговорити все, що накипіло на душі** (все висказати).

□ **Замовчувати // недоговорювати // недоказувати** — **виговорити все // сказати**

6. Наведіть приклади словникових статей до слів: вода, флексія, психологія, лінгвістика, Земля, словник, магазин, екзотизм, сейсмографія.

7. Запишіть десять фразеологізмів, побудованих на антонімії. Поясніть причини появи таких виразів.

8. Доберіть до іноземних фразеологізмів українські відповідники. При виконанні вправи беріть до уваги стійкі сполучення слів тієї мови, яку вивчали.

Англійська: to give a hand; to be all ears; to have one's head in the clouds; to bite one's tongue; to rack one's brain; to break smb's heart; to fall head over heels in love; to put one's foot in it.

Для довідки: уважно слухати; розбивати серце; прикусити язик; витати в хмарах; допомагати; закохатися по вуха; потрапити в халепу; ламати голову.

Німецька: sein Kreuz tragen; im siebenten Himmel sein; das goldene Zeitalter; die schwarze Liste; für den Notfall legen; mit allen Wassern gewaschen sein; zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen.

Для довідки: нести хрест; на сьомому небі; відкласти на чорний день; пройти вогонь і воду; чорний список; золотий вік; одним пострілом двох зайців вбити.

Французька: un home au poil et à la plume; question de vie ou de mort; ktre aux anges; renvoyer aux calendes grecques; faire l'andouille; ktre нй sous une bonne planite.

груди, що його якраз вистачить заробити легеневу хворобу, яка невідступно ітиме за мною багато років жменями фтївазиту, борсуковим салом і білими халатами; хворобу, яка відбере можливість ходити до дитячого садочка, яка ніколи не навчить мене бавитися з ляльками — лише потоваришує мене із самотністю, а згодом сотворить культ співчуття до всіх, кого болить... (М. Матіос).

7.2. У воді юнак ураз заспокоївся. Звичне середовище, безпечний світ, усе звідане до найменшого камінчика на дні. Озеро спало, і він підплив до густого куща водоростей, що розрісся під острівцем посеред Озера. Густе темнозелене латаття плавало по воді і тонкими довгими стеблинами в'язалося із дном, а довкола цих стеблин, ніби між маленькими колонами, вже висіялось чимало іншої озерної зелені. Колись Волин знайшов собі там куточок, в якому любив мріяти на самотині, спочивати, коли не хотів нікого бачити, ні з ким спілкуватись (Ю. Покальчук).

7.3. Дружина моя філолог, працює в академічному інституті. У них то скорочення, то їм не платять по кілька місяців, то здають вестибюль в оренду під якусь барахолку, — спочатку все це її обурювало і вона вибухала, тепер замкнулася і страждає в собі (Л. Костенко).

7.4. На тридцять сьомому році життя Артур Пепа раптом зауважив, як навколо нього починає кружляти, вальсуючи, смерть. Це з'явилося у ближньому, осяжному дотиком простягнутої руки колі: вмирали й гинули якісь родичі, знайомі, знайомі знайомих, тож необхідність відвідувати похорони, виносити труну, покладати вінки, хреститися на поминках ледь не по двічі на місяць, не могла не паралізувати якихось визначальних центрів його — ну пробачмо ж йому! — примхливо-вразливого «я». З її, смерті, боку це було тим мерзенніше, що нагадувало елементарну розправу за допущене Артуром Пепою в ранній молодості вільнодумство. Колись, у дні котроїсь там приголомшливої весни, коли вона ще не вмiла псувати шкіру жінок, Артурові майже несвідомо написалося безвідповідальне й патетичне «Ані слова про смерть. Це всього тільки форма з вічним змістом: життя і джмелі і роса». І смерть

йому цього не забула, кинувши, мов зарубку на дерево, своє за базар ответіш (Ю. Андрухович).

8. Знайдіть у реченнях синоніми, охарактеризуйте їх. Доповніть синонімічні ряди своїми прикладами.

8.1. Розгарячілі від бою, збуджені запахом чужинської крові, вони розсипалися полем, балками, перелісками, заглядаючи в кожную шпарину (В. Шкляр). Оце так славоспіви! І таки-так, усе це — я. Маззакін — моє ім'я, що значить кривдник. Грабіжник і злодій, розбійник і вбивця, лиходій, завзятий та впертий... А чи знаєте ви, чому, панове мої? Чи знаєте, навіщо? Ха! Ніхто не знає. Тому й не шукаю я товариства. Але нині мені цікаво (М. Соколян). Бачив, як граційно пише вона ходу, як зграбно в такт ходи покручує сумочкою (В. Даниленко). Коли група почала сходити вище в гору, розмови в наших неструнких рядах стихли, жінки сопіли, чоловіки, як справжні джентльмени, позабирали в них рюкзаки і хекали ще дужче (І. Роздобудько). Ми відчували себе дорослими й бувалими (І. Роздобудько). 6. Мертво спали люди, собаки, коти, кури, нутрії кози, пташки, їжаки, цвіркуни — все живе й сутне (В. Шевчук). Головну ялинку держави принципово споруджують саме тут. Монтують металевий каркас. Звозять сотні ялинок. Шум, брязк, скреготіння (Л. Костенко). Лагідний, добросердий, але відлюдник. Таким ріс малечку. Малечку ж і видно було, що напрочуд ладний росте, ставний, міцний і пружний (Ю. Покальчук). Невже доведеться знову пити ті клятві пігулки — снодійне на ніч та антидепресант уранці, бо ж інакше не зможе ні працювати на роботі, ні бодай щось робити вдома? (Є. Кононенко).

8.2. Є вогонь вікового згорання, А є іскра, що мить живе, А моє запізніле кохання — То пожарище світове (В. Кикоть). Піп стиха втовкмачував щось своїй сусідці... Тільки один раз вона прибрала руку і кволо спитала Андрія, чи не забув батюшка про коливо. — Хіба отец може забути? — хрипко здивувався Андрій (А. Шевчук). У звичайні дні біля їхньої домівки безлюдно, тихо й однотонно, лише поїзди час від часу вриваються в цю нудну тишу важким чачахканням (Є. Концевич). Усе своє життя я бачила лише кольорові сни. Яскраві та барвисті (Л. Баграт). Глибоким сном, забувши про клопоти й гризоти, підозри, неприязнь та приязнь,

худож. твору, якщо це зумовлюється його темою й стиліст. настановами (зразками такого їх використання є деякі твори І. Франка, В. Винниченка, А. Тесленка, Г. Хоткевича, С. Васильченка, І. Микитенка та ін.), або в перекладах для передачі А. ін. мов.

Валентність [(лат., сила)] —

1. Число, яке показує, з скількома одновалентними атомами може сполучатися атом даного елемента або сполуки; скільки таких атомів він може, замінити.
2. Здатність атомів віддавати або приєднувати певне число електронів.
3. лінгв. Здатність слів сполучатися з певними іншими словами.

Владність, -ності, *ор.*-ністю.

ПІДБАДЬОРЮВАТИ (надавати енергії, сили) *бадьорити*, (більшою мірою), *підживляти*, (нерви, сили) *оживляти*, (ковтком води) *освіжати*.

ВЕРОНІКА *гр.* *; від *phero* — несу і піке — перемога (буквально: та, що приносить перемогу). ВЕРОНА, ВЕРОНКА, ВЕРОНЦЯ, ВЕРОНЯ, ВЕРОНЬКА, ВЕРУНЬКА, ВІРА, ВІКА, ВІКУСЯ; НІКА. — Мене звать *Вероніка*. — Дякую, *Вероніко* (П. Загребельний); — Ти ще гарнішою стала, *Вероно!*. Знову розквітла, квіточко моя (М. Томчаній); — Знайомтесь. Це і є та сама новітня Ковалевська.. *Вероніка. Ніка* (І. Драч).

ЗАМОВЧУВАТИ — ВИГОВОРЮВАТИ

згадувати про що-н. з метою приховати	висловити все, що думається, хочеться сказати
--	--

● **Замовчувати — виговорювати** слова, думки, повідомлення, відому інформацію, щось приховане; все, що думаєш; своєчасно, вдало, з чемності, з нехиттю.

○ Думаю, що занадто **замовчувати** і **недоговорювати** те, що можна зовсім просто і щиро сказати, теж не слід (*Леся Українка*);

таємниць створювали спец. мовні коди. В укр. мові здавна відомі А. сліпих кобзарів і лірників — т. з. лебійська або шлепецька (сліпецька) мова, а також кушнірів, кожухарів, шаповалів, рашевців (бродячих торговців) тощо. А. цих соціальних груп у цілому мають спільні риси з незначними місц. чи профес. відмінностями.

В основі А. звичайно лежить загальнонар. мова та її грамат, система, проте вони істотно відрізняються від неї словниковим складом. Так, у найдослідженішому в укр. мовознавстві лірницькому А. найуживаніші в загальнонар. мові слова мають свої специф. відповідники. Серед них є незначна частина утворень від іншомов. коренів, напр., гальомий — великий (пор. болг. голям), дикона — десять (пор. грец. δέκα), метропіль — земля (пор. грец. μῆτρόπολις), мікрый — малий (пор. грец. μικρός). Решта ж слів є утвореннями від загальновідомих слів з прозорою чи не зовсім ясною внутр. формою і своєрідною будовою, невідомими в загальнонар. мові (висюлька — яблуко, пор. висіти; котинь — віз, пор. котити; скрипота, скрепи — двері, пор. скрипіти; ботняк — буряк, пор. ботвина) або деформованими шляхом заміни звуків, додавання, усічення чи перестановки складів тощо словами загальнонар. мови (батузник — мотуз, кідро — відро, лоботи — чоботи, пасорити — пасти, ставреник — вареник, кудень — день, кузавтра — завтра, бимій — мій. Словозміна і утворення префіксованих форм відбуваються за законами загальнонар. мови. Прикладом лірницького А. є недавні (60-х рр.) записи Й. Дзензелівського на Волині: «В битебе клева буштирака, скелиха не вкушморить» («В тебе добра палиця, собака не вкусить»); «Закапшуй шкребета, щоб ніконто не припнав, яківнись климус» («Зачини двері, щоб ніхто не прийшов, якийсь злодій»). А. використовувалися не лише для таєм. спілкування, а й як засіб своєрідної мовної гри, розваги. Такими, зокрема, були школяр. та бурсацькі А., побудовані на свідомому поєднанні несполучуваних частин різних слів (На моторошні засердчить — На серці стане моторошно), додаванні до кожного слова своєрідних закінчень на зразок лат. (вишневентус — вишнівка, вечорнитентус — вечорниці), зразки яких зустрічаються у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та ін. письменників. Слова і вислови з А., уживані в загальнонар. мові, наз. арготизмами. За незначними винятками, вони стоять поза межами літ. вжитку і можуть бути виправдані лише в мові персонажів

облуду й добротність, співчуття до інших і злобу до них; Гніздо спало, ніби хтось наслав на нього безпам'ятство навмисно для того, аби все те, що відбувається, відбулося (В. Шевчук). Воно - як правдива жінка, що завжди каже нелукаву правду чоловікові, якого любить (М. Матіос). Він так само не перестав їздити й тоді, коли український уряд значно ускладнив візові процедури, а також суттєво підвищив ціни на консульські послуги (Ю. Андрухович).

8.3. Наступного вечора перед полтавським судом, але цього разу на чолі з полковим суддею, скеровані туди сільським отаманом, котрий уже не знав вагань, постали Гапка Дмитриха, Іван Пошивайло, Хлопець, Явдоха і ще кілька колишніх свідків, як і першого разу сказали, що нічого щодо того діла не бачили й не знають, і навіть не відають, чого їх до того суду покликали. (В. Шевчук). Цей загальний осуд чи засуд висловила вголос тільки колишня господиня Юльчиної кімнати як особа до Юльки найближча (В. Шевчук). І вона понесла кругле лице й пишні перса, і закандзюбленого носика до своїх свіжопоставлених дверей, про які хтось із сторонніх ніколи б не сказав, що вони свіжопоставлені, бо старі були, репані й потерті (В. Шевчук). Шурка Кукса знову намочив волосся, причесався, бризнув на себе одеколоном і не пішов, а поплив вулицею, сторожко роззираючись... (В. Шевчук). І від тієї несподіваної Людчиної ласки Шурка заплакав у той поділ, і сльози його шипіли, падаючи, як на плиту, й випаровувалися, бо якось ніхто його, блудячого, у цьому світі й не жалів, а всі тільки на нього кричали, сварилися, всі дорікали або ж, у ліпшому випадку, хотіли окрутити (В. Шевчук).

9. Прочитайте речення, випишіть антонімічні пари, визначте їх типи.

9.1. І коли вже заходить голубові на вибір— молодша чи старіша, то діється так: за всіх з інших рівнозначностей голуб зупинить вибір на старшій, бо вона звабніша, по-голубиному ніжніша, витонченіша (Є. Концевич).

9.2. Так, ми не вміємо молитися.

Не віримо ні в бога, ні в чорта.

Не маємо ні крони, ні кореня (Н. Стефурак).

9.3. Хіба я знаю, чом на світі так, чому Душа болить, а Серце б'ється? Чом Сонце з неба лагідно сміється, а Місяць подає таємний знак? (А. Матвійчук).

9.4. Копали картоплю. І відра хмеліли од дзвону.
Варили із кропом борщі, золоті і червоні.
Палили городи. І вчора, і завтра, й сьогодні,
З усім були згодні (І. Жиленко).

9.5. І донині —
Гордий і зухвалий
Він блукає
В світі без потреби.
Для землі занадто досконалий,
А душею
Недостойний неба (А. Матвійчук).

9.6. Я один.
Наче спалах
У нетрях безодні.
На примарній орбіті
Між ніччю і днем.
Я один
В цім житті.
Моє плинне сьогодні
Опадає на землю
Нежданим дощем (А. Матвійчук).

9.7. Я один.
Сам собі я
Кінець і початок,
Сподівання і вирок —
І жертва, і кат.
Тиха вічність стоїть
На невидимих чатах
І минущість
З'їдає дорогу назад (А. Матвійчук).

9.8. Сорок днів і ночей

Для довідки: жовтодзьобе горобеня; як мокре горить; опустити крила; подати голос; з'явитися на світ; сидіти на шиї; не йти з думки; невелике цабе; молоко на губах не обсохло; умитися сльозами.

4.2. Виносити сміття з хати; виходець з того світу; високо літати; дерти кирпу; вибитися з колії; відводити зір; відкрити душу; не порожня кишеня; і конем не об'їдеш; глянути гидко.

Для довідки: низько сісти; прясти очима; сховатися у шкаралущу; тримати язик за зубами; живіт присох до спини; ні в казці сказати ні пером описати; гнути коліна; бідний, як церковна миша; кров з молоком; входити в русло.

4.3. Обливатися потом; комар носа не підточить; зняти камінь з душі; хоч греблю гати; догори дригом; жити з головою; мати серце; як сир у маслі; затуляти рота; аж танцює.

Для довідки: носити камінь за пазухою; битися, як риба об лід; давати горобцям дулі; як у kota сліз; тягнути за язик; через пень-колоду; чин чином; душі не чути; як чорна хмара; не вистачає клепки.

5. Визначте, з яких типів словників наведено словникові статті.

АРГО́ (франц. argot — жаргон, первісне — жебрацтво) — один з різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка якої-небудь вузької замкненої соціальної або профес. групи, незрозуміла для сторонніх. Іноді термін «арго» вживається на позначення певного соціального чи профес. відгалуження від загальнонар. мови (напр., А. артистів, музикантів, спортсменів, військовослужбовців та ін.), тобто в тому ж значенні, що й термін жаргон. У вужчому розумінні А. — мова «соціального дна», декласованих та антисоціальних елементів (рекетирів, злодіїв, жебраків, бомжів, картярів-шулерів тощо).

Виникнення А. пов'язане ще з тим періодом історії мови доби феодалізму, коли існували замкнені корпорації ремісників, бродячих торговців, жебраків та ін., які з метою самозахисту та відособленості від решти суспільства і збереження своїх профес.

2.1. Без пана в голові; бистрий на розум; невелике цабе; бити байдики; не взятися й за холодну воду; гнути горба; крок за кроком.

2.2. Гнути спину; зарубати на носі; два чоботи пара; мало каші з'їв; не за горами; не до речі, не до ладу; мов у рот води набрати.

3. Знайдіть у наведених реченнях фразеологізми та поясніть їх значення.

— А вона озьме й не заплатить! І все, що ти там настроїв, піде тюльці під хвіст. Цього хочеш? — Собаці під хвіст, — поправив поважно Коля-рибалка (В. Шевчук). — Річ у тому, що його було звинувачено в жахливих злочинах. Він та його родина провадили кнайпу, в якій годували постояльців різним свинством, від чого ті давали дуба, а потім їх переробляли на шинки, сальцесони, шпондерки, кишки і таке інше (Ю. Винничук). Одні голосять, волосся на собі рвуть, порохом посипаються або й, теє, жінок за собою спалюють... і коней... (В. Тарнавський). Ми вже вибились у люди, а він ще лишився десь на нижньому щаблі соціальної драбини (В. Тарнавський). Ми бажали йому тільки добра, а він хлопчачому кусав руку допомоги (В. Тарнавський). Трапилося так, що після того феєричного концерту, нашої лебединої пісні, коли згасли ліхтарі і всі розійшлися, комусь треба було лишитися стерегти на сцені апаратуру (В. Тарнавський). — А ти не розпускатимеш язика, коли продам тобі ту заразу? — Продасте, то й язика мого зв'яжете, — сказав поважно Шурка Кукса (В. Шевчук). Як вона померла, пішло усе в родині невлад, одне лихо за одним почали стукати у двері, аж доки не наскочила справжня біда — чужинське нашестя — і не вигнало усю родину світ за очі з рідної хати (Ю. Покальчук).

4. До запропонованих стійких сполучень слів підберіть фразеологічні антоніми.

4.1. Аж кипить у руках; зуби з'їсти; ані телень; стріляний горобець; держати хвіст бубликом; стати на ноги; птах високого польоту; викинути з голови; вибілювати зуби; відкинути ноги.

На землі божеволіє злива,
Сорок днів і ночей
Не знайти ні небес, ні землі.
Ми з тобою удвох
Віддалися на волю припливу,
Свій останній маяк
Загубивши в ранковій імлі (А. Матвійчук).

9.9. Вітер нової епохи
Світ наш міняє потроху
Вітер нової епохи
Всіх нас кудись несе
Бідні ачи заможні,
Різні ачи тотожні —
Всі ми тепер велелеможні,
Тобто ми можемо все (А. Матвійчук).

9.10. Мужчина повинен чути переможцем, тоді він цікавий для жінки. А я в основному перемагаю себе (Л. Костенко).

9.11. Докторську я не написав, і вже не напишу, кому вона тепер потрібна? Сина не зумів виховати. З дружиною проблеми. Майбутнє щодня стає минулим. Вйо (Л. Костенко). Хто побачив зиму, весну, літо й осінь, той не побачить вже нічого радикально нового (Т. Прохасько).

9.12. Є записи її пісень, часом передають по радіо, я ніяк не можу збагнути — голос живий, а вона мертва, дивлюсь на фото у вишневій рамочці, з тим її буйним волоссям, з високими бровами (Л. Костенко).

9.13. Тут багато свого і чужого, переплетеного з «моїм» якимсь незбагненим чином (М. Матіос). Велика частина мого життя — цілковита гойданка, що злітає-падає під одним девізом: «Або на палю, або на гак» (М. Матіос). Чернетка, що називається МОЄ ЖИТТЯ, писана від руки. Коли власної, коли чужої, коли сльозою, коли сміхом (М. Матіос). Документ — то жінка кокетлива. Яка і до правди не підступиться, але й брехню не наважиться озвучити (М. Матіос). Є час на добрі слова і добрі справи. Є час на людей. На

себе. На опір злу. На молитву. Прокльони. Гріхи і покаєння. Сумнів. Гнів. Любов і ненависть. Спокусу. На все-усіське, що придумано не нами!!!!!!! (М. Матіос). І це моя відповідь усім моїм прихильникам і опонентам, які нетерпеливлять мене одним із численних запитань: ЧОМУ Я НЕ ПИШУ ПРО ТЕПЕРІШНЄ? (М. Матіос). Проте моя внутрішня віра і людська впевненість збігаються в одній точці: всі коди сучасного і майбутнього «зашифровані» в минулому. І якщо ми не здатні розкодувати послання з минулого — ми не є спроможні продукувати продуктивне майбутнє із теперішнього дня (М. Матіос). Однак поважна й мудра Біла Жінка усміхнеться на те з-під білої своєї намітки, сховавши усміх у незморщене лице, і накриє щасливого першовідкривача чорним чи білим саваном іще до того, як його праведні труди знайдуть свого адресата... і мудра Жінка спровадить його на небеса, на оті співані-переспівані, видимо-невидимі бездонні небеса, де немає ні смутку, ні печалі... ні нашого знання про них... нема ні нас, ні того, хто за всі земні багатства і статки відхилив би браму ще одної таємниці, неприступної людині від печерних часів до часів модерних: таємницю Смерті (М. Матіос).

10. Наведені слова введіть у речення таким чином, щоб проілюструвати їх омонімічні відношення.

Ключ, мила, ходи, дати, літа, клич, мов, коси, насип, сади, мати.

11. Пригадайте, що таке пароніми. Наведіть по 5-6 прикладів паронімів та введіть їх у речення.

12. Поясніть різницю у значеннях поданих синонімів.

12.1. Славетний, знаменитий, прославлений; різати, кремсати; непокірність, непослух, бунтарство; непристойний, безсоромний, грубий; споживати, перекусити, наминати; прямувати, ступати, шкандибати.

12.2. Людина, індивідуальність, постать; не схвалювати, гудити, шельмувати; бродити, дибати, човгати; ввічливий, привітний; незгода, непорозуміння; потаємний, секретний, затаєний.

3. Гордієнко Н. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики / Наталія Гордієнко // Українська мова. — 2011. — № 3. — С. 67—74.
4. Єрмоленко С. С. Відображення семантичної структури багатозначних слів на фразеологічному рівні / С. С. Єрмоленко, Я. В. Бечко // Мовознавство. — 2010. — № 6. — С. 45—55.
5. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій / Євгенія Анатоліївна Карпіловська // Українська мова. — 2007. — № 4. — С. 3—15;
6. Лексикографія / Лінгвістический енциклопедический словарь // Режим доступу : <http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/leksikografiia/299>.
7. Ляшук Н. Кодифікація багатозначних лінгвістичних термінів у словниках цитатного типу / Наталія Ляшук // Українська мова. — 2011. — № 3. — С. 57—67.
8. Мовчун Л. Словник української мови: додатковий том. Історія укладання та підсумки роботи / Лариса Мовчун // Українська мова. — 2011. — № 3. — С. 74—82.
9. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / [Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О.] ; за редакцією М. І. Голянич. — Івано-Франківськ : Сімик, 2011. — 272 с.
10. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. — К. : Знання, 2007. — С. 26—38.

Завдання

1. До наведених стійких сполучень слів підберіть фразеологічні синоніми.

1.1. Жити, як сир у маслі; сухий хліб їсти; макітра не в порядку; замазати рота; жалити язиком; дерти кирпу; й у вус не дути; давати прочухана.

1.2. Мати голову на плечах, велика риба; аж ребра світяться; гнути горба; співати дифірамби; капуста голова.

2. Запишіть синоніми до фразеологізмів.

Практичне заняття № 9
Фразеологія. Лексикографія

1. Поняття фразеології. Фразеологізм.
2. Класифікація фразеологізмів. Типи фразеологізмів.
3. Поняття про лексикографію.
4. Типи словників.

Теми повідомлень:

1. Основні класифікації фразеологічних одиниць.
2. Становлення лексикографії в Україні.
3. Практична лексикографія

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 108—109, 110—112.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 155—159, 163—175.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 241—257.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 241—262.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 131—132, 151—156.

Додаткова література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 282—354.
2. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. ; за редакцією М. І. Голянич. — Івано-Франківськ : Сімік, 2011. — 272 с.

13. Згрупуйте запропоновані слова в синонімічні ряди.

13.1. Притулок, спокій, темний, здоровий, розвиднюватися, передвісник, пристань, повернути, світати, провісник, мовчанка, причаклувати, м'язистий, яснити, дужий, посланець, мускулистий, дніти, зоріти, непроглядний, могутній, невидний, тиша, безпросвітній, безголосся.

13.2. Чепуритися, силкуватися, гречний, блискучий, баланда, чарівний, чемний, осяйний, наряджати, поштивий, бурда, принадний, прибиратися, привабливий, хорошитися, ввічливий, натужуватися, приязний, яскравий, сліпучий, юшка, намагатися, суп, старатися.

13.3. Щирий, лаятися, гоноровитий, зарозумілий, легкий, прославляти, добрий, елементарний, поважний, звеличувати, чутливий, серйозний, чуйний, вдумливий, гризтися, статечний, простий, пихатий, ласкавий, нехитрий, підносити, заїдатися, славити, хвалити, нескладний, чванькуватий.

14. Підберіть антоніми до виділених слів.

14.1. Діапазон *гіршого* у нас безмірний, так що межі терпіння практично нема (Л. Костенко). Усе це були швидше *наслідки*: млявість письма найчастіше свідчить про почуттєве *спустошення*, а *смерть* обов'язково вдирається туди, де не вистачає *любові* (Ю. Андрухович). *Душа* пручається вірити, що це вбивство замовив президент (Л. Костенко). Вона ніяк не могла *згадати*, про що десь ще з місяць тому розмовляла із *друзями*. *Колишніми*, неліквідними, тими, що вийшли з обігу за незрозумілих обставин (І. Карпа). Вимотаний за *день*, вночі не можу заснути. А якщо й *засну*, таке щось верзеться, дублі денних *кошмарів* (Л. Костенко). Вона обходила береги Озера, розкидаючи теплий мул з озерного дна, у такий спосіб пробуджуючи до *життя* поснулі кущі й дерева, трави і верболози, усю прибережну рослинність. Все було як завжди. Все було гаразд, наставала *весна* (Ю. Покальчук).

14.2. Вії прикривали *великі*, трохи видовжені в кутиках очі, мінилися в кольорові від зеленого до пронизливо блакитного,

залежно від того, яке довкілля оточувало їх володаря (Ю. Покальчук). Через драматичні родинні обставини (смерть бабусі) хата мого діда Онуфрія, покрита румунською бляхою 1934 року, за тиждень була розібрана до дошки, пронумерована, кіньми звезена з хутора Сірук у Розтоки і наново зведена на сільському кутку під назвою Царина (М. Матіос). *Молоденьке* дівча, яке вело протокол засідання, витріщило свої здивовані оченята на вбивцю і злякано опустило їх тільки тоді, коли я не витримав і підморгнув їй, мовляв, не хвилюйся, все буде гаразд (В. Шкляр). До грудей йому приліпилася пошарпана, *суха* квітка, а йдучи, він весь час озирався, ніби страшився переслідування (В. Шевчук).

справді сказився (В. Шевчук). — Правду кажеш, — кахикнув Миколин свояк. — Тямуций ти чоловік, Кузя, сочувствуїш. Заходь коли до нас, рибка і в нас знайдеться (А. Шевчук). — Хто завидує, можу подарувать... Ядвіга Францовна, могу подарить лічно вам! (А. Шевчук). Звісили червоний прапор з балкона, махали ним під час сесії, депутати знавісніли в дискусіях, було велике мордолупцювання (Л. Костенко). — Ти про таку мечтав?.. Принцеса голувої крові... і батьки, і діди з прадідами — усі в неї такі-о... родословна, як у бабебського падишаха... (Є. Концевич). Свій торговельний флот влада роздерибанила, от і плавають на чужому (Л. Костенко). Малому я подарував глобус. Не все ж комп'ютерні ігри. Я подарував йому невеличкий блакитно-зелений глобус, такий був у мене в дитинстві. Хай покрутить, поторкає материки й океани. Але він сказав: — Фігня. Купи пістолет (Л. Костенко). Наприклад, я кажу: — Ах, ти ж гад! Та я тобі морду поб'ю! — А той лорд перекладає: — Такий-то пан зволив віднести такого-то високодостойного пана до класу земноводних і виявив бажання відкоригувати ту частину його тіла, яка не відповідає Божому задуму (Л. Костенко).

Алегро, флексія, імператив, субстантив, лінгвістика, консолідація, саміт, міленіум, електорат, оратор, трилер, харазма, репрезентувати, конфіденційний, експертиза, ревізія, санкція, конфронтація, акумулювати, дефект, компенсувати, баланс.

10. Прочитайте вірш. Випишіть з нього okazіоналізми. Поясніть, з якою метою використовує їх автор.

Крізь голубу опущеність повік.
Різнодорогами
Спечновологими
Стоводоспадами
Зорі діадами
Серцем-ударами
Сонце між хмарами
Болем подолане
Вбите-зіпсоване
В спалахах — небо
ЩО ЦЕ НЕ ТРЕБА
Пустка -наповнення
Згустками промені
Поштовхом хвилями
Марнозусиллями
Птахами демони
Течія венами
Джазовострунами
Тавром і рунами
Спазмами танення
Марення марення...(М. Соколян).

11. Прочитайте речення, випишіть із них стилістично забарвлені слова. Уточніть, які групи пасивної лексики вони представляють.

Я живу в телефонній буді. Інколи мені звонять... І питають, що далі буде. І чому листопад на скронях (Р. Скиба). — Так от, запомни, жорстко сказав Коля. — Мене чесно найняли, і я чесно своє відробляю. І тих твоїх дурних найоків не пунімаю, дійшло? (В. Шевчук). І що він у ній знайшов — аж так на неї укалує, що й немалі гроші за те своїй жінці платить на відкупне: не, він-таки

Практичне заняття № 8 Словниковий склад мови

1. Активна і пасивна лексика.
2. Архаїзми й історизми.
3. Неологізми. Види неологізмів.
4. Основні шляхи збагачення словникового складу мови.
5. Інтернаціоналізми.

Теми повідомлень:

1. Стилiстичне і хронологічне розшарування словникового складу мови.
2. Історичні зміни словникового складу мови.
3. Неологізми мови і неологізми мовлення.

Основна література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 2006. — С. 102—110.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. — К. : Вища школа, 1974. — С. 153—162.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник / Ю. О. Карпенко. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — С. 219—246.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — С. 210—240.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. — М. : Классический учебник, 1996. — С. 107—146.

Додаткова література

1. Биби́к С. Диференційні ознаки розмовно-побутового стилю літературної мови / Світлана Биби́к // Українська мова. — 2011. — № 4. — С. 22—32.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — С. 238—272.

3. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. ; за редакцією М. І. Голянич. — Івано-Франківськ : Сімік, 2011. — 272 с.
4. Іващенко В. Л. Явище енантіосемії в українській термінології / В. Л. Іващенко // Мовознавство. — 2011. — № 5. — С. 30—42.
5. Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник оказіоналізмів / Жанна Василівна Колоїз. — Кривий Ріг, 2003. — 168 с.
6. Коць-Григорчук Л. Еволюція українського мовлення в діалектному просторі / Лідія Коць-Григорчук // Українська мова. — 2011. — № 3. — С. 41—52.
7. Масенко Л. Суржик у системі розмовних форм побутування української мови / Лариса Масенко // Дивослово. — 2007. — № 12. — С. 26—31.
8. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. С. Мельничук // Мовознавство. — 1997. — №2—3. — С. 3—19.
9. Нікітіна Ф. О. Засоби структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології / Ф. О. Нікітіна // Мовознавство. — 1996. — № 4—5. — С. 47—49.

Завдання

1. Прочитайте тексти. Знайдіть у них терміни та поясніть їх значення.

1.1. Морфологічний рівень мови надає письменникам значно менше можливостей для створення експресії, ніж лексика та синтаксис, що пов'язане з невеликою різноманітністю морфологічних способів вираження подібного змісту. Але й цей рівень може бути цікаво й творчо використаний майстром слова. Оскільки не можна виділити особливого словотворчого рівня мови, зупинимось на прийомах, пов'язаних з морфемною структурою слова (Т. Мельник).

1.2. Лінгвокультурологічний напрям – один із найактуальніших у сучасному українському та європейському мовознавстві. Він розкриває нові грані мовних явищ, дає відповідь на чимало досі не

частинка того, про що я хотіла би сказати, поки можу говорити (М. Матіос).

6. Знайдіть у наведених реченнях застарілі слова. Поясніть різницю між архаїзмами й історизмами. У яких сферах мовленнєвої діяльності та з якою метою використовуються архаїзми й історизми?

Сталося це тоді, коли женився сотниченко Щербина. Стояла золота осінь, повітря тремтіло неспокоїною теплотою, душа розкривалася широко й щиро. Я тоді забув навіть про писарські обов'язки в сотенній канцелярії, окрім того, дивні почуття заволоділи мною; мабуть, у кожного таке буває в молодості (В. Шевчук). Тож не ліри чи якісь динари, А вона в свій номінал вміща Полум'яність Чорновола й Хмари, Зваженість Олійника й Плюща (О. Ірванець). Восени 17... року на одному із шляхів Гетьманщини можна було побачити мандрованця у порваній одежі, хоч колись, здається, це був пишний стрій (В. Шевчук). Нарешті ворота відчинено, коні поставали, а ми виладналися проти дверей: молодий, праворуч — бояри, а ліворуч — свашки, світилки і старости (В. Шевчук). Тоді присутній на весіллі пан полковник наказав козакам вилаштуватися на подвір'ї з мушкетами, а коли я обвів молодого довкруг воза втретє, гримнула сальва — віз молодої заgrimів із двору (В. Шевчук).

7. Пригадайте 5-6 слів, які у різних мовах звучать однаково або подібно. Як називаються такі слова. Введіть підібрані слова у речення.

8. Розгляньте таблицю. Подумайте, як слід кваліфікувати запропоновані слова.

Українська	спорт	футбол	конституція	соната
Російська	спорт	футбол	конституция	соната
Англійська	sport	football	constitution	sonata
Німецька	Sport	Fußball	Konstitution	Sonate
Французька	sport	football	constitution	sonate

9. Доберіть до іншомовних слів українські відповідники.

заклубкувала туманцем, вогонь причах...(Є. Пашковський). Другого дня, пам'ятаючи про кам'яний під виноградом будинок, де від магнієвого сплаву сукні заосеніло вікно «не думай про мене погано», Сергій в горідчику зрізав три гладіолуси, поправив на плечі гітару (В. Тарнавський). Чорнильний з перепою чолов'яга у ватянику наліг грудьми на засмалений клоччям відбійний молоток, і лунка черга сполохала з осикового підліска зграю гайвороння (В. Тарнавський). У своєму нетипово для е-пошти розлогу мейлі він писав про те, що мріє (саме це слово!) зробити зі мною «дещо довшу розмову, точніше серію розмов» і що він загалом спеціалізується на т. зв. портретах, передусім письменників (Ю. Андрухович).

5. Прочитайте речення. Знайдіть у них запозичені слова. Користуючись словниками, з'ясуйте, з якої мови відбулось запозичення.

Можливо, каже подеколи занадто недипломатично, так, ніби бере дефіцитний тепер макогін до рук чи (швидше!) дає лупня в чоло (М. Матіос). Ти цинік. Ти — дитина часу, Улюблений епохи син, Ти — архетип, затерта фраза. Ти втратив все, ти рупор маси... А втім, я теж. Ти не один (М. Соколян). Кущем небесним зацвіла ясна ілюмінація, остроги в тебе срібляні. Ти дивишся з гори (Ю. Андрухович). Винайдено еліксир перевтілення. Декілька крапель дають змогу пахолку стати графом, аристократу — щуром помийним...(І. Ципердюк). Глобальний страх, мов стиснута пружина, І вже лягає палець на курок, Все важче, важче стримувати джина, Що грає в мозку інфернальний рок (А. Матвійчук). І зовсім не в тому справа, Які ще судились нам «ізми», І зовсім не в тім причина, Які у кого бариші, Не буде в нас долі і слави, Допоки живі атавізми, Допоки для нас Батьківщина Не стане притулком Душі (А. Матвійчук). Але це ще не автобіографія. Це кілька вибраних секунд мого життя і життя інших, які вчили мене, як ТРЕБА чи як НЕ ТРЕБА жити (М. Матіос). Ми зустрілися кілька разів. Але якось мляво: мене вабили нові враження, а вона була надто аморфною у своєму ставленні до багатьох речей, які захоплювали мене, — остання прем'єра в театрі, нова збірка Євтушенка, бардівські фестивалі (І. Роздобудько). Але дайджест — лише незначна

з'ясованих, але надзвичайно важливих питань. Значну увагу приділяють мовознавці теоретичному випрацюванню засад загальної й літературної ономастики, уточненню та конкретизації термінології, узагальненню основних концептів як вихідних положень, які прислужаться до розв'язання багатьох актуальних проблем сучасного мовознавства (Н. Гуйванюк).

1.3. У статті досліджено семантичні, функціональні та прагматичні особливості власного імені (прізвища) у структурі англійських публіцистичних текстів, які організують певний мегадискурс. На підставі дискурс-аналізу значення власного імені/прізвища досліджено його функціональні особливості у мовленні (В. Михайленко).

2. Випишіть з речень діалектизми. Поясніть їх значення.

2.1. Стрийко зі стрийною займалися своїми котами, Макс варив у казані мило, Рузя нагорі, в покої, бавила чергового клієнта, а матуся з котячих кишок готувала мисливську ковбаску. Я в цей час пиляв дрова для вудження шинок, а мої стрієчні братове гнали свою улюблену кізяківку (Ю. Винничук). — Річ у тому, що його було звинувачено в жахливих злочинах. Він та його родина провадили кнайпу, в якій годували постояльців різним свинством, від чого ті давали дуба, а потім їх переробляли на шинки, сальцесони, шпондерки, кишки і таке інше (Ю. Винничук). — То кугутка, — сказала пристрасно теща. — А кугути гроші мають (В. Шевчук). Коли ж він, задоволений і затеплілий поглядом, ховаючи їх до кишені, закинув, що за такий гешефт і могорич не гріх розчавити, тицьнув я йому передвіч могоричну троячку (Є. Концевич). Дехто із Білого Потоку більше «прив'язаний» до сусіднього (ближчого) села Петраші. Дехто — до Розтік. Залежно від того, де чия фамілія пустила коріння, на якому цвинтарі похована родина чи хто до якої церкви ходить (М. Матіос).

2.2. ...В житті це виглядало так: Колтонюків сусід, Омелян Вірста, приніс курмей і сказав Колтонючці: — На, вішайся, нам будинок потрібен (М. Матіос). За вікном ніч. В кімнаті напівтемрява. Легкі обриси предметів при місячному світлі. Хмари пливуть по небу — зараз в ньому вся суть — хапають руками нічне

світило, душать його, аби всяка нечисть не була поміченою в таку пізню пору... і тоді стає моторошно. Дме легенький вітерець, заносить хмари, знімає зі світила вуаль — ура! місяць живий! Та він не подякував вітру: не встиг... Хилитає гілки, листя й піщинки підносить у вись, а вітер тепер злий і холодний. Він гонить масивні хмари, б'є їх батогом — від цього вони плачуть. Земля п'є гіркі сльози. Місяць лише спостерігає — дивне дійство на початку весни (Н. Абламська). Намалюємо жаль (і не в стилі класично-французьким). Заморозимо скло, не кидаючи велич на брук (С. Процюк). Баба варить зупу і просить принести кропу з городу (Г. Пагутяк). Вода мерехтіла прозора і глибока, зовсім не схожа на ті калабані, у яких він куп вся досі (Г. Пагутяк). Мертві метелики, пізнього літа знайдені в павутинні на стриху, лежали в прозорій коробці разом з зеленим жуком, теж мертвим (Г. Пагутяк). І дід скаже бабці: «Гафійо, правди нема, брехні не можу приймати. У мене нема другого виходу, як затратитися. Аби ти дітей не пустила у вітер» (М. Матіос). Зелений жук вдарився об фіранку (Г. Пагутяк). Гм... Вам хотілося, щоб Шкварчук із гвером, а він із сапою та граблями чекав на визволителів (М. Матіос).

3. Прочитайте тексти. Випишіть виділені слова і проілюструйте їх синонімічні відношення.

3.1. Люди доходили хат, ті *всмоктували* з їхнього гурту чоловіка, жінку й кілька дітлахів (В. Шевчук). Віднедавна я зрозумів, що це мені не *ввижається*, що в цьому *помешканні* й справді *не вистачає* повітря, і тепер мене дивує, чому люди так люблять старі будинки з високими стелями: ніби й багато *простору*, а закуриш цигарку, то дим із кімнати не вивітриш, він залишається тут назавжди, облягає стелю і стіни, які домішують до тютюнового духу запах старого передавненого пороху (В. Шкляр). Люта вода *бушувала* довго. Проте збунтована *стихія* обійшла хату «темної» Єлени й Анни, не заливши й сантиметра їхнього необгородженого подвір'я, ніби круг неї накреслила коло, і покотилася далі — вперед, роблячи шкоду іншим (М. Матіос).

3.2. Моє народження і життя на українській Буковині — у мультикультурному, поліетнічному краї — навчили мене *толерантності* до всіх, хто інший, інакший від тебе (М. Матіос).

Вона знала й те, що бентежило Волина, що викликало у нього *неспокій*, що виринали несподівано серед усіх ігр і *розваг*, пестоців і шалів (Ю. Покальчук). І Євка, знизавши плечима, продовжувала варнякати на *глобальні* теми. Таким чином, діалоги відбувались дуже рідко (І. Карпа). Ось я сиджу і говорю сам з собою. З того боку у мене *відняли* життя, і з цього віднімають (Л. Костенко). Але тоді, обганяючи на вузьких дерев'яних сходах якусь молоду жінку в плащі і намагаючись не наступати на п'яти малій дівчинці, яку вона *провадила* за руку, Артур Пепа змушений був пригальмувати, аби *вхопити* згадану жінку за лікоть (Ю. Андрухович).

4. Знайдіть у запропонованих текстах неологізми. З'ясуйте їх типи.

4.1. Літо несамовитіє сонцем і запахами близького врожаю (М. Матіос). А Летуниха подумки далеко над горами фільмувала з плямистого гелікоптера бездахі хати, безверхі дерева, і двох збезсеблених від стрілянини коників — білого на верху гори і гнідого в долині (М. Влад). І вона понесла кругле лице, й пишні перса, і закандзюбленого носика до своїх свіжопоставлених дверей, про які хтось із сторонніх ніколи б не сказав, що вони свіжопоставлені, бо старі були, репані й потерті (В. Шевчук). А над усім крокував, розгортався із небуття ХХ вік з його тріщинами, трагедіями і тріумфами — «нефотопластичними», але прекрасними (Ю. Андрухович). По-моєму, тут уже потрібні не політологи, а політпатологи (Л. Костенко).

4.2. Там верби золоті й дзеркальні ріки, де стигнуть колихливі тіні риб, там у криницях зорі, мов горіхи, і скрипки перестудженої скрип... (Ю. Андрухович). У звичайні дні біля їхньої домівки безлюдно, тихо й однотонно, лише поїзди час від часу врізаються в цю нудну тишу важким чачахканням (Є. Концевич). А півня крик розбуджено-співучий Розноситиме вітер по горбах (О. Ірванець). А я живу. В тінях і плямах сонячних... Прикривши віями очей хмільнистий крик, Я бачу буйножовті вальси соняхів (І. Жиленко).

4.3. Малий перечепився об камінь, впав у траву, очамрілу від сюркання коників (Г. Пагутяк). Валя пучкою розгладжувала брову, затуляючи сміх зеленавих очей, а коли стінь над річкою